

Magyar Sion

◆◆◆ ÚJ FOLYAM V. (XLVII.)
2011/1.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Székely János püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye
Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Csékfalvy Pál a Keresztény Múzeum igazgatója

Czéklai Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Esztó Péterné, az Esztergomi Hittudományi Főiskola könyvtárosa

Gaál Endre, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Karának dékánja

Jozef Halcko, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a *Remény* főszerkesztője

Käfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai
Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért
Alapítvány kuratóriumának elnöke

Németh László, a Pápai Magyar Intézet rektora

Szakál László esperes, a *Remény* főszerkesztő-helyettese

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

<http://magyarsion.szentadalbert.hu>

Kiadja a Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ
(2500 Esztergom, Szent István tér 10.) megbízásából
a Glória kiadó (Žiacka 4, 821 06 Bratislava).

ISSN 1337-2491

EV2491/08

Esztergom – Pozsony (Bratislava)

TÖRDELÉS ÉS NYOMDAI MUNKÁK:

mondAt Kft. • Budapest • www.mondat.hu

♦♦♦ ERDŐ PÉTER

Egy vélt paradigmaváltás illúziója*

1. Ameddig a történelmi emlékezetünk képes a múltba behatolni, úgy találjuk, hogy az emberi társadalom magatartását vagy az emberek magatartását a társadalomban mindig normatív rendszerek szabályozták és szabályozzák még ma is. Ezeknek a legrégebbi típusát, ha a latin világba nyúlunk vissza, a *mores maiorum* kifejezéssel illelhetjük. Szakrális szokásrendek voltak ezek, amelyekben a motiváció különböző szintjei és a normák különböző síkjai még nem különültek el egymástól. Tehát miközben a társadalmi közösség érvényesítette ezeket a szabályokat, úgy tartotta, hogy mindezt a természet vagy a természetfeletti, az isteni erők is így kívánják, sőt maguk is szankcionálják valahogyan. Például úgy, hogy jövőre nem fog esni az eső, ha így és így viselkednek.

A *mores maiorum* által irányított társadalmakban azért volt mindig valamilyen érvényesítő intézménye is ezeknek a szabályoknak, akkor is, amikor még nem foglalták írásba őket. A rómaiaknál a pontifikális jog idejében éppenséggel a pontifexek voltak azok, akiknek a jogeseteket meg kellett oldaniuk. De más népeknél is – Afrikában vagy akár Óceániában – azt találja a kutatás, hogy a bírói tevékenység korábbi, mint a törvényhozói.

Tehát ez a szakrális *mores maiorum* nincs feltétlenül verbálisan megfogalmazva, és főleg nincs leírva, hiszen írástudás előtti társadalmakban is működött már, mivel az egyes ügyeket meg kellett oldani.

A bírói tevékenység nem feltétlenül volt közhatalmi ténykedés. A 12 táblás törvények úgy kezdődnek, hogy *si in ius vocat ito*. Ha törvénybe hív, menj vele. Tehát nem a karhatalom vezeti el az alperest vagy kényszeríti arra, hogy menjen a bíróság elé, hanem felszólítja őt a jog, hogy tartson az őt törvénybe hívó felperessel.

* Előadás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai Karán 2010. december 9-én, a Collegium Esztergom ülésén.

2. Ennek a szakrális szokásrendnek társadalmanként változó időszakban elkezdődik a differenciálódása. Ezt például a görögöknél szokták a szofista kihívással összefüggésbe hozni, amikor rádöbbennek, hogy különböző városokban más és más a szokás. Ismerjük az Antigonéban leírt belső tépelődéseket, a benne ábrázolt drámát, hogy más a város törvénye és más az, amit az ember a szívében helyesnek érez. Tehát a civilizáció olyan pontra jut, ahol a jog és az erkölcs közötti különbségtétel lehetővé válik.

Később a szabályok írásba foglalása felkelti a törvényhozás ötletét vagy gondolatát is. Ez sem minden kultúrában egyidejűleg történik. Amikor a drákói törvényeket kiadják, az igen nagy előrelépés, mert valaki végre leírja a törvényeket, ha mindjárt szigorúan hangzanak is. A rómaiaknál is az írásbeliség, a szabályok írásba foglalása már olyan jelenség, ami a jog és az erkölcs elkülönülése egyik tüneteként fogható fel.

A törvények leírása a középkorban is, például a germán jogi szemléletben még egyértelműen különbözik a jogalkotástól. Tehát bizonyos jogi művek a régi jó jogot, a *gutes altes Rechtet* foglalják írásba. A *Sachsenspiegel* és a *Schwabenspiegel* nem egy törvényhozó alkotásai, hanem szerzőjük a közösség jogilag jelentős szabályait foglalja össze. Egyfajta szokásjogi gyűjtemények ezek, amelyeket a fejedelmek vagy más világi hatóságok esetleg jóváhagynak, érvényesítenek, illetve úgy kezelnek, mint „a jog” megismerési forrását. Közben azért az uralkodói és testületi törvényhozói tevékenység is megnyilvánul, de mögötte az új jog alkotásának tudata helyett gyakran a régi szokások visszaállításának szándéka vagy ideológiája fedezhető fel.

3. A következő lépés logikailag az, hogy a társadalom úgy gondolja, hogy valamilyen szerve útján jogszabályokat alkothat. De még ekkor is természetesnek tűnik, hogy ezeknek a jogszabályoknak erkölcsöseknek kell lenniük. A római jog is kimondja, hogy a jog *ars boni et aequi*, a jónak és a méltányosnak a művészete. A méltányosságban benne rejlik az erkölcsi igazságérzet feltételezése. Ez a szisztéma, vagyis az erkölcsileg megalapozott, de az erkőlctől immár különböző jog rendszere jellemezte a késő középkori, kora újkori európai társadalmakat. Ehhez képest, a felvilágosodás korában az erkölcs alól a közvetlen vállalási motiváció kezdett kicsúszni. Tehát a felekezeti szemléletet egyfajta természetjogi szemlélet kezdte felváltani, és a francia forradalommal az ész nevében, a természet nevében kezdték el a viselkedés szabályait is kialakítani. Azonban tartalmilag ez a természetjogként felfogott, pozitív jogot megelőző normarendszer még mindig eléggé közel állt a zsidó-keresztény hagyományhoz. Tehát nem okozott azonnal súlyos konfliktusokat az európai jogi életben az, hogy a jogi normákat alátámasztó erkölcsi megalapozás már nem egy keresztény felekezet konkrét hitrendszere volt, hanem inkább egy általános természetjogi szemlélet.

Hozzátehetjük – teológusként –, hogy mi Szent Pál nyomán hiszünk abban, hogy a természetben, a teremtett világban adott imperatívuszokat, amelyek a Teremtő akaratából fakadnak, az ember – természetes eszének világánál – képes felismerni, tehát a pogányok sem mentesek a büntől, hiszen szívükbe írva hordozzák az Isten törvényeit. Tehát valamit a jog erkölcsi alapjaiból nekik is fel kellene ismerniük. Idáig azt is lehet mondani, hogy a kereszténységtől tudatosan elváló természetjogi szemlélet még szorosan együtt tudott működni a keresztény személetű erkölcsi megalapozással, és így születtek azok a „rendes embereknek” szóló viselkedési kódexek, amelyeknek a jogalkotás próbált érvényt szerezni.

Az emberi jogok listái messzemenően ezt a szintet tükrözik. Ünnepeles kinyilvánítást nyer, hogy minden ember szabadnak születik, stb. Ezeknek az emberjogi jegyzékeknek az összeállítása feltételezi, hogy a törvényhozó meg van győződve a természet megismerhetőségéről.

4. A XX. század jutott el odáig, hogy elkezdjen kísérletezni azzal, hogy a pozitív jogot elválassa minden természetes imperatívustól. Szélsőséges jogpozitivizmus jelenik meg például Hans Kelsen tiszta jogtanának formájában, aki azt állítja, hogy a jog önmagában logikus szisztéma, és nem az a fontos, hogy a jogon kívüli valósággal milyen kapcsolatban van, hanem hogy önmagán belül koherens legyen.

A történelem tragédiája az, hogy a hangsúlyozottan pozitivistá irányzatnak olyan ismert képviselői, mint Gustav Radbruch (1878-1949), a Weimari Köztársaság egykori igazságügy-minisztere, a nürnbergi bíróság előtt kellett, hogy az elméletüket kifejtsek. Nyilvánvalóvá vált, hogy a tiszta pozitívizmus, ami sem az emberiséggel, sem a természettel, sem a megismerhető tisztesség kritériumaival módszertanilag nem hajlandó foglalkozni, önellentmondásba torkollik, vagy nagy embertelenségekre vezet. Így maga Radbruch is utolsó éveiben felhagyott a szélsőséges pozitívizmussal, és nyitottabbá vált a természetjogi gondolkodás felé.

Tehát hiába mondta valaki azt, hogy ő a Harmadik Birodalom jogát nem sértette meg, ettől még elítélhették, ha egyszer az, amit tett, oly mértékben ellenkezett az emberiséggel, hogy a népek „közös java” érdekében büntetést kívánt. A nem ember által alkotott normák alkalmazása emberi bíróság előtt rendkívüli felelősséggel jár, és mindenképpen feltételezi, hogy az ember képes felismerni a létező világ rendjéből, valóságából adódó legfontosabb cselekvési szabályokat.

Ez a helyzet tehát újra felvetette a természetjog jelentőségét, illetve a „jognak” az írott, pozitív, ember által alkotott normák rendszerén kívüli valósághoz fűződő kapcsolatának a fontosságát. Hiába merült fel azonban újra ez a felis-

merés, néhány évtized alatt ennek az alapja is kezdett szétmállani a szakmai közgondolkodásban.

Mi történt? Megjelentek a „harmadik generációs emberi jogok”, különösen az 1980-as, 1990-es években. 1968 szelleme is már egy kissé érintette ezt a kérdést, de a '80-as, '90-es évektől parttalanul burjánzik ez a jelenség. Lényege abban áll, hogy nem az ember által alkotott jog rendszerét abszolutizálják, nem erről mondják, hogy ez mindentől független, hanem kezdik azt állítani, hogy tulajdonképpen maguk az emberi viselkedés szabályai a véleményektől és a vágyaktól függenek. Tehát nem objektív normákhoz kell igazodnunk, hanem olyan értelemben kell autonómoknak lennünk, hogy magunk alkotjuk meg a viselkedésünk irányelveit. Még csak normát se mondhatunk, mert ilyen felfogás alapján még általánosságról sem beszélhetünk. Ebben az esetben csak pillanat létezik. Ha csak vágyak és vélekedések működnek, akkor ezek egy személyen belül is örökké változhatnak.

Ilyen összefüggésben, de azért a jogpozitivizmussal is történelmi kapcsolatban megjelentek olyan vélemények, hogy amit egy parlament többségileg elfogad, az az egyetlen viselkedési szabály. Ha holnapután az ellenkezőjét fogadja el, akkor az éppen úgy egyenértékű. Ebben a gondolkodásmódban az ember mint genetikailag, történelmileg, fizikailag meghatározott, ám mégis szabad lény alig játszik szerepet, hanem az emberi vágyak kerülnek előtérbe és a többség pillanatnyi szavazata, amiről egyre inkább látszik, hogy érdekek vezérlik, és nem igaz az, hogy egy törvényhozó testület mindig a legbölcsebb vagy leglogikusabb döntéseket hozza. Az utóbbi évtizedek messzemenően igazolják, hogy akár a propagandára, akár – ahogy az az ősi időkben is megtörtént – a megfélemlítésre, ígéretekre, érdekekre nagyon érzékenyek ezek a testületek, és könnyen változtatják a véleményüket.

Már az úgynevezett szocialista időszakban is sokan érezték, hogy a társadalmi viselkedés területén nagy probléma van kialakulóban, főleg azért, mert az erkölcsöt, a szocialista erkölcsöt nem tudták megragadni. Megjelentek cikksorozatok, sor került vitákra, mindenféle próbálkozásra, az Akadémia szintjén is. A főkérdés az volt, hogy a szocialista erkölcs tartalmát hogyan lehet azonosítani, meghatározni. Az utolsó szót azok mondták ki, akik szerint a mindenkor szocialista erkölcs tartalmát a hatályos büntető törvénykönyv jelenti. Ha ez így van, az nagy baj, mert a jog azért nemcsak egy elméleti rendszer, sőt elsősorban nem az, hanem arra hivatott, hogy az emberek társadalmi viselkedését ténylegesen befolyásolja.

Ha viszont csak a jogból magából következnek az emberi viselkedés szabályai, akkor nincs mögötte olyan erkölcs, szokásrend vagy illem, ami az önkéntes jogkövetést segíti. Tehát ha a törvényhozó nem figyel a társadalom valóságára és az azt irányító egyéb normákra, akkor a jogra se fognak majd figyelni a társadalmi közösség tagjai. Azaz sokkal gyengébb lesz a jog, mert nem lesz

mögötte az önkéntes jogkövetés. Minden állampolgár mögé nem lehet rendőrt állítani, és ha lehetne is, ki áll a rendőr mögött? Ki őrzi az öröket? *Quis custodiat custodes?*

Ebben az összefüggésben a jelenlegi jog mindenütt a nyugati világban, az EU szintjén éppúgy, mint a tagállamok szintjén, túlbujánzási tüneteket mutat, tehát a betegség jeleit. Ilyen elsősorban az, hogy jogszabályt védünk jogszabállyal. Magyarul: nem hagyatkozunk az erkölcsre, mert azt tételezzük fel, hogy senki nem ismerheti meg a természetes erkölcs objektív feltételeit, mert ilyenek nincsenek. Ha bármilyen nehéz témáról, de az ember objektív valóságát figyelembe véve és javát akarva születnek jogszabályok, akkor jó esély van a törvénytisztelet magatartásának erősödésére a társadalomban. Ha viszont kiadnak valahol például egy adótörvényt, pillanatnyi érdekeknek megfelelő többséggel elfogadva, majd harminc másik rendeletet köréje, hogy így segítsék az érvényesülését, az előbb-utóbb válsághoz vezethet. Mert minél több ilyen jogszabály van, annál kevésbé áttekinthető a rendszer. Végül eljuthatunk oda, hogy aki akarja, az sem tudja már követni a törvényt, sőt maguk a hatóságok sem tudják értelmezni a saját maguk által kibocsátott jogszabályokat. Eljuthatunk oda, hogy nap mint nap állásfoglalást kell kérnünk a minisztériumoktól, hogy egy-egy konkrét cselekmény a rendeletek és értelmezések alapján lehetséges-e vagy sem. Ez már majdnem a pontifikális jog! Azzal a különbséggel, hogy nincs mögötte a vallási támasz. Természetesen a jogszabályokat a hatóságok gyakorlata tekintéllyel értelmezheti. Fontos azonban, hogy ez az értelmezés szilárd és egységes legyen. Ellenkező esetben a kezdődő működésképtelenség komoly tüneteivel állunk szemben.

A XVIII–XIX. századi jogelmélet azt vallotta, hogy a jog egyik fontos kritériuma a végső soron fizikai erővel való kikényszeríthetőség. Ez alapján is különböztették meg a jogot az erkölcstől. A marxista definíció egyenesen az állami szankcióról és a jogszabályok állami eredetéről beszélt. A polgári jogi gondolkodásban inkább Moór Gyula véleménye volt jellemző. Szerinte a jog a területen lévő legnagyobb hatalom által végső soron fizikailag is kikényszeríthető normák összessége. Ez a hatalom lehet az állam, vagy ha van másik, nagyobb hatalom a területen, akkor az. A kánonjogi hagyomány a normák jogi jellegéhez nem kívánta meg a fizikai kikényszeríthetőséget, de az intézményes szankció lehetőségét fontosnak tartotta.

A gyenge vagy posztmodern gondolkodás hatására a kikényszeríthetőség lehetőségei is kezdenek kicsúszni az államok kezéből. Tehát leépítik a hadseregeket, leépítik a rendőrségeket, bonyolulttá teszik, felosztják, privatizálják azokat a funkciókat, amelyeknek a közérdeket kellene biztosítaniuk.

Kiderül, hogy ha nincs központi értéktudat, nincsen a közjóról a többség által elfogadott igaz meggyőződés, akkor nagyon nehéz rendezni az államok

vagy a fizikai hatalommal rendelkező egyéb struktúrák működését is. Előtérbe kerül például a büntetőjogban az a szemlélet, ami önmagában nagyon embereséges, hogy jobban kell védeni a vádlottat, az elkövetőt. Ugyanakkor az áldozat védelme vagy a társadalmi közérdek védelme sokszor háttérbe szorul. Ezek kifejezett erózió tünetei. Hasonlóan lehet még beszélni arról is, hogy milyen társadalmi, fegyelmi következményei vannak annak a változásnak, ha valahol egy korszakban mondjuk a népfelkelés vagy nemesi, nemzeti inszurrekció jellegű vagy általános népi kötelezettség formájú archaikus katonáskodást felváltja a zsoldos hadsereg, vagy az újkori hadkötelezettséget felváltja egy tisztán magánhadseregekre vagy államilag fizetett zsoldos hadseregekre épülő rendszer. Kritikus helyzetben kiderülhet, hogy a zsoldos hadseregbe nincs elég jelentkező. Akkor fellépnek a magáncégek és felajánlják, hogy majd ők ellátják a katonai feladatokat.

Szóval lehetetlen pozíciók alakulhatnak ki, mivel közös értéktudat sincs. Ebben a vonatkozásban sokkal kritikusabb a helyzet, mint a késő középkori városállamok és zsoldoshadseregek idején volt.

Ezek a rövid távon az emberi jogokat, de már nem is tudjuk, miféle emberi jogokat szolgálni hivatott és az államhatalmat korlátozó változások minek engednek teret?

5. Mi történik a társadalomban, miközben az állam gyengül, a jog gyengül, a jog alapjai szétmállanak? Természetesen egy másik hatalmi koncentráció alakul ki, amely új lehetőségek miatt erős. Az egyik oldala ennek a *manipuláció*. Manipuláció a szónak sokféle értelmében. Először is a *tömegtájékoztató eszközökkel végzett manipuláció* jut eszünkbe. Mit jelent például egy választáson az, hogy nem észérvekkel próbálják meggyőzni a pártok a választókat, hanem olyan reklámfogásokkal, amelyeknek már a logikus gondolkodáshoz nincs köztük? Márpedig a mai reklámpipar ezt széles körben lehetővé teszi. Az internet világában messzemenően érvényesülnek másfajta manipulációs lehetőségek is. A felelősség nélküli adatközlés, a hamis, téves, gyűlöletkeltő információk és anyagok feltöltése ellen minden biztosíték gyengének látszik. Sőt, itt azt is elmondhatjuk, hogy a kommunikáció változása visszahat az emberi tudatra, tehát antropológiai változásokat vált ki. Ez ma már mennyiségében társadalmilag mérhető. Már nemcsak arról van szó, hogy a reklámnak nem kell logikusnak lennie ahhoz, hogy hatásos legyen, hanem a közönség egy része már nem is képes logikus érvelést végighallgatni vagy reprodukálni. Úgyhogy annak a publikumnak esetleg már hiába is érvelne Cicero vagy Démoszthenész, azt mondaná, hogy hosszú, és egy másodperc után átkapcsolna máshová.

Ennek a fajta manipulációnak a gazdaságban és az élet számos területén megvan a hatása. Amikor vásárolok és leveszem a zöld mosóport a polcról,

mert előző este a TV-ben ezt láttam, nem gondolkozom arról, hogy ez olcsóbb-e, vagy jobb-e, hanem automatikusan cselekszem.

Az ilyen manipuláció, úgy tűnik, szemben az erkölccsel és a joggal, nem az emberi szabadságot szólítja meg. Tehát nem azt mondja, hogy tedd ezt és ezt, vagy kerüld ezt és ezt, mert különben ez és ez a következménye lesz, hanem megkerüli az emberi szabad döntést. Ilyen módon, ha nemcsak egy-két pontban, hanem az élet nagy, normatív irányai tekintetében is ez a technika válik uralkodóvá a joggal és az erkölccsel szemben, akkor olyan állapot alakul ki, amely az emberi méltóságnak kevésbé felel meg. Persze ennek megítéléséhez szükséges valamilyen fogalom az emberi méltóságról. Ez ugyanis szintén szakrális kategória. Mert miért feltétlen érték az ember? Mi benne a feltétlen érték? Ma vannak, akik a ritkább állatfajokat többre becsülnék, mondván, hogy abból van kevesebb. Az emberi méltóság végső magyarázata a Biblia alapján az istenképiség. Isten az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette. A teológiai hagyomány ezt abban ragadja meg, hogy Isten az embert tudatos, szabad lénynek alkotta. És itt elérkezünk a szabadsághoz. Erről van szó! Tehát ha a szabad döntést szólítja meg valamilyen normatív rendszer, akkor meggyőződésünk szerint emberhez méltóbb, mint ha azt megkerüli.

A manipulációs lehetőségek skálájának – genetikai manipuláció, kémiai manipuláció (például drogokkal), mikroelektronikával végzett manipuláció stb. – a határai ma már messze túl vannak a média világán.

6. Ezeknek a lehetőségeknek az ellentétpárja vagy kiegészítése, hogy az emberi magatartást akkor mi kontrollálja? Egy *rendkívül fejlett elektrotechnikai ellenőrzési lehetőség*. Az élet minden vonatkozását meg lehet figyelni, biometrikus adatokat lehet mindenkiről gyűjteni, felvenni, stb.

Akár a DNS-t is lehet ellenőrizni. Az ember mindennapi élete, mozgása, holte is kontrollálható. Egyes hírek szerint Hollandiában előírták, hogy kötelező minden autóra GPS-t szerelni. Lassanként tehát ez nemcsak lehetőség, hanem a gépjárművek mozgásától – hovatovább – az egyének mozgásáig mindennek a pontos ellenőrzése műszakilag megoldott valóság.

7. Csakhogy ez az ellenőrzési lehetőség és manipuláció együtt is hova vezet? Ezért mondhatjuk, hogy itt nem egyszerű paradigmaváltásról van szó. Nemcsak arról van szó, hogy a jog és az erkölcs együtthatása által működő normatív szisztéma helyét veszi át, vagy próbálja átvenni a manipuláció és a műszaki kontroll által jellemzett szisztéma, hanem az is nyilvánvalóvá válik, hogy ez illúzió. Tehát azon túlmenően, hogy ha ez az új páros helyettesíteni akarja a korábbi a társadalom szabályozásában, akkor kevésbé emberhez méltó helyzet áll elő, azt is meg kell állapítanunk, hogy egy ilyen helyettesítés önmagában nem működőképes.

Ki irányítja ugyanis ebben az esetben az emberi viselkedést, a társadalmi viselkedést? Kiknek a kezében vannak ezek az eszközök, lehetőségek? Nem is tudjuk. Biztosan nem azoknak a választott testületeknek a kezében, akik hagyományosan demokratikus legitimációval rendelkeznek, akik választást nyertek, akik az intézményes, demokratikus választási formában megbízást kaptak rá.

A másik kérdés, hogy akik használják ezeket a rendszereket, milyen célra használják őket, és hol lép be az emberi döntés a folyamatba? Kiderülhet, hogy annyi információt tudunk szerezni, amennyit nem tudunk feldolgozni. Tehát, ki az az ember, aki kiértékeli, ki az, aki megtervezi a reagálását azoknak, akik egyáltalán a rendszert működtetik? Újra meg újra azzal találkozunk a hírekben, hogy minden fejlett műszaki kontroll ellenére pont az száll fel a repülőgépre, akinek nem volna szabad, és még a bomba is nála van, pedig háromszor telefonáltak, hogy azt az embert ne engedjék oda.

Magyarán szólva a tisztán műszaki kontroll nem elégséges, ha nincs az ember, aki az eredményeket kiértékeli. Ezt pedig lassanként nem győzzük. Tehát felmerül a varázslóinas esete, annak az örök problémája, hogy olyan erőket szabadítottunk fel, vagy olyanoknak kerültünk a birtokába, amelyek fölött nem tudunk uralkodni.

A következők ebből adódnak. Közülük néhányat már említettünk. Úgy tűnik, hogy ebben a tekintetben különböző forgatókönyvek lehetségesek.

Az egyik forgatókönyv az, hogy megbolondul a nyugati kultúra, és mások foglalják el a helyét, ha mindjárt nem az emberiség elpusztulásával játszunk mint rémképpel. Mások foglalják el a helyét, akiknek nincsenek posztmodern gátlásaik.

Ha ezt a kérdést jobban figyeljük, akkor kiderül, hogy ezeket a gátlásokat fokozatosan levetik azok is, akik kidolgozták őket. Legújabban láttuk azt az internetes botrányt, hogy Amerikából mennyi adat került ki a világhálóra. És most egyszerre csak nem Kína a rémkép, aki szabályozza az internetet, hanem Amerikában is azt mondják, hogy műszakilag korlátozni kell a lehetőségeket, nem lehet, hogy akármit, bárki terjeszthessen tekintet nélkül a közjóra. Vagyis az egyik alternatíva: vagy más kultúrákkal szembeni hátrányba kerülés, vagy szétesés, az állam szétesése például, azaz a közérdek érvényesíthetetlensége. És a káosz, ami tudományos fantasztikus filmekben gyakran előkerül. Megjelenik egy olyan jövőkép, hogy félig elpusztult óriási városok között kis fegyveres bandák járnak, és rabolnak, gyilkolnak, de senki sem tudja, hogy most ki közülük a közhatalom, ki kihez tartozik, kik a „jó”, kik a „rosszak”. Egy ilyen bomlási anarchia lehet az egyik forgatókönyv. De lehetséges azért optimista forgatókönyv is. Ez viszont attól függ, hogy a helyzetből adódó feladatokat mennyire sikerül megoldani.

Az optimista forgatókönyv alapja az, hogy az emberiség történetében a nagy találmányokat, mondjuk az atomenergia felhasználását, valamennyire si-

került jogilag szabályozni. Tehát igenis a jogon és erkölcsön alapuló szisztéma valamiképpen az új lehetőségeket tudta integrálni, meg tudta ragadni, „fogást talált” rajtuk.

8. Teológiai szempontból rendületlenül valljuk, hogy az erkölcs hatálya alól semmi sem mentes. A politika sem mentes, a tudomány sem mentes abban az értelemben, hogy a tudós is ember, aki erkölcsileg felelős a tetteiért. Emberi cselekvést hajt végre. Az emberi cselekedetért pedig létezik felelősség. Tehát ebben az értelemben az erkölcsnek és a jognak is lépést kell tartania az új és új lehetőségekkel.

Mit tesz az erkölcs? Szoktak néha az Apostoli Szentszéken, meg az egymást követő pápákon tréfálkozni mondván, hogy mindig moralizálnak és az új és új jelenségekről állásfoglalásokat készítenek. Ezeket nem kevesen készítik elő, és elég nagy apparátus van a megnyilatkozások mögött. Mondjuk a II. Vatikáni Zsinat óta keletkezett ilyenfajta megnyilatkozásokat egybegyűjtő Enchiridion Vaticanum jelenleg 24 bibliapapíron megjelent kötetből áll, és még ezen a sorozaton kívül is található jó néhány ilyen jellegű dokumentum. Rendkívül sok állásfoglalás született az Egyház szociális tanításáról is. Látjuk tehát, hogy legalábbis a keresztény erkölcs vizsgálja ezeket az új lehetőségeket, és próbálja minősíteni őket. De ahhoz, hogy erkölcsi szempontból ezekről értékítéletet alkossunk, ismerni kell magukat a jelenségeket, magukat a felfedezéseket, magukat a lehetőségeket. Azaz a teológus nem képes szavahihető és komolyan vehető erkölcsi értékítéleteket megfogalmazni ezekről a jelenségekről, ha ő maga csak az utca emberének a szintjén ismeri a témát. Nagyon ősi, logikai elv, hogy a konklúzió mindig olyan bizonyos, amennyire a gyengébbik premisszája bizonyos. Tehát, ha egy tényállásról, egy eljárásról, egy eszközzől, egy találmány használatáról, helyes vagy nem helyes voltáról erkölcsi következtetést fogalmazunk meg, annak konklúzió jellege van. Ebben legalább két premissza szerepel. Az egyik az ember erkölcsi meggyőződése vagy az Egyház hite, erkölcsi tanítása, tradíciója és a természetes erkölcsi érzékünk. Ide tartoznak olyan elvek, mint például: tedd a jót, és kerülj a rosszat, vagy felebarátodnak ne kívánj rosszat, ne árts neki, vagy amit magadnak nem kívánsz, te se tedd másnak, vagy akár maga a tízparancsolat, stb. Ezek felismerésében – hitem szerint – a Katolikus Egyház tanítóhivatala biztos és világos. A legjobb teológusok a premisszáknak ezt a részét jól ismerik. De a másik premisszát, a természettudományost, ami a találmányokra és felfedezésekre vonatkozik, sokan nem ismerik elég jól.

Tehát ha a tényekről túl felületes képet alkotunk, és utána konkrét útmutatást adunk, akkor nagy a hibalehetőség. Ezért ezekben a témákban is igen nagy szükség van a megfelelő természettudósokkal, társadalomtudósokkal való szo-

ros együttműködésre. Ennek jellemző példája volt az a mód, ahogyan püspöki karunk a bioetikai körlevelet előkészítette. Nem is lehetett volna egyáltalán hozzáfogni a feladathoz, ha nem találunk olyan szakembereket, akik a problémás tényeket a szakma oldaláról megvilágítják. Mert akkor miről alkotunk morális ítéletet?

Szóval létezik egy erkölcsi jellegű feladat. Erkölcsileg értékelni kell a lehetőségeket, az újdonságokat, ebben pedig együttműködni. Együttműködni a szakma képviselőivel, a tudomány világával. Ez számunkra mint egyház számára is elemi igény. Erre nem azért van szükségünk, mert gyávák volnánk karakánul nyilatkozni mindenről, hanem azért, mert akkor van igazsága és súlya a végső következtetésnek, ha mindkét premissza szilárd.

Egyébként a II. Vatikáni Zsinat prófétai módon említi ezt a vonatkozást is, amikor a laikusok különös hivatásáról beszél. A világnak az evangélium szerinti alakításában a laikus hívők különös autonómiát élveznek, például a tudományok, a művészetek, a gazdaság, a politika területén. Ez ma nagyon fontos dolog számunkra. A morális reflexiónak ez a közös munkája teszi lehetővé, hogy a társadalmat is segíteni tudjuk abban, hogy jogilag is képes legyen megragadni az új és új jelenségeket.

Mert bizonyos dolgokat jogilag szabályozni kell! A nukleáris hulladék kezelését jogilag szabályozni kell, az atomfegyverek elterjedését nemzetközi jogi szinten is korlátozni kell. Úgy tűnik, hogy néhány évtized óta ebben voltak bizonyos sikerek. Nagyok a nehézségek. Nem mondhatjuk, hogy egyszer s mindenkorra megoldott problémák ezek, de az emberiség igenis a jog eszközeivel is tudott valamit tenni ezen a téren. Csak a kihívás növekszik, ahogyan a különböző tudományos eredmények gyűlnek, és ezzel kellene a jogalkotásnak is lépést tartania. Ehhez hozzátartozik, hogy viszonylag erős államra van szükség. Vagyis olyan államra, amely képes is a közjót védelmezni, azokat a normákat érvényesíteni, amelyeket egyszer helyesnek talál.

Ilyen értelemben pedig az egyházak – mondjuk a történelmi keresztény egyházak – és a nyugati világ államai, sőt az Európai Unió akarva, nem akarva egy csónakban ülnek. Tehát a jog és erkölcs által szabályozott társadalmi viselkedésben léténél fogva érdekelt minden állam. Szemben az anarchiával. Magyarán: a nyugati kultúrterületnek éppen a peremén – ahol a válságjelenségek mindig hamarabb jelentkeznek, mint a centrumban –, például Oroszországban, már rég felismerték, hogy itt teljes anarchia állhat elő, kriminalizálódhat a társadalom, esetleg azt sem tudjuk megakadályozni, hogy a nukleáris anyagot a táskájában vagy a zakója alatt valaki kivigyje külföldre még akkor is, ha belehal. Valamit kell tenni, hogy az emberek erkölcsileg motiváltabbak legyenek. Olyan politikusok, akik személyükben esetleg nem is hívő emberek, legalább a hazájukban hagyományos egyház támogatásával egyetértenek, mert

azt gondolják, hogy igenis kell valamiféle kulturális, morális tartalmat adni az emberek viselkedésének. A kapcsolat azonban hitünk és az emberi közösség java között nem pusztán külső. Krisztus nyilatkoztatta ki nekünk a teljes igazságot az emberről magáról is.

Nyugaton a legklasszikusabb laicizmus Franciaországot jellemzi, ahol a jelenlegi elnök nem áll egyedül, nem az egész közvélemény ellenében megjelenő különleges személyiség, hanem sokak felismerését fogalmazza meg, amikor azt mondja, hogy igenis, értékekre van szüksége az államnak is ahhoz, hogy működőképes legyen. De ezeket az értékeket az állam nem tudja előállítani, nem alkalmas rá. A kommunista állam azt mondta, hogy majd ő meghatározza, mi az erkölcsös, mi az érték. Ez kudarccal végződött. Az értékeket az államnak a társadalomból kell merítenie. Azaz ott tartunk, hogy a jognak valamiféle erkölcsre utalnia kell, és mivel az ember sajátos módon társas lény, szükség van azokra a közösségekre is, akik ezeket az értékeket közvetítik. Tehát nemcsak a reprodukció miatt, nemcsak a pszichés egészség miatt, hanem az értékközvetítés miatt is szükség van például a családra és a vallási közösségekre.

Ezért azt hiszem, hogy a fentiekben vázolt, vélt paradigmaváltás vagy ennek a veszélye, illúziója vagy közelsége előbb-utóbb arra kell, hogy ösztönözze az államokat és – mondjuk így – a történelmi vallási közösségeket itt, nyugaton, hogy az ember érdekében jobban együttműködjenek egymással. Ez messze nem klerikalizálódást jelent, hanem egyszerűen az emberi lét által felvetett kérdések szükséges és eléggé sürgős megválaszolását. Amikor erről elkezdünk a Katolikus Rádióban egy beszélgetés-sorozatot, azt tűztük ki célul, hogy ki-ki a saját tudománya, szakterülete oldaláról villantsa fel annak a mélységét, hogy milyen manipulációk vagy milyen kontroll-mechanismusok lehetségesek. Esetleg azt is, hogy ha van már erre valamilyen tapasztalat, hogyan lehet ezeket a jelenségeket megragadni, szabályozni vagy humanizálni, mert erre elemi szükség van.

CSALÁDOK IMAKÖNYVE

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia a 2011-es esztendőt a családoknak szenteli. A Család Éve 2010. december 26-án kezdődött, és egészen 2011. december 30-ig tart.

Ez idő alatt az Egyház kiemelkedő figyelmet szentel a kereszteni családoknak. A Család Éve alkalmából dr. Veres András megyéspüspök úr egy imádságos könyv kiadását kezdeményezte. Támogatásának köszönhetően a Martinus Könyv-és Folyóirat Kiadó gondozásában megjelent a Szombathelyi Egyházmegye Család Éve alkalmából összeállított imakönyve *Imádkozzunk a családunkért!* címmel.

A kiadvány fő célja, hogy benne minden korosztály (nagy szülők, szülők, fiatalok, gyermekek) megtalálja a neki leginkább megfelelő imádságot adott élethelyzetétől függően (házasság és gyermekvállalás előtt állók, ifjú házasok, egyedülállók, özvegyek). Az imádságok széles skálája jelenik meg a kiadvány lapjain: litániák, felajánlások, keresztutak, de verseket és egyéb prózai szövegeket is tartalmaz.

„Az imádságra való nevelés elsődleges és szükségszerű összetevője a szülők konkrét példája és életük tanúságtétele” – ezért ebben az esztendőben imádkozzon mindenki még buzgóbban, hogy erősödjön hitben és lélekben, s ezáltal táplálja gyermekeinek, családjának hitét is! Hiszen „az olyan édesapa és édesanya, aki együtt imádkozik gyermekeivel, gyermekei szívének mélyén olyan mély nyomot hagy, amelyeket az élet későbbi eseményei nem tudnak kitörölni.”

Jó szívvel ajánljuk a Családok imakönyvét minden hívő – legfőképpen pedig a hitben elmélyülni, megerősödni vágyó családok – figyelmébe, különböző alkalmakra, együtt és külön imádkozáshoz, lelki elmélyüléshez, útkereséshez, megerősítéshez.

A 276 oldalas kiadvány 1200 Ft-os áron megrendelhető a 94/513-191-es telefonszámon, az info@martinuskiado.hu e-mail címen és a www.martinuskiado.hu webáruházban, de személyesen is megvásárolható a Püspöki Palota portáján.

♦♦♦ KUMINETZ GÉZA

A papnevelés aktuális kérdései*

1. BEVEZETÉS

Mint minden emberi tevékenységet, a papnevelést is állandóan különböző problémák kísérik a történelem során. Ennek egyik állandó eleme „az aratnivaló sok, a munkás kevés” axiómája, melyre maga az Úr hívta fel a figyelmet. Ebből adódóan a munkások hiánya vagy gyér száma nem teheti nyugtalanná az egyház vezetőit, sem a papnevelőket, de magukat a növendékeket sem. Mindannyian személyes hívásra jöttünk és vállalkoztunk Krisztus szolgálatára a katolikus egyházban. Másik probléma a papnevelési intézmények szegényes felszereltsége, oktatási és nevelői színvonalának alacsony volta. Ennek ellenére az egyház a saját erejéből tartja fenn szemináriumait, s a növendékek számára teljes ellátást biztosít. S ha az Úr megkérdezi övéit, hogy míg Velem voltatok, volt-e valamiben hiányotok, a végső válasz mégiscsak az, hogy minden szükséges a rendelkezésünkre állt. Ugyancsak gond lehet, ha a püspök atyák alaposabb vizsgálat nélkül felvesznek jelölteket a szemináriumba, ami fokozott terhet ró a nevelőkre, megnehezítve a szemináriumi közösség nevelését. Probléma lehet az is, ha az oktatók és nevelők nem tudnak valódi közösséget, nevelői egységet alkotni. Ugyancsak nehéz megtalálni az egyensúlyt az elméleti és gyakorlati képzés között (zártabb és nyitottabb szemináriumi életrend). Ami pedig a növendékeket illeti, a papság felvételének szándéka (anyagiasság, érvényesülési vágy, a saját üdvösség bebiztosítása, szemlélődés, vezeklés, mások szolgálata), az életre szóló döntés felelősségének kínja, a papi életvitelre való alkalmasság (egészség, kellő tehetség, engedtlenség, hidegség, munkaiszony, érzékiség, egyéni tisztesség, közszerelésre való alkalmasság) megállapítása¹ mind a jelölt, mind pedig a papnevelő részéről, sőt, magáról a meghívottságról való megbizonyosodás ugyancsak nagy emberismeretet, a papi hivatás eszményének világos látását, nagy pedagógusi tapintatot kíván. Mindebből sejthető

* Ez a tanulmány a K 76782 számú OTKA program támogatásával készült.

¹ Vö. PÉTERY J., *Papi és szerzetesi hivatás* (Bécs–Pozsony–Budapest 1992) 23–43.

a papnevelés alapvető célja: a növendék rádöbbenése a meghívottsággal járó felelősségre, a papi eszmény megláttatása és egyre spontánabb követése. Csak így kerülhető el az emberi hiányokból adódó lázongó magatartás, mely végső esetben magával az egyházzal és Krisztussal is szembe fordítja a növendéket, de magát a papnevelőt és teológiai tanárt sem kíméli meg az élet ettől az alternatívától. Végül még egy probléma az egyes országok papnevelési körülményeinek jelentős különbsége. Ez akkor okoz gondot, ha adott országból egy másik országba küldenek növendéket a püspök atyák, hogy ott készüljön fel a papi szolgálatra. A probléma akkor manifesztálódik, ha az ifjú pap visszatér és megkezdi papi szolgálatát a saját hazájában az immár megszokottnál sokkal rosszabb feltételek között. Ez a jelenség arra hívja fel a figyelmet, hogy a papnevelésnek alapvetően minden országban ugyanolyan keretei kellene, hogy legyenek.

Mindezek olyan problémák, melyek egyidősek a papneveléssel. Ezért érdemes a vonatkozó hagyományt is tanulmányoznunk. Azért oly fontos a hagyomány alapos ismerete (és ez az élet és tudomány minden területére igaz állítás és követelmény), mert e nélkül nem tudjuk megmondani, hogy az újdonság erejével ható jelen és jövőbeli tervek valóban kifejezik-e és jobban fejezik-e ki a hagyományban őrzött és megélt értéket, eszményt; vajon az új követelése valódi tényeken és szükségleteken nyugszik-e.

E hagyomány mélyreható megismeréséhez négy nagy teológus alakját és vonatkozó szellemi örökségét fogjuk mintegy megidézni. A magyar katolikus teológia történetének egyik legnagyobb alakja volt a XX. század első felében Schütz Antal piarista egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, a Korvin lánc birtokosa. Tanszéki utóda Takács József azt szokta mondani, hogy Magyarországon csak két igazán nagy teológus élt és alkotott, Pázmány Péter és Schütz Antal. Ez az „autodidakta zseni” nagyot alkotott úgy filozófiában, mint a teológiában, a pszichológiában és a pedagógiában. Ebben a tanulmányban röviden külön szeretnénk kitérni pedagógiai munkásságának egy sajátos szeletére, a papnevelésre, melynek fő feladatai és problémái sem kerültk el figyelmét.² A másik nagy alakja volt annak a kornak Tóth Tihamér, akinek teológiai öröksége porosodik a polcokon, aki szintén kitűnő szempontokat kínál a mai papképzés színvonalának javításához. Két nagy kortárs munkáival fogjuk kiegészíteni tanulmányunkat, Horváth Sándor O.P és Reginaldus Garrigou Lagrange O.P. vonatkozó megfontolásait is bele fogjuk szőni a téma kifejtésébe.

² E témakörben megjelent tanulmányai az alábbiak: SCHÜTZ A., *Eszmék és eszmények* (Budapest 1933) c. kötetben a papságról szóló tanulmányok: *Az egyházi pálya; A papság szociális nevelése; A teológiai tanárok szakképzettsége; A lelkipásztor lelkiélete; Uő, Az Ige szolgálatában* (Budapest 1928) c. kötetben a papi hivatásról szóló tanulmányok: *Pap és hívők; A papi tevékenységek; A papi hivatásra való nevelés a középiskolában.*

Amikor ma szinte illő úgy kezdeni egy ilyen téma tárgyalását, hogy a papság krízisben van,³ akkor különösen is időszerű az eszmények és az abból következő elvek és magatartások vizsgálata. Épp ezért tartjuk a papnevelésre vonatkozó gondolataink vázolását időszerűnek, mert a lényegyet ragadják meg, nevezetesen a papi eszményt, s aztán abból vonják le a papnevelésre vonatkozó elméleti és gyakorlati következményeket.

Úgy gondoljuk, hogy a papi pálya krízisét több tényező okozza. Először is a papi eszmény homályos látása, majd a belé vetett gyenge hit, azaz a tapasztalat túlhangsúlyozása a valódi hit rovására. Ezért hát fel kell mutatni az eszményt és a vonatkozó hitet kell kérni a papságra készülöktől, s tulajdonképp ebből áll a papnevelés. A többi ebből következik.

2. A PAPI ESZMÉNY, VAGYIS AZ EGYHÁZI PÁLYA

2.1. A hivatások általában és a papi hivatás

A társadalom differenciálódásával sokféle tevékenység, szakma biztosítja az egyes ember és a társadalom fennmaradását. A saját és a társadalom boldogulása végett ezeket a szakmákat erkölcsi kötelességünk hivatásszerűen végezni (előtte felelősen életpályát választani), de minden foglalkozás üzhető pusztán szakmaként, vagyis főleg megélhetési és előmeneteli motívumok miatt, valamint a ranggal járó tevékenységként.⁴ Minden foglalkozás azáltal végezhető hivatásszerűen, ha főleg szeretetből, szolgáló szeretetből végzik. Nevezetesen a hivatás gyakorlásával járó erkölcsi érték megvalósításának szeretetéből. Ennek az alapmagatartásnak az a legfontosabb következménye, hogy a hivatás gyakorlása során az lesz a legfontosabb, ami a hivatásban önmagában a fontos, és másodlagossá válik az, ami a hivatás gyakorlójának szubjektív célja (hírnév, siker, gazdagság stb.). A hivatástudat és -szeretet eszményeket és kötelezettségeket jelent. Ezek pedig az alábbiak: 1) A hivatásteljesítés fő célja nem az egyéni érvényesülés, mivel a törtetés (farizeuskodás), a karrier-csinálás mint fő cél önmagában erkölcstelen, következményeiben kártékony, mivel nem tűri maga körül az igazán kiváló munkatársakat. A hivatás gyakorlásának célja te-

³ Vö. GRESHAKE, G., *Priester sein in dieser Zeit. Theologie – Pastoral Praxis – Spiritualität* (Regensburg 2005) 20–54.

⁴ A hivatás elvált az idők folyamán a rangtól, mely a tekintélyt, a hatalmi befolyást szerette inkább, majd elvált a keresettől is, vagyis az üzleti oldaltól. Vö. NOSZLOPI L., *A szeretet lélektana és bölcselete* (Budapest 1944) 119–120.

hát az emberiség közös érdekeinek és a kultúra értékeinek szolgálata. 2) A hivatás becsülete, ami a szorgalmas, rátermett, gondos és szakszerű munkát, vagyis a becsületes munkát és a becsületes munkást jelenti. A hivatás becsületét, vagyis a szakmai becsületet sajátos etikai köteleességek jellemzik: a) a hivatás elsősorban nem kenyérkereseti forrás, hanem életfeladat; b) hivatásbeli kötelezettségeink teljesítése egyéni érdekeink elé helyezendő; c) vállalandó kötelmeinknek és képességeinknek arányban kell állniuk; d) teljesítményünknek is arányban kell lennie munkabírásunkkal az „*ad impossibilia nemo tenetur*” elv alapján. Természetesen, a „*sub pondere crescit palma*” elvet is rögtön emlékezetbe kell idéznünk, mivel a készségeink, valamint a teljesítményeink jelentősen fokozhatók az idő múltával (épp a készségek kivívása, a motiváció tisztulása, vagyis a hivatás szeretete miatt). 3) A munka szeretete. A munka nemcsak megélhetési eszköz, hanem erkölcsi érték, személyiségünk kibontakoztatója, tehát állapotbeli köteleességünk. A munkából mint hivatáserkölcsi elvből szintén kötelezettségek származnak: a) a munka minden emberre nézve egyéni és társadalmi kötelezettség; b) minden becsületesen végzett munka tiszteletreméltó; c) a munkának lelkiismeretesnek kell lennie; d) a végzett munkának összhangban kell lennie testi és szellemi (lelki) egészségünkkel (nem szabad bűnös, vagyis erkölcsileg meg nem engedett munkát végezni); e) a több képesség (készség) több munkára kötelez, míg a kevesebb kevesebbre jogosít. A hivatásból végzett munka nem válik kényszeressé és szenvedélylélé, bár hősies és fáradhatatlan munkára sarkall.⁵ 4) A technika humánus használatának elve. A technika elsősorban szolgálja az emberi életet, nevezetesen azzal, hogy erőket hasznosít. A technika tehát nem annyira termékeny elv, hanem erőket optimalizál és hasznosít. A hivatásszerűen igénybe vett technika nem tesz technokratává, nem pusztítja a környezetet, hanem segítségével az ember a Kozmosz gazdájának világfenntartó, őrző és kibontakoztató tevékenységében vállal részt. 5) A szabadság elve. Az adott hivatást ki-ki szabadon vállalhatja, illetve azt az erkölcs (szakmai, társadalmi) szabta határokon belül gyakorolhatja. További szempont, hogy az élet ésszerűsítésének is meg-

⁵ Mintegy nyolcvan évvel ezelőtt énekelt a határ, az emberek örömmel dolgoztak, szabadnak érezték magukat, mára elhallgatott ez az ének, ami nagyrészt a kapitalista bérmunka nihilizmusa számlájára írható. Ezért a munkás már nem találja meg a munkában az alkotást, hanem kényszerű és kikerülhetetlen robotnak tekinti a megélhetésért, a hatalom megszerzéséért vagy a karrier építéséért. Ennek nyomában jár a szórakoztatóipar felvirágzása, mivel másképp elviselhetetlen az élet. Ez a felfogás a korszellem lényegi része, ezért fokozottan belejátszik azokba a foglalkozásokba is, amelyeket hagyományosan szorosan vett hivatásként tekintettek. Ez pedig a hivatás eszméjének és eszményének szétrombolódásával fenyeget. Ezt a korszellemi kóros hatást kell leküzdenie minden, sajátos hivatástudatot megkívánó életpályára jelentkezőnek, különösen is a ma és holnap papjának. A gyönyörrel, a hatalommal, a versengéssel, a törtetéssel vagy a haszonnal szemben a hivatásbeli főcélnek ismét a hivatáserkölcsi érték tartalomnak kell lennie.

vannak a maga határai, amit a hivatását végző személynek is tiszteletben kell tartania. 6) Az igazságosság elve. Ez az elv egyúttal a politikai és társadalometikának is vezérelve. Konkrétabban ez azt jelenti, hogy mindenki azt a helyet és munkakört töltsse be a társadalomban, amely őt rátermettsége szerint megilleti, továbbá: minden becsületes munka biztosítsa végzője tisztességes megélhetését, testi és lelki biztonságát, azaz emberhez méltó életét. Az igazságosság elvéből további szabályok származnak: a) a keresetnek és a társadalmi rangnak a foglalkozás minőségén, erősségén és rátermett betöltésén kell alapulnia; b) a társadalmi berendezkedésnek olyannak kell lennie, hogy benne az egyén idejében megtalálja és betölthesse a neki megfelelő élettervet; c) minden hivatás megengedi, hogy képviselője azon a helyen nélkülözhetetlennek érezze és tudja magát, amellyel, hogy köteles a saját egyéni érdekeinek körén túl a közösség nagy céljait és szükségleteit szolgálni. 7) A rátermettség elve. Itt két szempontot kell egyszerre érvényesíteni: a) a társadalomnak nem áll jogában, hogy bárkit is kényszerítsen valamely pályára; b) ugyanakkor a társadalomnak kötelessége, hogy arra alkalmatlan emberek ne kerüljenek adott pályára. Ez lenne a felelős pályaválasztás elvének érvényesítése, melyet tanácsadással, az adott pályával járó kötelek és tudás ismertetésével lehet hatékonyan szolgálni. 8) A gyökereesség elve. A választott pályának összhangban kell állnia a társadalom hagyományával, földrajzi és egyéb adottságaival. 9) Az elkülönülés (differenciáció) vagy hivatás-megosztás elve: a hivatások sokféleségére van a társadalomban szükség, vagyis munkamegosztásra és szakosodásra, ami ugyanakkor nem vezethet szűklátókörűséghez és szakbarbársághoz. 10) A szerveség elve azt jelenti, hogy az egyes hivatások, bár sokfélék és egyre nagyobb a szakosodás, nem szigetelődhetnek el egymástól, hanem élő kapcsolatban kell maradniuk egymással. Ebből az elvből további előírások folynak: a) mindenki köteles hivatását úgy ellátni, hogy a legértékesebbet, mennyiségben és minőségben is a lehető legjobbat alkossa; b) mindenki arra is köteles ügyelni, hogy hivatása gyakorlásából és ebből származó teljesítményéből sem másokra, sem a közösségre magára ne keletkezzék erkölcsi vagy anyagi kár; c) minden személy köteles arra, hogy egyrészt kifejlődjenek benne azok az erkölcsileg értékes tulajdonságok, melyeket az adott hivatás természete megkíván, másrészt a kedvezőtlen tulajdonságai visszafejlődjenek; d) a hivatásnak és a keresetnek olyan viszonyban kell lenniük, hogy előbbre való legyen a hivatás betöltése a kereset növelésénél. 11) A szervezetheg elve. A társadalomnak kellő módon kell megterveznie, elosztania erőit, így a hivatások fajait és számát is. 12) A hierarchia elve. A szervezethegért és a jó működésért kell lenniük vezetőknél és alárendelteknek, s e hierarchikus rendben a szakmai hatékonyságnak és az engedelmességnek kell uralkodnia. 13) A társadalmi felemelkedés (*ascendentia*) elve. Ez azt jelenti, hogy a rátermettek valóban elnyerhessenek fontos társadalmi

pozíciókat. A szerzett jogok és hagyományos rangok nem hátráltathatják az élet és a társadalom egészséges bontakozását. 14) Az élettér elve azt mondja ki, hogy minden hivatásnak szüksége van azokra a kincsekre, melyeket a talaj, a térben létező földterület magában rejt. 15) A működési hatáskör elve azt mondja ki, hogy minden hivatásnak szüksége és joga van bizonyos hatáskörre, épp kellő működése érdekében. 16) Az időtartam elve hasonló az előbbihez, s azt az idő vonatkozásában mondja ki: minden hivatás tartós, általában egész életre szóló küldetést jelent. 17) A jelleg elve. Minden hivatásnak van sajátos jellege, természete: értelme és tartalma, melynek megfelelően alakul a hivatást gyakorló személy lélektani egyénisége és munkakörülményei. 18) A bensőség elve azt jelenti, hogy az egyes hivatásetikai elvek egymást kiegészítik. Így az orvos ma már nemcsak a betegséget, hanem a beteg embert gyógyítja, mely bizonyos papi funkciók gyakorlását is jelenti. Az államférfi szintén orvosi és papi funkciókat is végez, ha olyan körülményeket biztosít az államban, melyek eredménye a polgárok testi és lelki egészségének helyreállása. 19) Végül a vallásosság elve szerint az egyes hivatásokat az a gondolat szenteli meg, hogy isteni hívásra vállaltuk az adott hivatást, benne az isteni gondviselés rendelkezését látjuk. Ennek megfelelően a hivatás teljesítése valamiképp a vallásosság cselekedeteihez sorolható. Mindezek az elvek – természetesen *mutatis mutandis* – érvényesek a papi hivatásra is.

Minden hivatás a köz szolgálata, és csak közvetett módon adja az egyén kibontakozását. Mivel „az egyén nem csupán egyén, hanem része és hordozója a közösségnek, a társadalomnak és a nemzetnek is. Sajátos erőit és tehetségeit tehát nem csupán a maga kielégülésére kell fordítania, nem csupán önző módon kell ápolnia, hanem különleges arravalóságai által hivatott arra, hogy a közösség és a nemzet munka-, gazdasági és kulturális életében bizonyos helyet betöltsön.”⁶

A hivatások osztályozásáról is említést kell tennünk.⁷ Többféle szempont lehetséges: a) keresztény szempontból lehetnek transzcendens és immanens hivatások; b) beszélhetünk eszmék és vallások hivatásáról; c) a tevékenység alapján lehetnek szemlélődő, tevékeny és a kettőt egyesítő vegyes hivatások; d) A hivatások aszerint is osztályozhatók, hogy milyen érték szolgálatában állnak: Noszlopi László Pauler Ákos nyomán az élethivatások alábbi rangsorát állapította meg: 1) Legértékesebb az az életforma, amely közvetlenül az összes értékek ősi forrásával és valóságával foglalkozik: az Abszolútummal, Istennel. Ez a pap, teológus és filozófus élete. 2) Ezután következik a három szellemi

⁶ Vö. NOSZLOPI (1944) 117.

⁷ Vö. uo. 120–122.

értékkel közvetlenül foglalkozó hivatás: a művész, a tudós és a pedagógus. 3) Az előbbi hivatások gyakorlását teszi lehetővé a társadalmi béke és kultúr-folytonosság, melyeket a jogászok és államférfiak (politikuskok) tevékenysége biztosít. 4) Mindezt szolgálja a testi és lelki egészség fenntartásával és gyógyításával az orvos és a pszichológus. 5) Ugyanezt műveli a fizikai biztonság, a béke fenntartásával a katona. 6) Ugyanezt segíti elő az embernek nehéz fizikai munkát megkönnyítő technikus. 7) A kellő mennyiségű és minőségű táplálékot biztosítja a mezőgazda és az állattenyésztő. 8) A szükséges technikai eszközöket állítja elő az ipar és az iparos. 9) Végül a javak igazságos, arányos elosztásáért felelnek a kereskedők és a bankárok.

Már ezek a jegyek is mutatják, hogy a papi hivatás egészen sajátos helyet foglal el a hivatások között. A vallások története azt tanúsítja, hogy minden vallásban van valamiféle vezető, a kultikus tevékenység végzője, a vallási közösség életének egyengetője. Ha egy pillantást vetünk a vallástudomány ezen adataira, akkor megállapíthatjuk, hogy „régente a papi hatalom képviselője azonos volt a családfői vagy később a különböző fejedelmi hatalmak alanyával. A vallást a népek romlatlan lelkiismerete nem tekintette magánügynek, hanem a család, a törzs s később a nemzet minden tagjának be kellett kapcsolódnia annak gyakorlatába. ...Fejedelmek és papok, népük hadvezérei, lelki vezetői és Isten előtti képviselői voltak egy személyben. Ez volt a laikus (emberi megbízásból működő) papság, amelynek legalábbis külsőleg (az emberi közösség szempontjából), de adott körülmények között (Isten különleges intézkedéséből vagy jóindulatából) belsőleg is megszentelő (hieratikus) jellege volt.”⁸ A két hatalom, vagyis a világi és a vallási, idővel szétvált. Okát nehéz megmondani. Az állam a földi jó megvalósításán, míg a vallás a lelkek Istenhez vezetésén, illetve Isten társadalomban való elismerésén és tiszteletén fáradozott. Ez utóbbi, vagyis a vallási vezető kaphatta felhatalmazását magától a társadalomtól, s így a maga és alárendeltjei nevében közeledett Istenhez, de kaphatta megbízását egyenesen az Istentől. Ennek a megbízásnak erejében végezte papi szolgálatát Melkizedek. S az ilyen papságot nevezzük hierarchikus papságnak, mivel itt magától Istentől jön a papi megbízás. Itt nem a nép, hanem maga az Isten választja ki papját. A pap, jöllehet a népből vétetik, nem a nép teszi őt pappá, hanem közvetlen isteni hívásnak és küldésnek engedelmeskedik.

A sajátosan papi ténykedés a vallástörténet tanúsága szerint az áldozatbemutatás,⁹ amellyel az ember elismeri Istentől való függését, elismeri Isten legfőbb uralmát, fölségét. Ennek a függésnek, de nem kiszolgáltatottságnak, a leg-

⁸ Vö. HORVÁTH S., *Krisztus királysága* (Budapest 1926) 74.

⁹ Isten uralmát négyféle módon ismerheti el az ember: imádás, kérés, hálaadás és engesztelés. Maga az áldozat bemutatása is mintegy ezeket a vonásokat tartalmazza.

sajátosabb kultikus kifejeződése az élet kioltása. Ennek a felfogásnak a csúcса és végeredményben beteljesülése Krisztus áldozata. Ő a pap, aki az áldozatot bemutatja, Ő maga az áldozat és az oltár is. Benne egy személyben egyesül minden sajátosan papi hatalom, így a nevelés (az istenes érzület kialakítása), a kormányzás (az emberek Isten útjára vezetése és ott tartása) és az áldozat bemutatása. Éppen ezért Krisztus papsága „egyszerre hieratikus (az emberek megszentelésére irányuló) és hierarchikus is (azaz isteni megbízatású)”.¹⁰ Amennyiben valamely vallásban ilyen jellegű a papság, úgy az nem öröklésen vagy egyéb emberi jogcímen alapul (pl. a nép választásán), hanem közvetlen isteni híváson, lefoglaláson, lefoglaltságon. Ez azt is jelenti, hogy minden nemzedék papsága kihal, és az új nemzedékkel teljesen megújul, amennyiben Isten az új nemzedékből is papokat foglal le magának.

Ezzel el is érkeztünk a papság fontos jegyéhez, a meghívottsághoz, elhívottsághoz, vagyis a kiválasztottság helyes értelmezéséhez. Ma, a tömegek kitermelte diktátorok korában ez különösen megszívlelendő vonás. A (szent) tekintély és (szent) hatalom hordozójának nem elég kiválónak, hanem kiválasztottnak kell lennie.¹¹ Mivel az egyén önmagát vagy a családját kormányozza leginkább, számára is érvényes a kiválasztottság elve. A vezér, a kiválasztott, nemcsak egyszerűen a tömegből kiválasztott személy. Nem egyszerűen „kiváló, *e-gregius*, aki kiemelkedik a nyájából, mint az óriás a testével, az arisztokrata a születésével, a gazdag a vagyonával, a zseni a tehetségével; hanem *se-gregatus*, akit más választ el a tömegtől. Az eltömegesedés ellenszere nem a kiváló, hanem a kiválasztott. Amíg valaki csak kiváló, addig kiemelkedik ugyan a tömegből, mint a királlyá lett ifjú Saul szálas termetével a népből; de lényének javával benne áll és belőle él; amennyiben nem, az egyedül járók külön ösvényein kallódik el. A csak kiváló állandóan az eltömegesedés veszedelmében van, amint ezt meg lehet figyelni a születési arisztokrácián és az áruló írástudókon. A kiválasztott azonban nem a tömegből nő ki, hanem felső erő emeli ki onnan és tartja magasan fölötte. ... Ezek és csakis ezek állíthatják meg az eltömegesedés folyamatát, mert csakis ők egészen mentesek a tömeglelkülettől és állnak teljes határozottsággal az ellenpóluson. Ők és csakis ők

¹⁰ Vö. HORVÁTH 82.

¹¹ Schütz Antal szerint a kiválasztottnak három kategóriája van, a hierarchák, vagyis a társadalmi rendnek és a törvényeknek őrei, akik a szent hagyományok letéteményesei, a fegyelmezők és szükség esetén büntetők. Aztán a próféták és végül az apostolok, vagyis a nevelők Isten országában. Nem sorolja ide a tehetségeket. Azt mondja, hogy „a tehetség és zseni nagy szolgálatot tehet a választottság birtokában. ... de a tehetség nem pótolhatja a hivatást – a zseni sem; mert hiányzik benne valami, ami nélkül lehetetlen a tömeglelkületnek fölébe kerekedni, hiányzik a tekintély: az a sajátos hatalom, mely erőszak nélkül és mégis erővel felülről ráereszkedik a lelkiismeretre, térdre kényszerít

nincsenek kísértésben tömeggé válni; nem belőle jöttek, nem belőle élnek, s így a tömegnek nincs is ereje lerántani őket magához.”¹²

Az egyház papjai Krisztusnak, az örök Főpapnak papságából részesednek, s Tőle kapják megbízásukat, Belőle táplálkoznak.¹³

2.2. *Krisztus, az örök Főpap*

A papság ismérvei általában: a) A közvetítés Isten és ember között. A pap „hivatva van arra, hogy az embereket, istenkereső vágyaikat Isten elé vigye és Isten segítségét, kegyét, erejét lehozza az emberek számára”.¹⁴ b) Ezt az embert próbáló életet csak hivatásból, kiválasztottság révén lehet helyesen betölteni. c) Az áldozat bemutatásának joga és kötelessége.

Ezek a papi feladatok felülmúlhatatlan módon valósultak meg Krisztusban. Ő ugyanis az egyedüli igaz és teljes értelemben vett közvetítő, mivel „személyében egyesíti azt a két végletet, melyek között a papnak közvetíteni kell. Énjében a valóságos létegyység erejével találkozik az a két életáram, melyeket Hérakleitosz fölfelé és lefelé vivő útnak mondott. Mint igaz ember ott áll az emberek között, belegyökerezik minden szükségükbe és igyekezetükbe; de érintetlen szentségével, világölelő szeretetével és hatalmával fölötte áll az embereknek. Mint az emberek legkiválóbbja méltó arra, hogy mindörökre képviselje Isten előtt az emberiség legszentebb érdekeit. A másik oldalról pedig ez az ember, az emberiség virágja és exponense egyben igaz Isten. Tehát énisége közvetlenségével, az élet és létközösség melegével és erejével tudja az emberiség érdekeit Isten előtt képviselni és egyben a legközvetlenebb közlelő tudja rájuk árasztani Isten áldását. Minden más papnál attól kell remegni, hogy nem ért meg, hogy nem igazi érdekünket képviseli, hanem esetleg keresztülszíri tulajdon egyéni korlátoltságán. Hiszen maga is bűnös, és ezért rászorul, hogy önmagáért is bemutassa a tisztulás áldozatát. Másrészt meg, amit Istentől kap avégből, hogy az emberek között szétossza, annak egy része, talán éppen a java az ő elégtelen befogadóképessége miatt esetleg elkallódik szűkmarkú ke-

és felsőbb élet áramkörébe kapcsol. A csaktehetség vitáz és vitára biztat, szellemeskedik és nem vált meg. Szellemóriások szellemességei közepett halt meg Perikles Athénje, és politikai tehetségek torzsalkodásai temették el a köztársasági Rómát.” Vö. SCHÜTZ A., *Tömeg és elit*, in SCHÜTZ A., *Őrség* (Budapest 1936) 239.

¹² Vö. uo. 237–238.

¹³ Vö. GARRIGOU-LAGRANGE, R., *De unione sacerdotis cum Christo sacerdote et victima* (Taurini-Romae 1951) 3–20.

¹⁴ Vö. SCHÜTZ A., *Krisztus* (Budapest 1944) 177.

zén, és a kiosztás tökéletlensége megkárosítja az ínségeseket a lelkiesség kenyereinek kiosztásánál. ...Keressük és áhítjuk azt a papot, aki megért bennünket: akinek szaván és tekintetén megérezzük, hogy nincsen távol tőle semmi, ami nemesen emberi, aki nemcsak hivatalos jelleggel, hanem az egyéni meggyőződés melegevel is képviseli azt a tant, melyet hirdetni tartozik, éli azt az életet, melyet kíván, és kezeli azokat a karizmákat, melyeket oszt. Mindezt megtaláljuk Jézus Krisztusban és csakis őbenne teljes tisztaságban, fogyhatatlan gazdagságban és forrászerű fakasztó erőben.”¹⁵ Krisztusnak közvetítése továbbá kizárólagos, mivel Ő az Út, az igazság és az Élet; az Atyához senki sem mehet, csak Őáltala. Ebből érthető, hogy miért lehet igaz, hogy „aki titeket hallgat, engem hallgat; aki titeket megvet, engem vet meg; akinek megbocsátjátok bűneit, meg vannak bocsátva, akinek ti megtartjátok, megmaradnak”. Krisztus ezért is választott és szeretett Fiú, de leginkább az engedelmességért, önfeláldozó életéért és haláláért. Ami pedig a pap áldozat-bemutató tevékenységét illeti, Krisztus ebben is fölülmúlhatatlan. De miért az áldozat az a sajátos emberi cselekmény, mely csúcsa és forrása az Isten és ember kapcsolatának? Azért, mert az áldozat „a legmagasabb fokra fölfokozott és messze láthatóvá lett imádság. Az áldozatban a pap láthatóan odaad valamit Istennek. S ugyan mit adhat az ember Istennek, akié az ég és föld és minden gazdagságuk? Végelemzésben csak önmagát, és pedig teljesen, fönntartás nélkül, avégből, hogy egész lélekkel Istent vallja első oknak, akitől mindenestül függ a léte és sorsa, és végső célnak, aki minden reménye és boldogsága. Az áldozatban csattan ki egész tartalmában az embernek istenkeresése, és benne érik ki ennek a reménynek valósulása: Isten ember-boldogító szentelő tevékenysége. Ami mondanivalója van az embernek Isten számára és ami várnivalója van tőle, azt a leghívebben és legkifejezőbben az áldozatba mondja bele; és ami adnivalója van az Istennek az imádkozó ember számára, az mind az áldozatban gyűlik föl és virágozik ki. Ezért joggal tekintjük az áldozatbemutatót a legjellegzetesebb papi tevékenységnek.”¹⁶ A kultuszok és az áldozatok sokfélesége annak bizonyítéka, hogy az istenséget kereső ember nem tudott megbizonyosodni arról, hogy mely áldozat kedves az Isten előtt. Ezt a bizonyosságot hozza Krisztus áldozata. Ez az áldozat ugyanis „a mennyei embert ajánlja föl Istennek, az áldozatos lelkület tekintetében is teljes. Krisztus teljes tudással és akarással megy föl a Golgota oltárára. ... Krisztus kereszthalála úgy áll a keresztény lélek előtt, mint a mi üdvösségünk forrása, mint páratlan tett, melynek világtörténeti és üdvtörténeti jelentősége mellett eltörpül minden egyéb, ami valaha történt. ... Csakugyan olyan páratlan jelentősége van ennek az egy emberhalálnak? Mi

¹⁵ Vö. uo. 179–180.

¹⁶ Vö. uo. 184.

áldás fakadhat abból a tényből, hogy ez a virágzó szép emberélet legjava virágában kegyetlen enyészetnek esett martalékul? Örül vajon Isten a halálnak, és kedve telik neki a vérben; szent, ártatlan, ifjú vérben? Ez a kérdés, mely ott feszeng minden gondolkodó evangéliumolvasó ember lelke mélyén, elvezet bennünket Krisztus papságának második nagy kérdéséhez: a felülről lefelé áradó, kegyelemárasztó, szentelő tevékenységnek méltatására, melynek neve megváltás.”¹⁷ A megváltás pedig úgy tekinthető, mint az eredeti bűn által megindított folyamat blokkolója, hatástalanítója. Az eredeti és áteredő bűn alapjában azt jelenti, hogy „az ember érzületét tagadta meg Istentől, ti. bensejének, világfelfogásának és életének Istentől való áthatottságát és hogy ez az érzület Isten legbecesebb adománya s az ember Istenhez való összes más viszonyának összefoglalója és hordozója. Az élettelen meg a tisztán ösztönöktől hajtott lény pusztá létével és az Istentől megszabott rend betartásával szükségszerűen és szünet nélkül hódol Istennek, tudattalanul ismeri el legfőbb teremtő és föntartó hatalmát. Íme az áldozat lényege! Ezért mondhatjuk, hogy a mindenség léte és működése szünet nélküli dicsőítő áldozat Isten színe előtt. Ebben az ember is, akarva, nem akarva, részt vesz. Hisz testi léte és ösztönei szerint egyrangú az élettelen teremtménnyel, ezeknek törvényeit nem változtathatja meg. ... Mint eszes teremtménynek azonban ezt az Istentől való függést el kell ismernie, át kell éreznie, tehát érzületében kell az Istent hordoznia. ... Ezt az érzületet nevezi Szent Tamás lényeges áldozatnak, amitől egyetlen ember sem lehet fölmenteni. Ez az érzület Istennek egy újabb adománya, amelyhez tökéletesen csak a kegyelem révén juthatunk el. Ennek a kifejezése és jelképezése az áldozat föladata.”¹⁸ Ez a megváltás, eme érzületbe öltözés azonban csak úgy valósulhat meg az egyénekben, ha Krisztusba kapcsolódnak az Ige, a szentségek és az egyházi fegyelem révén.

Krisztus áldozata megjelenül a szentmisében, mely minden tekintetben a leg-tökéletesebb áldozat, tehát a párhuzamos kultikus tevékenységek között sincs párja, legfeljebb azokban a szertartásokban igazságmagvak, előkép jellegű tevékenységek vannak. Az áldozati adományok ugyanis, „a kenyér és a bor, a leg-tökéletesebb Istennek-szenteltség állapotába kerülnek az átváltozás révén, mert állagi lényegük helyét maga Krisztus foglalja el s csak külső színeik és sajátságai maradnak meg. Az áldozat lényegéhez tartozó változás tehát a lehető legnagyobb (anélkül, hogy megsemmisülés vagy *destructio* lenne), a szentelés pedig a minden szentség urának és forrásának valódi és lényegszerű megjelenülése folytán a legfölségesebb. Mivel végül Krisztus ugyanazzal az érzülettel, mint az emberiség helyettese jelenik meg a kenyér és bor fölálldozá-

¹⁷ Vö. uo. 185–186.

¹⁸ Vö. HORVÁTH 79.

sakor (*consecratio*), mint aminő földi életében, főképp pedig a kereszten áthattotta, azért a szentmisében csakugyan a legeszményibb tökéletességű áldozatot birtokoljuk.”¹⁹

Természetesen Krisztus megváltó művének része tanítása, tettei, csodái, egész élete. Az Ő papságából részt kapók ebből a teljességből kapnak részt, nevezetesen a prófétai, a királyi feladatot is a megszentelői mellé.

2.3. Krisztus papjai, az egyház szolgálói

A katolikus pap vonásait Schütz Antal két tanulmányában próbálta ábrázolni. Az *Ige szolgálatában* című tanulmánykötetében úgy mutatja be a papot, mint aki „nem egyszerűen hieresz; nem az a hivatása, hogy a néptől távol, a nép helyett, annak részvétele nélkül titokzatos funkciókat végezzen a szentélyben. Ilyen papja van a pogánynak is; lelkésze van a felekezeteknek is; lelkészkedő papja csak a katolikusnak van. A katolikus tanító szava világosság a homályban tapogatózó hívőnek; tanítása nem az ő találmánya, nem emberi bölcsesség, hanem kinyilatkoztatott igazság; csillag, mely változatlan fényvel ott ragyog elhagyatottságod, tájékozatlanságod, kísértéseid éjszakáján. A katolikus pap szentelő, nemcsak azzal, hogy szentségeket szolgál, hanem azzal is, hogy életével és tevékenységével valóra kell váltania az Üdvözítő megbízását: Ti vagytok a Föld sava. A só ízesít, romlástól óv, miközben maga elolvad – ez a katolikus pap sorsa. A katolikus pap vigasztaló; miként Jób, ő is kocsi és kocsis Izraelben.”²⁰ Ebből adódik feladatának nagysága, mely bizonyos értelemben magányossá teszi, aki egyedül van, de nem azért, mert nincs barátja, testvére, hanem a feladata nagysága miatt. Neki „a sokszor részvétlen, hitetlen világ közepett kell utat nyitni az Úr Krisztus igazsága és kegyelme számára”.²¹ Ebből adódóan minősített próbatételek várnak rá, de csakis azért, hogy minél avatottabban tudja hivatását teljesíteni. Külön tragikum lehet számára, ami „magában erejének legfőbb forrása: a nagy megbízás, a titkok nagy közelsége és mindennapisága megszokottságot, unottságot is eredményezhet”.²² A papi feladatokat Schütz az alábbi latin szavakkal összegezi: *Presbyterum oportet offerre, benedicere, baptizare, praeesse et praedicare.*

¹⁹ Vö. uo. 84.

²⁰ Vö. SCHÜTZ A., *Az Ige szolgálatában* (Budapest 1928) 445.

²¹ Vö. uo. 447.

²² Vö. uo. 446.

²³ Vö. SCHÜTZ (1933) 67–68.

²⁴ Ennek lényegét és módjait *A papság szociális nevelése* című tanulmányában fejti ki. Azt állítja, hogy a papságnak a kifosztottak és nélkülözők, a szegények oldalán van a helye, aminek a magatartásunkon,

Későbbi kötetében, az *Eszmék és eszmények* címet viselőben alaposabb képet nyújt a papi lét eszményéről, két kérdésre kívánva felelni: Mit követel, és mit nyújt az egyházi pálya? Az első kérdésre úgy válaszol, hogy az egyházi pálya papságra, apostolságra és aszkétaságra történő vállalkozás, majd részletezi ezt: 1) A pap hivatalos és hivatásos *közvetítő* Isten és ember között, mely kettős megszentelő feladattal jár. Az a tiszte, hogy „a hívő közösség imádatát, könyörgéseit, hódolatát, elsősorban áldozatát Isten elé vigye. ... egy felülről lefelé irányuló tevékenységben pedig arra van hivatva, hogy az Isten áldásait közvetítse a hívőkkel: Isten ígétjét, akaratát kell hirdetnie, Isten kegyelmét kell közvetítenie, főként szentség-kiszolgáltatás útján. ... A papság eszméje egyfelől abban a meggondolásban gyökerezik, hogy a hívők közössége nem annyira szent és nem annyira összeszedett, hogy akármikor méltóan járulhasson Isten színe elé. ... Tehát a hívő közösségnek szüksége van valakire, aki mintegy legkoncentráltabb áhítatának exponense, s ez a pap. Másrészt a jámbor emberiség természetesnek találja, hogy Isten az ő adományait csak az általa (a papszentelésben) megjelölt bizalmasai útján adományozza. A papság tehát csak annak való, aki Isten bizalmasa lehet. Isten szolgálatára feltolakodni – abszurdum; ő maga határozza meg, kiket bocsát egészen közel magához, a szentélybe. Más szóval a papsághoz hivatás kell.” És „akiben megvan a katolikus hit, a papságra való komoly vonzódás, becsületes szándék és normális lelki alkat, nyugodtan kopogtathat a szentély ajtaján: be fogják bocsátani”.²³ 2) Az *apostol*: A pap nemcsak Isten titkainak sáfára, hanem egyúttal „Krisztus hivatott apostola is. A Krisztus igazsága arra van hivatva, hogy lépésről-lépésre megnyerjen minden népet és egyént, lefoglalja az életnek minden irányát és területét; Krisztus kegyelme és törvénye arra vár, hogy átjárjon minden embert és minden életmegnyilvánulást; ennek a felséges tanító és nevelő munkának hivatott munkása a pap. Erről az oldalról a papi hivatás ... azzal a követeléssel áll az aspiráns elé, hogy legyen határozott, eleven szociális érzéke, mely tett- és becsvágya célpontját az énből a közösségbe tudja áttenni.”²⁴ Másik fontos követelmény az apostoltól a nagy tárgyilagosság, hiszen egy „élesen körülírt, felülről adott változhatatlan programot kell szolgálnia. Ezért nem való az önfejtő, szubjektivist és tanulékonyág nélküli embereknek, akik mindig csak a maguk nótáját tudják fűjni. A Krisztus apostolának lelkiismeretesen és pontosan a Krisztus

megnyilatkozásainkban és az életalakításunkban is ki kell fejeződnie. Ez konkrétan az alábbi jelenti: „Hivalkodással, a gazdagságnak vagy módnak mintegy kirakatozásával, pazar lakásberendezéssel és ruházkodással, luxusfitogtatással, farsangolással és költséges szórakozással nem szabad a nincsteleneket bőszíteni, keseríteni és forradalmasítani, hanem az ... állásnak megfelelő külső életkeretek megtartása mellett is finom leleményességgel és tapintattal kell képviselni és terjeszteni azt a meggyőződést, hogy a módot és vagyont felelősségnek tekintjük.” Vö. SCHÜTZ (1933) 82–83.

igazságát és törvényét kell képviselnie, nem a maga egyéni ötleteit és ízlését, tehát konstruktív és nem destruktív embernek kell lennie. Ez a feltétel a normális férfias lélekben általában teljesül.”²⁵ Az apostolsághoz a harmadik feltétel a kellő emberkezelési képesség, ami azt jelenti, hogy „nem való a papság annak, aki már külsejével vagy föllépésével ijeszt, riaszt vagy utálatot kelt, hisz mindez nem az ő kárára, hanem a Krisztus ügyének rovására esnék”.²⁶ 3) A papnak egyúttal *aszkrétának* is lennie kell, hogy rendetlen indulatait, a hivatása teljesítésétől távolító hajlamait megfékezze, s minden erejét, képességét a papi eszmény szolgálatába bocsáthassa, mivel „jámorság, buzgóság és fegyelem nélkül mind a hieratikus, mind az apostoli tevékenység gyökértelen, tehát elszárad”.²⁷ Ennek szolgálatában áll a papi kötetelmek között a kánoni engedelmesség, az officium (zsolozsma és mise), valamint a papi celibátus.

Mindennek fejében mit nyújt az egyházi pálya? Először is tisztos és biztos megélhetést, amiért azonban erkölcstelen vállalni ezt az élethivatást (*non propter esum, sed propter Jesum*). Másodszer az egyházi pálya megnyitja a komoly érvényesülés határtalan lehetőségeit, de itt sem a külső érvényesülésről van szó, hanem úgy kell ezt értenünk, hogy „az egyházi pályán minden érték, minden tehetség és rátermettség számára korlátlan tér nyílik: itt lehet kifelé tevékeny és lehet befelé forduló életet élni; lehet serénykedni a régiek hű megőrzésében és lehet kiválni egészen új kincsek előteremtésében ... itt van hely a szellem aprajának-nagyjának egyaránt. ... Az egyházban is elkelnek az alkotó nagy zsenik, aminőkből kikerültek a nagy szentek, nagy pápák és püspökök, az alapvető hittudósok; nem igazi barátai ennek a szent nagy Egyháznak, akik fölcsapnak a *'système des médiocritées'* prókátorainak.”²⁸ De a legfőbb ajándéka az egyházi szolgálatnak Krisztus barátsága és bizalma, mely jelenti „a szűzies szeretet lendületét és állandó üde optimizmusát; jelenti az örökkévaló értékeken és szempontokon tájékozódó nagy távlatokat és szilárd eligazodási pontokat; jelenti a léleknek az örökkévalóságba érlelődő, hervadhatatlan fiatalságát”.

A lelkipásztori tevékenység erőforrása, vagyis az eszmény hatékony szolgálatának forrása a lelki élet, melynek tartalma a tetterő, a bölcsesség és a bensőség, melyek egymást tételezik. „A tetterő nem lehet el bölcsesség és bensőség nélkül; a bölcsesség nem lehet meddő nézelődés, tetterő nélkül; a bensőség nem lehet egyszerű meghatódottság, hanem az igazság kemény valóságán

²⁵ Vö. uo. 69.

²⁶ Vö. uo. 70.

²⁷ Vö. uo. 70.

²⁸ Vö. uo. 73.

²⁹ Vö. uo. 119.

³⁰ Vö. uo. 120.

tájékozódik és a valóságalkító tetterő szolgálatában áll.”²⁹ Szerzőnk felhívja a figyelmet azokra a dualizmusokra, melyek veszélyeztetik a lelkipásztor harmonikus lelki életét: 1) a kontemplatív és aktív élet dualizmusa, 2) a belső és a külső dualizmusa és 3) a természet és a kegyelem dualizmusa. Ezek szagatják ma is a pásztori életet. Dialektikus meghaladásuk eredménye a következő: „Isten országában a kontempláció nem merőben szenvedőleges szem-meresztés tevékenység nélkül, és nem merőben önmagába süllyedő áramlás és olvadozás közösségi kötelezettségek és hatások nélkül. Viszont a kifelé ható vagy a közösség érdekében való tevékenység nem szakadhat el az igazságszemlélés és a szeretet-bensőség gyökerétől, különben nem lesz Isten országának építése.”³⁰ Ami pedig a külső és a belső dualizmusát, helyesebben meghaladását jelenti, a „papnak külső viselkedése legyen tükre belsejének; aki a legfőlségesebb titkok sáfára, azon lássék is meg, hogy Krisztus közvetlen közelében tölti életét”.³¹ A természet és kegyelem dualizmusának meghaladása végül azt jelenti, hogy „céltudatos, szívós és alázatos munkával neki kell állni megkeresztelni minden természeti hajlamunkat, indulatunkat, indítékunkat, temperamentumunkat és vérünket.” A papnak meg kell találnia a kegyelmi életnek azt a modalitását, mely az ő egyéniségére van szabva, és óvakodnia kell attól, hogy dualista szakadás támadjon jogos egyéni aspirációi és természetfeletti lelki élete között. A pap úgy hat igazán, kivált e kor igényes és kényes gyermekeire, ha papi lelkülete nem reáaggatott művirág, hanem tősgyökeres, törőlmetszett élet.”³²

A papi hivatás tehát nagy jellemképző tényező, s a legnagyobbak szentek, nagy hatású nemzetnevelők, sőt az emberi nem nevelői lesznek. A katolikus papságban ott a bölcselő, ott a pszichológus, a pedagógus, ott az atyaság, az övéiért felelősséget vállaló törődő alapmagatartás. Ott van a fiúi lelkület. Olyan személyiség, akit világnézeti jellemnek nevezhetünk,³³ aki nemcsak amolyan szertartásmester, hanem aki szent életével, azaz az Igéhez igazított életével, egész tevékenységével Krisztust hirdeti. A katolikus papban ott van, egységben van a mély belső élet a tevékeny apostolkodással, az erős hit a nagy irgalmassággal, az okosság az egyszerűséggel, az igazságosság a szelídséggel, a valódi alázat a kellő méltóságtudattal. A tisztaság pedig kizárja a szív érzéketlenségét. A papi jellemet tehát egy lélek, a szeretet lelke járja át.³⁴ Erre készítik fel a növendéket a papnevelés során, s erre törekszik egész papi életében,

³¹ Vö. uo. 122.

³² Vö. uo. 123–124.

³³ Vö. NOSZLOPI L., *Világnézetek lélektana* (Budapest 1937) 88–91.

³⁴ Vö. GARRIGOU-LAGRANGE, R., *De sanctificationis sacerdotum secundum nostri temporis exigentias* (Taurini-Romae 1951) 117–121.

immár főleg önnevelés útján. Ezzel tudatosítva azt is, hogy „minden papnak legelső híve a saját lelke, s ezért saját papi lelkületünk gondozását semmiféle külső tevékenység címén el ne hanyagoljuk”.³⁵

3. A PAPI HIVATÁSRA NEVELÉS

Az elérendő eszmény feltérképezése után jöhet az eléréshez vezető pedagógia kimunkálása. Mindjárt az első kínálkozó kérdés: Lehet-e, kell-e a papságra készülöket nevelni? Hiszen ez hivatás! De vajon ez a pusztá meghívottság és elhivatottság elég-e ahhoz, hogy a pap valóban hatékonyan tudjon majd belenyúlni a munkás, a paraszt, a hivatalnok, a tanító vagy bármely népréteghez, társadalmi osztályhoz tartozó ember vallási életébe, elégséges-e ez a meghívottság ahhoz, hogy lássa a pap kora szellemi áramlatait, sőt, irányítani tudja a katolikus gondolkodást, tud-e utat mutatni a politika, a gazdasági élet, a sajtó, a tudomány dolgában? Erre a pusztá hívás elégtelen, kell a szakmai felkészítés, amire szolgál a papnevelő intézet. De lehet-e „neveléssel, azaz céltudatos erkölcsi-lelki ráhatással hatékonyan beleszólni abba, hogy az Isten kit hívjon”?³⁶ Erre vonatkozóan szerzünk az alábbi három tételt állítja fel: 1) A papsághoz Istentől jövő külön hivatás kell. 2) Papi hivatásról az Isten minden korban gondoskodott, legalábbis Ő mindig kellő számú embert szólított meg és fel erre a feladatra. 3) A papi hivatás ugyan kegyelmi (nem természeti), de a rendes (nem rendkívüli, karizmás) isteni gondviselésnek a körébe tartozik. Ez azt jelenti, hogy Isten rendkívüli módon, személyre szóló kinyilatkoztatással is jelölhet valakit a papságra, de általában ez nem így történik, mivel „papi hivatása általában annak van, aki papságra határozott kedvet, hajlamot avagy kötelezettséget érez és szándékot táplál, s akiben emellett megvannak a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi képességek. A papságra készítető lelkület és a megfelelő képességeket Isten ülteti a lélekbe, papságra Isten hív: első fokon és csíraszerűen. ... Az elsőfokú hivatásnak másodfokúvá való érlelésében Isten megfelelő súlyos szerepet szánt azoknak a tényezőknél, melyeket rendes gondviselése beleállított a természetfölötti világrendbe, minők a hívottnak saját igyekezete, a családi, hitközségi és a általános miliő, az életsorsot irányító egyedi és társas, tudatos és nem tudatos tényezők; tehát az a tudatos ráhatás is, melynek nevelés a neve, mint amelynek Isten egyetemes rendelke-

³⁵ Vö. TÓTH T., *Az intelligencia lelki gondozása* (Tóth Tihamér összegyűjtött munkái VIII) (Budapest 1936) 81.

³⁶ Vö. SCHÜTZ (1928) 455.

zése szerint általában nem csekély szerep jut az egyéni létsors irányításában. Következésképpen Isten akarja, hogy nevelő tevékenységgel is segítsük teljes érésre azokat a papi hivatásokat, melyeket csíraszerűen ő oltott sok fiúnak lelkébe.”³⁷ Ebből adódóan 1) „jogunk és kötelességünk a katolikus erkölcs által megengedett eszközökkel és módokon tudatos nevelői ráhatással a másodfokú elhatározottságra segíteni azokat, akik első fokon híva vannak a papságra. ... 2) a papságról lebeszélni voltaképpen azt kell, illetőleg szabad, akinél megvan a nagy valószínűség, hogy a papi életben hajótörést fog szenvedni. Itt külön fontolóra kell venni, hogy a papság általános kötelezettségeinek megfelelni nem oly nehéz, mint olykor föltüntetik. A teológiai tudományok elsajátítása nem lényegesen nehezebb, mint más akadémiai fokú képzettség becsületes megszerzése. Életszentségre, apostolkodásra a világi keresztény is kötelezve van. „a celibátus becsületes megtartása testileg-lelkileg ép papnak általában nem nehezebb, mint a házasságban teljesen a katolikus erkölcs követelményei és utalásai szerinti helytállás; szigorú szerzet a házasság, mondja Pázmány. 3) Papságra inkább szabad valakit irányítani, mint szerzetességre.”³⁸ Ha mármost elméletileg megengedett és szükséges is a papságra nevelés, mit tehetünk ténylegesen e cél eléréséhez a gyakorlatban? Ezt a kérdést három alkérdés segítségével válaszolhatjuk meg: mire, kiket, hogyan?

A) Mire? Vagyis mi az a cél, amelynek „itt irányítania kell, az az eszmény, mely titokzatos vonzásával irányít, lelkesít, termékenyít. ... Papi hivatásra akarunk nevelni. A hivatás nem egyszerűen életpálya és kenyérkereset. ... A hivatást jellemzi az eszmény iránti önzetlen és föltétlen odaadás. Akinek van papi hivatása, az fönntartás nélkül hisz a papság eszményében; meg van győződve, hogy a katolikus papság Istennek örök elgondolása, hogy a pap tevékenységre van küldve, melyet senki más nem végezhet, mely egyben pótolhatatlan, melyhez fogható jelentőség és hatás tekintetében nincsen. Akinek van hivatása, az egyenesen, kemény és határozott léptekkel jár a maga útján, meg nem áll te-referálni, alkudozni; hiába hívják, hiába vetnek neki gáncsot; sem jobbra, sem balra nem hajladoz – mert hivatva, mert küldve van! A hivatás hovahamar szeretetté sűrűsödik, s ezért tele van leleményességgel, tetszerúséggel, optimiz-mussal; sikerek meg nem szédítik, balsikerek le nem törnek, kritikák zavarba nem ejtik... lesajnálják, és mikor igazán bajban vannak, csak őhozzá fordulnak. Hivatások alakítják át a világot. ... Van természeti, van kegyelmi és van karizmás hivatás; mindegyikben a fokoknak és fejlődéseknek nagy lehetőségi

³⁷ Vö. uo. 457.

³⁸ Vö. uo. 458.

skálája nyílik. E sorok végén áll a hős, a szent, a próféta; mindegyikben ott van az apostol; sőt mindegyikben kell, hogy legyen valami a másik kettőből. A pap valamiképp egyesíti magában ezeket az összes hivatási mozzanatokat és lehetőségeket.”³⁹

B) Kiket? Fontos, hogy a jelöltekben meglegyen a kellő testi-lelki egészség, készség a celibátus élésére. Itt fontos még tudnunk azt is, hogy ennek az egészségnek lényegi eleme a kiegyensúlyozottság, tehát aki skrupulózus, egyoldalúságokra és túlzásokra leküzdhetetlenül hajlik, aki hangulatember, akiben nincs ott a szólíthatóság és nevelhetőség, az nem alkalmas a papságra, tehát ilyen neveléssel sem tudjuk megváltoztatni, mivel a hivatást gondozzuk, nem teremjük. Pozitíve fontos, hogy egészségesen jámbor legyen a világfelfogásuk, ami megfér az elevenséggel. További szempont, hogy tehetségeket nyerjünk meg a hivatásnak.

C) Milyen módon? Vagyis melyek a papi hivatásra való nevelés eszközei? Helye a katedra, a szószék és a magánérinkezés. A hittanórán vagy akár az egyetemi katedrán és a szószéken e tekintetben két dolgot kell tenni: *delectari in Deo* és *contemnere mundum*. Gyönyörködni Istenben és a világot megvetni. A nevelés nyelvére fordítva ez az eszmények kultusza. A történelem, az irodalom és az élet nagyjainak, irányainak és tanulságainak az ismertetése és értékelése ez, melynek segítségével az ifjúságba bele kell oltani azt a meggyőződést, hogy igazi értéke csak a jellemnagyságnak van, s igazában értéke, értelme csak az eszményekért való odaadásnak van. Másik ágon pedig rá kell vezetni a fiúkat, hogy lássák e világ mulandóságait, hiúságait, hogy ez nem szolgálja a hivatás bontakozását. A hivatásnak négy ellensége van, négy izmus: a zelótizmus, mely vak fanatizmusában eszközöket tesz meg céloknak; a farizeizmus, mely öncélokot értékel át közcélokká, tehát az önzést az elvek palástjába igyekszik burkolni; a szaduceizmus, mely az élet exigenciáira, a realitásokra való hivatkozással rendszeresen lecsapolja és öli az eszményekben való hitet – ez a főellenség; a filiszterizmus, mely hisz eszményekben, legalábbis szívesen hűsöl árnyékukban, de értük áldozni nem akar, vagy kispolgári mértékre húzza őket. A stréber, a hivatás számalmas majmolója mind a négyből lopja össze koldusgúnyájának rongyait. Mit tudunk tenni az egyesekkel? Mindenkinek megvan a maga személyes felelőssége a hivatásválasztás terén, tehát senki helyett nem vállalhatja a papnevelő ezt a felelősséget. A

³⁹ Vö. uo. 459.

⁴⁰ A tudás mellett a jó modor, az udvariasság és illedelmesség minősül úgy, mint a Szentírás hetvenharmadik könyve. Vö. TOWER V., *Illem-kódex papok és szerzetesek számára I* (Budapest 1939) 6.

legnagyobb ereje a pap saját papi egyéniségének van (*omne vivum ex vivo*). Akiben ott lappang a hivatás, annak tanácsolhatjuk, hogy megvan benne minden adottság ehhez, tehát bátran forduljon ebbe az irányba. Akiben lappang a hivatás, azt külön szerető gondunkba kell vennünk. Őt a papi élet várható nehézségeire fokozatosan, tapintatosan kell előkészíteni.

3.1. A papnevelés tényezői: az előjárók és a teológiai tanárok

A pap „speciális szentsége” a hit mellett (vagy inkább azzal együtt) a tudása,⁴⁰ ami nemcsak a teológia alapos ismeretét jelenti, hanem sok más tudományban való jártasságot is. A papnövendékben tehát ott kell lennie a csillapíthatatlan lelki és szellemi éhségnek. Ha e tekintetben a jelöltben nincs kellő szólíthatóság, nem igazán alkalmas a papságra. Hiszen e nélkül nem tud Isten igéjének hiteles és szakszerű értelmezője lenni. A papnevelőknek ezt a képességet, hangsúlyt kell kifejlesztetniük. Fel kell hívniuk növendékeik figyelmét arra is, hogy ha el is készültek „tanulmányaikkal, a valóságban még egyszer újra kell kezdeniük a tanulást, még pedig a mai világ iskolájában. Ez az iskola egész életünkön át tart.”⁴¹

Azzal a Szent Tamás-i kérdéssel kezdi e probléma tárgyalását Schütz Antal, hogy vajon a lelkipásztornak van-e jelentősebb hivatása az Egyház életében, vagy a teológiai tanárnak. Feleletül a teológiai tanár munkáját tartja fontosabbnak az alábbi érveléssel: „A tanár úgymond olyan szerepet visz az egyház életében, mint a tervező a házépítésnél, a lelkipásztor pedig olyat, mint a tervet végrehajtó munkás.”⁴² Ennek a minősített tanító, apostoli és tudományos feladatnak pedig úgy tud megfelelni, ha alapos szakképzettséggel rendelkezik. Tanítása nem annyira a módszereken, hanem inkább a Logoszon és a Pneumán alapul, hogy ti. mennyi van ebből a tanárban. A szaktájékozottságnak tehetséggel is párosulnia kell. A teológiai tanár apostolkodásának főleg abban kell állnia, hogy átülteti növendékeibe a katolikum élő és éltetni akaró férfias szeretetét, s ez egybeesik tanító feladatával. S ha ehhez cseppet sem ideálisak a mai körülmények, marad az öntevékenység, az igazi elhivatottság, mert „akiben egyszer igazi ... odaadás fogamzott meg az eszmény iránt, az a megélés ös-közvetlenségével tudja, hogy nem méltó az igazság szolgálatára, aki nem bírja beérni egy darab száraz kenyérral. Az tehát még kétségbeejtően szűkös körülmények között is előteremti a legszükségesebb tudományos segédeszközöket

⁴¹ Vö. TÓTH 77.

⁴² Vö. SCHÜTZ (1933) 111.

és azt a napi 2-3 óra időt, mely elég ahhoz, hogy szívós, céltudatos munkával nem is éppen sok év alatt valami kézzelfoghatót lehessen produkálni egy szakterületen.”⁴³ A kívánatos természetesen az, ha a jövőendő teológiai tanárai és papnevelői alapos szakképzésben is részesülnek, illetve ha világot járhatnak, a kellő tapasztalatszerzés végett. Ez a tapasztalat sokkal hatékonyabbá tehetné az igehirdetés színvonalát is.⁴⁴

Ugyancsak fontos a papi továbbképzés intézményes biztosítása, de ennek is csak akkor vannak gyümölcsei, ha a papban ott van az eredeti szellemi és lelki igény és igényesség.

4. BEFEJEZÉS

Krisztus papsága tökéletes és kizárólagos, mivel magában foglalja mind a hieratikus, mind a hierarchikus dimenziót, mivel isteni megbízás alapján irányul az emberek megszentelésére, s küldetését az egész emberi nem nevében végzi, teljes tanítói és kormányzati hatalommal.⁴⁵

A katolikus papban ott van a papság teljessége, amit ember egyáltalán papság címen birtokolhat. Ott van benne és harmonikus egységben a tanítói, a kormányzói és a megszentelői felhatalmazás.

A papságra kedvet érzőnek először a meghívottságát kell tudatosítania, majd elfogadnia, s a hamis vagy téves motivációkat helyreigazítania. Utána egyre világosabban kell látnia hármass feladatát, nevezetesen a tanítóit, mely az emberek nevelésében, bennük az istenies érzület kialakításában áll; majd meg kell tanulnia a királyi, vagyis a kormányzó feladatot, mely leginkább az embereknek Isten útjára való terelgetését, kísérését jelenti; végül bele kell nőnie a szoros értelemben vett papi feladatba, az áldozat bemutatásába.⁴⁶ Ezzel kap részt minden pap Krisztus papságából, aki egy személyben volt az áldozó, az áldozat és az oltár.

A papnevelésben is érvényesül a pedagógiai elv, sőt itt fokozott módon, hogy a hívás követése és a neki való elköteleződés mind inkább öntevé-

⁴³ Vö. uo. 117.

⁴⁴ Vö. TÓTH 79.

⁴⁵ Vö. HORVÁTH 82.

⁴⁶ Nagy vonalakban ez az időrendi sorrend is, mivel „húszéves korában az ember racionalista. Bízik az elme és a dialektika mindenhatóságában, és éppen ezért, ha jobb lélek lakik benne, hajlandó Krisztusban is megbecsülni a tanítót. Harminczéves korában – mindig az ember életútjának átlagállomásairól

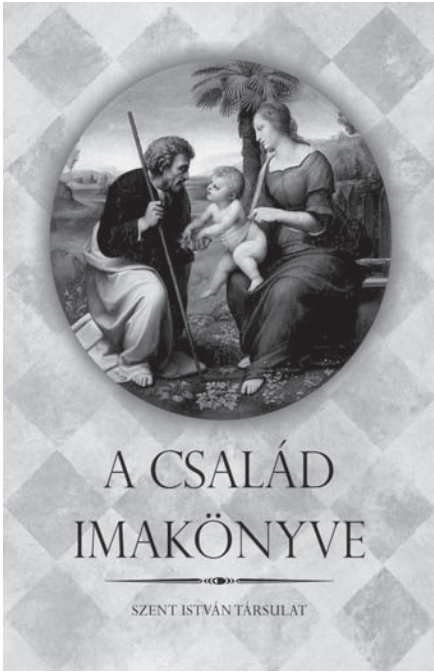
kennyé, leleményessé, önnevelővé teszi a növendéket. Ez a pappá levés egyszeregy. A többi tényező, miként azt a teológiai tanárok helyzetével kapcsolatban Schütz Antal kifejtette, ha nem is mellékes, de másodlagos; az önképzéshez pedig áldozatosság, odafigyelés és hivatásszeretet kell. Ilyen másodlagos tényezőknek tekintendők a szemináriumoknak a felszereltsége, oktató- és nevelőgárdájának szakmai színvonala, elhivatottsága, az egyházi oktatáspolitikai iránya, a kedvezőtlen korszellem stb. Az igazi hivatások ilyen körülmények között is szárba szökkennek és termést hoznak, mert a hivatás is, miként a „tehetség kemény céltudatos munkában és beválásban nevelődik; *crescit sub pondere palma*. Legjobb volna, ha természetyszerűen a maga igyekezetével, nélkülözésekben immanens törvényszerűséggel izmosodnék, a koporsóból is kitör és eget kér. Amiért nem dolgoztunk meg keményen, azt nem becsüljük meg helyesen és amit idegenből származó túlságos támogatással elértünk, nem valószínű, hogy meg tudjuk tartani és megfelelően gyarapítani. Ugyanezért a minősítésben és pályakezdésben el kell választani a tehetségesség értékelésétől. Pusztán azon a címen, hogy valaki tehetségesként végezte iskoláját, nem jó kedvezőbb kiinduló állásba tenni. Kedvezőbb szociális helyzetét küzdje ki önerejével.”⁴⁷

Úgy gondoljuk, hogy ma sincs jobb eszköze a papnevelésnek, mint az eszményre való ráeszméltetés és azoknak az erényeknek a kifejlesztése, melyek képesítik a jelöltet és majd a papot arra az áldozatos életre, amire történt a tulajdonképpeni hívás: megszentelni az embereket közvetítve Isten áldását, kegyelmeit. Ezek az erények pedig főleg az alázatosság, a kegyeletesség, az igazságosság, a méltányosság és az igényes igénytelenség. Akiben élnek ezek az erények, ez a lelkiület, hordozni tudja majd a hit, a remény és a szeretet adományait.

szólok – jó a megemeresedés, a teljesedés vágya, és akkor sokan rátalálnak Krisztusra, a nagy átalakítóra és királyra. S csak az élet felén túl, úgy negyvenéves kora körül és még később ébred az ember a tulajdon megélés megrázó erejével büntudatra; és akkor kezdi lelke legmélyéből áhítani és érteni Krisztusban a megváltót. ... a papot.” Vö. SCHÜTZ (1944) 176.

⁴⁷ Vö. SCHÜTZ A., *Pedagógia* (Budapest 2010) vonatkozó fejezeteivel.

A család imakönyve

Különböző élethelyzetekben hívó és nem hívó tudatosan vagy akaratlanul az Isten felé fordul, hogy segítsen. Szinte minden családban megtalálható a Biblia, az Isten szava az emberekhez. De vajon nem kell-e minden családba egy olyan könyv is, amelyben az ember szól Istenhez?

Ezért jelent meg ez a kiadvány, hogy gyermekek, serdülő fiatalok, jegyespárok, édesapák, édesanyák és nagyszülők fordulhassanak Istenhez szinte minden élethelyzetben és életállapotban. Az élet nagy fordulópontjai mellett – szüle-

tés, eljegyzés, esküvő, haláleset – a mindennapok eseményeihez – utazás, tanulás, étkezés, munka, sportolás, betegség stb. – kapcsolódnak ezek az imák, melyek szentek, boldogok, neves személyek, vagy éppen a körülöttünk élő emberek tollából származnak.

374 oldal, keménytáblás
Ára: 1600 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.
TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

♦♦♦ HARMAI GÁBOR

Ahogy én megkönyörültem rajtad...

– A Mt 18,28b fordítása és a szívtelen szolgáról szóló példabeszéd értelmezése

1. BEVEZETÉS

Az Esztergomi Hittudományi Főiskolán készülő újszövetségi szószedet¹ korrektúrázása során tűnt föl egy érdekes fordítási probléma a Mt 18,28b-nél, a példázatban szereplő szívtelen szolga követelődzése kapcsán.

Úgy véljük, a szolga itt nem csak egy konkrét követelést fogalmaz meg, ahogyan a modern fordítások sugallják („*Add meg, amivel tartozol!*” – ÚKB, KNB), hanem egy általános erkölcsi imperatívuszt mond szolgatársának: „*Add meg, ha valamivel tartozol!*” A konkrét követelés ennek az imperatívusznak a logikus, de ki nem mondott következtetése.

Jelen cikkben először a fölvetett probléma jelentőségét igyekszünk megmutatni azzal, hogy a fordítandó fél mondat helyét bemutatjuk a példabeszéd egészében, majd összefoglaljuk azokat a nyelvészeti érveket, amelyek miatt álláspontunk szerint a helyes fordítás: „*Add meg, ha valamivel tartozol!*”

2. A PÉLDÁZAT ÉRTELMEZÉSE

Ahogy a bevezetőben jeleztük, a Szentírás eredeti gondolata, hogy a szolga, miközben fojtogatja szolgatársát, erkölcsileg is meg akarja őt semmisíteni. Így értendő a mondása: „*Add meg, ha valamivel tartozol!*” Beleérti, hogy „most konkrétan nekem add meg a 100 dénárt”, de nem ezt mondja ki, hanem kioktat.

¹ Lásd: www.ujszov.hu.

Magatartása látszólag következetes, amennyiben a maga számára sem adósságelengedést kért, hanem csak időt: „*Légy türelemmel irántam, s mindent megfizetek neked!*” (Mt 18,26)

Következetessége természetesen csak üres elvekhez való ragaszkodás,² hiszen fizetéképtelen. Mégis, nyilván úgy gondolja, a király gesztusa, hogy elengedi az adósságot, a király döntése, ő ilyet nem kért. Amit kapott, az nem egyszerűen mennyiségileg több a kérésnél, hanem minőségileg más. Ő a maga részéről nem kér és nem ad adósságelengedést. Persze a lóláb kilóg, hiszen nem adja meg azt sem a másíknak, amit pedig a maga számára ténylegesen kért: nem ad időt sem.

A példázat az emberi imádságról szól, jól fölismerhetően az Úr imájához írt magyarázó példázatnak, midrásnak tekinthető:³ *Bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.*

Érdeemes azonban fölfigyelni arra, hogy a szolga mást kér, mint az, aki az Úr imáját imádkozza. A szolga türelmet, időt kér, hogy tovább élhessen, és praktikusán mindent ugyanúgy folytathasson, mint korábban. Az Úr által tanított imádság konkrétan a tartozások elengedésére irányul.

A párhuzam a király, ill. Isten gesztusában áll fönn: Isten megbocsátja bűneinket, a király elengedi a szolga adósságát. Ennek van időbeli dimenziója is: tovább élhetünk. Ha azonban csak ezt az időbeli dimenziót látjuk meg, és valóban úgy élünk, mintha nem történt volna semmi, annak nem lesz jó vége: végül is számon kérik rajtunk azt a tartozást, aminek az elengedését nem kértük, és úgy viselkedtünk, mintha nem is kaptuk volna meg.

Ha valódi hittel fogalmazzuk meg a kérésünket, ahogy az Úr imája tanít, és átéljük, hogy milyen ajándékot kaptunk királyunktól, annak az a jele, ha megváltoztatjuk az elveinket és elkezdünk a király módjára viselkedni: elengedjük azok tartozását, akik a mi adósaink.⁴ A példabeszéd ezt kötelességünknek mondja, így értendő a 33. vers „*ἔδει – kellett*” igéje: Nem lettél volna köteles te is megkönyörülni?⁵

² SCHWEITZER, E., *Das Evangelium nach Matthäus* (NTD 2) (Göttingen 1981) 246.

³ VIVIANO, B. V., *The Gospel According to Matthew*, in *The New Jerome Biblical commentary* (New Jersey 1990), magyarul: *Evangelium Szent Máté szerint*, in *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata* (Budapest 2003) 143.

⁴ GNILKA, J., *Das Matthäusevangelium 14,1-28,20* (HThK NT) (Freiburg 1988) 148.

⁵ JAKUBINYI Gy., *Máté evangéliuma* (Budapest 1991) 212.

⁶ VARGA Zs., *ὀφείλω*, in *Újszövetségi görög–magyar szótár* (Budapest 1996; továbbiakban: ÚGMSz) 716.

⁷ JAKUBINYI 212.

⁸ Így a 4 teljes magyar bibliafordításon kívül a katolikus Békés-Dallos és a protestáns Vida Sándor, ill. Csia Lajos-féle fordítás is.

Ha Istenhez fordulunk, ha imádkozó emberekké válunk, meg kell változnunk. Életünket át kell hatnia Isten irgalmának, és amit megtapasztaltunk, azt el kell vinnünk felebarátainknak.

3. A SZOLGA MONDATÁNAK HELYES FORDÍTÁSA

Az „Ἀπόδος εἴ τι ὀφείλεις” felszólítás fordítása látszólag nem jelent gondot: az „Ἀπόδος” aktív imperatívusz aorisztosz, amit kimondottan jól vissza lehet adni a magyar „add meg” felszólítással.

Az „εἴ” konjunktívusz szokásos fordítása „ha”, minimális problémát jelent a „τι”, amennyiben lehet nominatívusz vagy akkuzatívusz, de az „ὀφείλω – tartozom” ige akkuzatívuszt vonz.⁶ Végül is magyaros igevonzattal ez a fordítás: „Add meg, ha valamivel tartozol.”

Látszólag problémát jelent a szövegkörnyezet: a szolgatárs nem esetlegesen tartozik valamivel, hanem ugyanez a vers írja, hogy 100 konkrét dénárral, azaz egy napszamos száz napi bérével.⁷ Ennek felel meg, hogy az összes magyar fordítás az „amivel” határozott névmással fordít: „Add meg/fizesd meg, *amivel* tartozol!”⁸ Hasonlóan a Neovulgata, de az idegen nyelvű fordítások legtöbbször is határozott mutató névmással fordít, és az „εἴ” kötőszót kihagyja.⁹

Valójában meglehetősen ritkák azok a fordítások, amelyek a látszólag kézenfekvő „Add meg, ha valamivel tartozol” mondatot hozzák. Ilyen a Codex Sinaiticus-hoz készített angol fordítás az interneten:¹⁰ „Pay, if thou owest any thing – vö. αποδος ει τι οφιλεις”, ill. az E. Schweitzer kommentárjában található fordítás.¹¹

Fölmerül, hogy ha a fordítási tradíció nagyjából egybehangzó, akkor nem lehet-e szó arról, hogy az „εἴ τι” ezen a helyen sajátos kifejezés, amit indokolt a „mindent, amivel” fordítással visszaadni.¹²

⁹ Számos angol fordítást tanulmányozhatunk egyszerre itt: <http://bible.cc/matthew/18-28.htm>. A föl-soroltak közül egyedül a Darby Bible fordítja le az „εἴ” kötőszót, de értelmileg az sem szakad el a határozott névmásos fordítási tradíciótól, mivel a „me” személyes névmással konkrétan utal a 100 dénárra, amivel a szolga konkrétan tartozik: „Pay me (!!) if thou owest anything.”

¹⁰ Vö. <http://codexsinaiticus.org/en/>.

¹¹ SCHWEITZER 245: „Bezahle, wenn du etwas schuldig bist!”

¹² Így érvel BAUER, W., *εἴ*, in *Griechis-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur* (©Berlin 1963) 436: „VII. in Verb. m. d. Pron. indef. εἴ τις, εἴ τι jeder, der; alles, was”.

Ez azonban valószínűtlen. Az „εἶ τι” 11 esetben fordul elő az Újszövetségben: Mt 18,28; Mk 8,23; Mk 9,22; Mk 11,25; ApCsel 24,19; ApCsel 25,5; 2Kor 2,10; 2Kor 7,14; Fil 2,1; Fil 3,15; 1Tim 1,10. A Neovulgata a többi 10 esetben lefordítja az „εἶ” szót a „si” latin kötőszóval, és általában a teljes szókapcsolatot szó szerint adja vissza, a „si quid” szavakkal.

A magyar fordítások is többnyire szó szerintiek, egyedül az 1Tim 1,10-ben láthatunk hasonlót, mint a Mt 18,28-ban választott megoldás: itt magyar fordításaink valóban a „mindaz, ami” kifejezéssel vagy valamely szinonimával adják vissza az „εἶ τι” szókapcsolatot.

Mégsem hisszük, hogy párhuzamot lehetne vonni az 1Tim 1,10 és a Mt 18,28 között. Egyrészt a Neovulgata az 1Tim 1,10-ben is a „si quid” fordítást választja, tehát itt sem feltétlenül indokolt az „ami” fordítás, másrészt a Mt 18,28 esetében a szó szerinti, „ha valamivel” fordítás olyan morális jelentéstöbbletet fejez ki, amit elveszítünk, ha a szolga követelését csak a konkrét 100 dénárra korlátozzuk.¹³

Van itt továbbá egy szövegkritikai probléma. A XVI. és XIX. század között a nemzeti szentírásfordítások a Rotterdami Erasmus által készített görög szentíráskiadáson alapultak. Ez az ún. *Textus Receptus* – elfogadott szöveg, amely kb. a XIX. század közepéig valóban általánosan elfogadott is volt. Ekkor azonban az ősi kódexek fölfedezésével olyan jelentős szövegkritikai munkálkodás kezdődött, amely épp a Mt 18,28 szövegét jelentősen megváltoztatta. A szolga mondata a *Textus Receptus* szerint: „Ἀπόδος μοι ὄ τι ὀφείλεις”. A XIX. század közepe óta azonban a különféle szövegkiadásokban ezt találjuk: „Ἀπόδος εἶ τι ὀφείλεις”.¹⁴

A *Textus Receptus* mondatát egészen pontosan fordítja Károli Gáspár: „Fizesd meg *nékem*, a *mivel* tartozol.” Károli az akkori nyelvallapotnak megfelelően még az „ami” névmást is két szóra tudta bontani, ahogy az általa fordított görög szövegben van (ὄ τι). Másrészt tény, hogy a *Textus Receptus*ban benne van a „μοι – nékem” szó.

Mindez azonban a modern szövegkiadásokból éppúgy hiányzik, mint a legősibb kódexekből. Úgy tűnik, azok a modernebb fordítások, amelyek ezen a helyen az „amivel” szóval fordítanak, valójában a *Textus Receptus*ból indulnak ki, és azzal bírálhatók, hogy nem veszik figyelembe a görög szöveg szövegkritikai megfontolásokból történt újkori megváltoztatását.

A modern görög szentíráskiadások, ill. a legősibb kódexek alapján tehát akkor készítünk helyes fordítást, ha ezt választjuk: „*Add meg, ha valamivel tartozol!*” Ahogy fentebb bemutattuk, ez a fordítás segít a szentírási példázat egészének mélyebb megértésében.

¹³ SCHWEITZER 246.

¹⁴ A GNT27 helyesírási szinten tér el: kis alfával kezdi a mondatot, és az előző szó végén felső ponttal jelzi az idézetet. GNT27: ...λέγων· ἀπόδος...; GNT WH: ...λέγων Ἀπόδος... Az eltérés lényegtelen.

♦♦♦ KORÁNY KORNÉL

A természettudományok teljesítőképességéről

A logikusan gondolkodó emberek többsége, különösen a természettudományos képzettségűek (matematikusok, fizikusok, kozmológusok, kémikusok, orvosok, biológusok, földrajztudósok *etc.*) hajlamosak a „jelen” a „múlt” egyértelmű következményének, „okozatának” tekinteni, melyet a múltban uralkodó kezdeti vagy peremfeltételekből determinisztikus (egyetlen és ismert kimenetelt megengedő) törvények hoznak létre. E gondolkodásmódnak megfelelően a „jövő” értelemszerűen a jelen előre meghatározott eredménye, amelyet a most fennálló *feltételekből* (azaz jelen) ugyanazon törvények hoznak létre, amelyek megalkották a múltból a jelenet. A jelen *oka* tehát a múlt, és ugyanígy a jövő egyértelmű okozata a jelennek.

A tényt, hogy mégsem vagyunk képesek a jövőt kellő biztonsággal előre jelezni azzal magyarázzuk, hogy részben a jövő szempontjából fontos körülmények meghatározásában, részben pedig az összes kulcsfontosságú törvény ismeretében hiányosságaink vannak. Elméletileg azonban e szemlélet szerint nincs elvi akadálya annak, hogy az említett hiányosságok kiküszöbölésével tetszőlegesen pontos jóslatokat tehessünk. Sőt, annak sem, hogy az „okási láncon” visszafelé haladva a következmények kiváltó okait meghatározva végül „szerencsés esetben” beláthatóvá tegyük, nincs szükség a dolgok minden kétséget kizáró megértéséhez és magyarázatához a Mindenható létezésének feltételezésére.

Ha a fenti okfejtés igaz, kényszerűen azt kell gondolnunk, hogy a Teremtő létezése és a jelenségek meghatározott törvények által szabályozott ok-okozati kapcsolódása egymásnak ellentmondó, egymást kizáró lehetőségek, melyeknek csak egyike létezhet (de egyiknek léteznie kell)! Az elemzés során a Jó Isten nem lehet a logikai és tudományos vizsgálatok tárgya, mert éppen minden szabály és törvény felettségét állítjuk, létezése nem bizonyítás, hanem „hit” kérdése. A tudományt kell hát megvizsgálnunk, vajon tudja-e azt, amit ígér, és elméletileg képes-e arra, hogy megfelelő fejlődését feltételezve legalább a jövőben mindenre kiterjedő, minden értelemben kielégítő választ adjon, mintegy „szükségtelenné téve” a Mindenható létezését. A válasz az alábbiak szerint fogalmazható meg:

1. Az „oksági láncon” történő előre, illetve hátra haladás elméletileg sem vezet egyértelműen meghatározható állapotokhoz (tényekhez, ismeretekhez), mert számos (különböző) ok azonos következményhez (okozathoz) vezet, és azonos okok sok esetben teljesen eltérő okozatot hoznak létre a jelenséget, folyamatot meghatározó körülmények függvényében. E tényre saját szakterületéről mindenki számos példát hozhat, ezért nem tartom szükségesnek szemléltetését. A jelen állapotból tehát sem az előző (múlt), sem a következő (jövő) fázis tulajdonságai nem határozhatók meg egyértelműen, bármilyen nagy mértékben egzaktak is determinisztikus törvényeink, amelyekkel az egymást követő állapotokat származtatjuk.

2. A determinisztikus, egyértelmű törvény ráadásul mindig matematikai form(ul)át, valamilyen egyenletet, néha egyszerűt, néha bonyolultat jelent az egzakt tudományokban. E tényt – akár jól, akár kevésbé értünk a matematikához – magától értetődőnek tartjuk, pedig messze nem az, a következők miatt:

Egy állítás (kijelentés, mondat) mindenki számára ugyanazt jelentő igazságtartalma két módon érhető el: α) axiomatikusan (deduktív vagy analitikus eljárással) vagy β) megfigyeléssel (induktív vagy szintetikus eljárással).

α) A „*minden agglegény férfi*” állítás helytállóságát a benne szereplő fogalmak tartalma biztosítja, igazságának belátása nem igényel semmilyen megfigyelést. Az ilyen, fogalmain keresztül ellentmondás-mentesen felépített konstrukciókat axiomatikus rendszereknek nevezzük. A természettudományokban használt tudomány a matematika és annak leggyakrabban alkalmazott területei, az aritmetika és geometria jellemzően axiomatikus rendszerek. Ha például elfogadjuk Eukleidész definícióit és a józan ész alapján – bizonyítás nélkül – axiómáit és posztulátumait (úgymint: a pontnak nincs kiterjedése; a vonalnak csak egy kiterjedése van; két pont meghatároz egy és csak egy egyenest; három pont meghatároz egy és csak egy síkot; a párhuzamosok a végtelenben találkoznak; külső pontból egy egyenessel csak egy párhuzamos egyenes húzható; külső pontból egy egyenesre egy merőleges egyenes bocsátható *etc.*), akkor a belőlük felépülő sík geometria építménye az axiómákból és posztulátumokból levezethető tételeket fog tartalmazni. Például a Püthagorasz tétele is (bármely derékszögű háromszög befogói négyzeteinek összege egyenlő átfogójának négyzetével). E tétel és bármely axiomatikus rendszer minden tételének helytálló volta tapasztalatainktól függetlenül, logikailag bizonyítottan igaz. Az állítás igazsága a valósággal történő összevetést nem igénylő módon az axiómák fogalmi és a tételek logikai helyességében rejlik.

β) A természet jelenségeinek megfigyelésén alapuló állítások, az induktív, szintetikus tételek „igaz”-ságát a szóban forgó történések konzisztens, soha nem változó, mindig azonos módon történő végbemenetele (és reményünk,

hogy ez a jövőben is így marad) biztosítja. Számos ilyen tapasztalati természeti törvényt ismerünk, például: a) a hő önként mindig a magasabb hőmérsékletű helyről az alacsonyabb hőmérsékletű helyre áramlik; b) a gravitációs erő ($P_{grav.}$) vonzóerő, melynek nagysága egyenesen arányos (G) az objektumok tömegével (m_1 és m_2) és fordítottan arányos távolságuk (r) négyzetével; c) tekercset és kondenzátort nem tartalmazó áramkörben a rendszeren átfolyó áram az azt létrehozó feszültséggel arányos; d) az elektromos töltések ha azonosak, akkor taszítják, ha különbözőek, vonzzák egymást, és az erő nagysága arányos az elektromos töltések nagyságával, de fordítottan arányos távolságuk négyzetével; *etc.* A fenti állításokat azért mondjuk igaznak és nevezzük természeti törvényeknek (rendre: a Termodinamika II. fő tétele; Newton gravitációs törvénye; Ohm törvénye; az Elektrosztatika alaptörvénye), mert soha senki nem tapasztalta még, hogy a fenti jelenségek ne a leírtak szerint viselkedtek volna. A fent szövegesen megfogalmazott állításokat azután egyszerű matematikai egyenletek, alaptörvények formájában is előállítjuk a pontosság és számolások végzése érdekében. Magától értetődő, hogy egy-egy ilyen alaptörvény matematikai alakja megfelel megfigyeléseinknek, azokkal tökéletes összhangban van, mert úgy írjuk fel az egyenletet, hogy ez a feltétel teljesüljön. Így van ez például a Newton f. gravitációs törvény¹ esetében.

3. Az előző pont állításai egy nagyon fontos rejtély kialakulásához vezetnek. Nevezetesen, alig értelmezhető az a tapasztalat, mely szerint az egyenleteket, azaz a jelenségek mennyiségi megragadására felírt matematikai összefüggéseket valóságos problémák megoldására használva, a fizikai valóság engedelmeskedik a matematikai formuláknak. A megválaszolhatatlan kérdés: *miért viselkedik a fizika a matematika törvényeinek megfelelően?!*

Ez a felvetés nagyon akadémikusnak és értelmetlennek tűnhet, de a következő megfontolások rávilágítanak a lényegre:

A deduktív, analitikus rendszerek igazsága fogalmaik, axiómaik és tételeik helyességében rejlik, a valóság általi visszaigazolástól függetlenül.

Az induktív, szintetikus rendszerek igazsága azonban a megfigyelések mindig megismételhető és azonos módon jelentkező eredményein nyugszik, akár a logika szabályaival ellentétben is.

A két tárgyalásmód elvi alapjainak mély különbsége miatt nincs lehetőség, hogy bármelyik rendszerben elért eredményünket közvetlenül, egyszerű műveletekkel átvigyük a másikba. Az induktív vagy szintetikus rendszerekben tapasztalt törvények nem feltétlenül logikusak, és előfordul, hogy nem is

¹ $P_{grav.} = G \cdot (m_1 \cdot m_2) / r^2.$

ok-okozatiak (erre az atomi-szubatomai léptékekben érvényes kvantumelmélet több mint elég bizonyítékot szolgáltat). Ugyanakkor a helyes deduktív eredményeket a szintetikus rendszernek nem kell szükségszerűen visszaigazolnia. Bár, döbbenetes módon, ha az analitikus megoldás helytálló, csaknem mindig megteszi. A probléma érzékeltetésére álljon a következő példa az elnyelési (abszorpciós) spektrofotometria területéről:

A fénynek oldatban található molekulák általi elnyelése felhasználható azok mennyiségi (koncentráció) mérésére. A mérést úgy hajtjuk végre, hogy a meghatározandó molekula („analit”) mintatartóban (küvetta) elhelyezett oldatán olyan ismert hullámhosszúságú (monokromatikus, minden analit más-más hullámhosszúságú fényt absorbeál) és intenzitású fényt bocsátunk át, amelyet elnyelni képes, és a fényerő csökkenéséből következtetünk a koncentrációra.

Az elnyelés és a koncentráció közötti összefüggést keresve méréseink során azt tapasztaljuk, hogy a fény mennyiség megváltozása (Δi) arányos egy anyagi állandóval (ε , moláris abszorpciós koefficiens), a beeső monokromatikus fényerővel (i), a koncentrációval (c), valamint az oldat átvilágított kicsiny rétegvastagságával (Δl).^{*} Az egyenlet bal oldalát negatív előjellel kell felírunk, mert a beeső fény elnyelődik, azaz mennyisége a mérés során csökken.

A fenti összefüggés – a részleteket mellőzve – egy elsőrendű szeparálható differenciál egyenletként is megfogalmazható^{**} (jelentsen ez bármit matematikailag), ám ezzel a lépéssel induktív tárgyalásról áttérünk deduktívrá!

Az egyenletet a kísérlet peremfeltételei mellett integrálással megoldva a Bouguert-Lambert-Beer törvénynek nevezett összefüggéshez jutunk.^{***}

Az idézett levezetés fontos momentuma, hogy az első egyenlet^{*} felírása megfigyeléseink, mérési tapasztalataink alapján történt (induktív tárgyalás), ám a megoldás a második egyenlet^{**} megfogalmazásától kezdve csak deduktív lépéseket tartalmaz, melyeknek nincs közük a valósághoz (legfeljebb nem mondanak neki ellent). A levezetés csak a matematika fogalmi, axiomatikus és logikai törvényeinek felel meg, amelyeket a tapasztalattól függetlenül, spekulatív elméleti úton állítottunk elő. Ráadásul az alapjelenséget leíró első egyenlet^{*} a mért intenzitás-csökkenés (függő változó, Δi) és a keresett „ c ” koncentráció (független változó) között egyszerű lineáris összefüggést állapít meg tapasztalataink alapján. Ezzel szemben a küvettaiban lejátszódó fényelnyelési kísérlet teljes leírását adó – tisztán elméleti úton nyert, a jelen problémától függetlenül létező, magasabb rendű matematikai módszereket (differenciál egyenlet felírást és integrálást) alkalmazó – összefüggés e paraméterek között exponenciálisan csökkenő kapcsolatot ír le.

^{*} – $\Delta i = i \varepsilon c \Delta l$.

^{**} – $(di/i) = \varepsilon c dl$.

^{***} A Bouguert-Lambert-Beer törvény: $I = I_0 e^{-\varepsilon c l}$.

A dologban az a csodálatra méltó, hogy a mérések eredményei messzemenően engedelmeskednek a Bouguert-Lambert-Beer törvénynek.

A fenti spektrometriai példa egy viszonylag egyszerű fizikai jelenség nem túl bonyolult matematikai megoldásán keresztül próbálja bemutatni azt az elvi problémát, melynek rövid lényege a következő. *Nincs érdemi magyarázatunk arra a tényre, hogy a fizika jelenségeinek tapasztalati (induktív) megragadását, leírását követően alkalmazott axiomatikus (deduktív) módszerek miért vezetnek olyan matematikai egyenletekre, amelyeknek azután a természeti (fizikai) valóság minden eddigi tapasztalatunk szerint maradéktalanul engedelmeskedik!* A hit, hogy ennek a természet tulajdonságaiból következően kell így lennie, pontosan annyira megalapozott, mint az állítás, hogy a Mindenható rendelte így. A két kijelentés egyenrangú! Ezért beszél azután például Wigner Jenő egy 1937-ben írt nagyon fontos tanulmányában a „*matematika érthetetlen hatékonyágáról a fizikában*”.

4. Ráadásul a matematikai-fizika és minden, az egzaktág érdekében matematikára kifutni igyekvő tudomány 1931-ben súlyos megrázkódtatást kellett elszenvedjen. Ekkor tette közzé ugyanis Kurt Gödel osztrák matematikus híres dolgozatát a matematika „nemteljességéről”. A más néven „elégtelenségi” tételként is ismert mű az axiomatikus rendszerek (amilyen a matematika is) tulajdonságairól bebizonyítja, hogy: a) az axiomatikus rendszer ellentmondás-mentessége nem fogalmazható meg, nem írható le saját formalizmusával (eszközrendszerével), b) ha a rendszer ellentmondás-mentes, mindenképpen felbukkannak benne olyan állítások melyeknek sem „igaz”, sem „hamis” volta nem látható be. Megválaszolhatatlan, eldönthetetlen tételek keletkeznek. Ilyen problémákat az emberiség az ókori görögök óta ismer, például Epimenidész krétai paradoxonát: „*Közülük az egyik (a krétaiak közül), a Prófétájuk azt mondta: a Krétaiak mindig hazugok.*” Ha az állítás igaz, a Próféta most igazat mondott (ellentmondás!), ha az állítás hamis, a Próféta most hazudott (ellentmondás!). Mindenképpen ellentmondásra jutunk.

Bertrand Russel (matematikus és filozófus) többek között kitalált egy másikat, a *borbély paradoxonnak* nevezett dilemmát: „*Egy városban mindenkit, aki nem maga borotválkozik (és nem nő, vagy szakállas), a borbély borotvál.*” De ki borotválja a borbélyt?! Ha maga borotválkozik, akkor magát nem borotválhatja, mert lévén ő a borbély, csak azokat borotválja, akik nem maguk borotválkoznak. Ha viszont nem borotválkozik, akkor őt a borbély borotválja, mert mindenkit aki nem maga borotválkozik, a borbély borotvál, aki viszont ő maga. Mindenképpen ellentmondásra jutunk, pontosabban nincs válasz.

Kurt Gödel az aritmetika szabályainak formába öntéséhez a prímszámokat felhasználva jutott megválaszolhatatlan állításokhoz. Később más matematikai

területeken is sikerült általánosítani az elégtelenségi tételt. A tanulmányt a matematikusok higgadtan fogadták, bizonyos értelemben várható volt egy ilyen eredmény megszületése. A fizikusokat azonban megrázta a felfedezés. Sokuk ma sem hajlandó értékén kezelni a matematika nemteljességi tételét, mely érthetően a leghatékonyabb fegyvert látszik megsemmisíteni az elméleti eszköztárban.

Kevesen tudjuk, hogy a Bolyai-Lobacsevszkij geometria az euklideszi geometria 11. „*párhuzamossági*” axiómájának (vagy 5. posztulátumának) bizonyíthatatlansága folytán keletkezett. Ez a következőképpen szól:

„Egy (ugyanabban a) síkban fekvő egyenes párt metsző egyenesnek azon az oldalán találkoznak az egyenesek, mely oldalon a metsző egyenes és az összetartó egyenesek által bezárt szögek összege kisebb 2 derékszögnél.”

Az axióma túl összetett és túl sokat állít, hogy bizonyítás nélkül elfogadható legyen, ezért geometerek tömege örült bele, hogy bebizonyítsa vagy elvesse. Bolyai vette észre (Lobacsevszkijjal nagyjából egy időben), hogy ebből a bizonyíthatatlan állításból egy általánosabb geometria vezethető le aszimptotikus (hiperbolikus) rendszerekre.

A Bolyai geometria példáját azért mutattam be, mert mai tudásunk szerint, egy axiomatikus (logikai) rendszer ellentmondás-mentessége csak úgy derülhet ki, hogy megválaszolhatatlan tételek keletkeznek benne. Ekkor az adott terület egy átfogóbb elméletrendszerét kell kidolgozni, mely részként magában foglalja az előzőt, ám ez az egymásba ágyazottság, amennyire tudjuk, végtelen. A másik lehetséges mód egy külső, az eredetitől teljesen független *meta-elmélet* létrehozása, amelyik a „bajba” jutott elmélet tulajdonságainak tárgyalását engedi meg. Nem tudom, az ember képes lesz-e a természettudományaitól független új elméletet alkotni, amellyel az akkor már ellentmondás-mentes természettudományok paradoxonait feloldja.

5. A természettudományok véges teljesítőképességének (hogy ugyanis esetleg soha nem lesznek képesek az összes felmerülő jelenség maradéktalanul helyes, mindent kielégítő magyarázatára) fizikai okai is vannak. A fizikai kutatás élvonalra úgy tartja, hogy a legvégső kérdés(ek) megválaszolására alkalmas, a négy alapvető kölcsönhatás egyesítését helyesen leíró úgynevezett „mindenség-elmélet” karnyújtásnyira van (bár senki nem tudja milyen hosszú ez a kar!). *Mindössze* a gravitációt és kvantummechanikát egyesítő kvantumgravitáció-elméletet kell megalkotni! Ha ez egyáltalán lehetséges, az eredmény a szuperhúr kutatásterületen fog bekövetkezni. Ez az elmélet a hihetetlen matematikai elegancia és teoretikusan abszolút tiszta tárgyalásmóddal tűnik ki a többi jelölt közül, sajnos nagyon komplex, eddig kevesek által elsajátított matematikai apparátussal. A szuperhúr elmélet versenytársai közül azzal is kitűnik, hogy semmilyen fizikai kép nem képzelhető mögé, mert egyszerűbb formája 9 tér- és egy

idődimenziót, fejlettebb és pontosabb változata pedig 25 tér- és egy idődimenziót feltételez. Az elképzelés szerint mi csak a 3 makroszkopikus térdimenziót és az idődimenziót vagyunk képesek érzékelni, a többi 6, illetve 22 térdimenzió mikroszkopikus méretűre *felcsavarodott*, úgyhogy lehetetlen észlelnünk őket. Ráadásul bevallottan elméletileg sem lesz lehetőségünk létezésükről bizonyosságot szerezni, mert a *Planck időben* (10^{-43} secundum), a *Planck hosszúságon* (10^{-35} méter) kellene *cca.* 10^{-8} kilogramm *Planck-tömegű* húrokat megpendítenünk. Ehhez körülbelül 10^{15} GeV energiára lenne szükség, amekkora nagyjából akkor szabadul fel, amikor egy nagy galaxis egy fekete lyukba pillanatszerűen beleomlik. Jellemzően, az anyagot felépítő legelemibb korpuszkuláris részecskék észleléséhez, illetve a négy kölcsönhatás egyesítéséhez is ekkora energia lenne szükséges, nem véletlenül! Nyilvánvalóan soha nem fogunk rendelkezni olyan technikai lehetőségekkel, melyekkel a fent említett kísérleti elrendezést megvalósíthatnánk. Mihez tartás végett: a most Svájcban megépített LHC (Large Hadron Collider) 100 azaz 10^2 giga elektronvoltot (GeV) tud. A hiányzó 13 nagyságrend (tízezermilliárd, tízbillió) nyomására kényszerült az USA Kongresszusa a tervezett 37.5 mérföld sugarú részecskegyorsító finanszírozását leállítani, mert ez is csak hármat faragott volna le a hiányzó nagyságrendekből. A fizikusok egy része nem tart komolyan egy olyan elméletet, amely kísérletileg nem ellenőrizhető. Az ilyen teóriák igazsága csak az általuk megjósolt jelenségek szerencsés megfigyelése alapján valószínűsíthető, addig amíg egy jobb elméletet nem alkot valaki.

6. Végül a fizikai jelenségek szabályozott kísérletekben történő megfigyelésének van egy ritkán tapasztalt, de – ha jelentkezik – elméletileg is elháríthatatlan korlátja. Mind a vezérlést biztosító jeleink, mind a vizsgált rendszer választát, az eredményt szállító jelek, hatások terjedési sebességének felső határa a „*c*” fénysebesség, azaz $\sim 300\,000$ km/sec Einstein *speciális relativitás elméletének* értelmében. Ez nem tűnik kicsinek, ezért általában nem okoz problémát, és nem is érzékeljük. A kvantumfolyamatok tanulmányozásakor azonban kevés lehet. Olyan gyorsan változhat a vizsgált jelenség (az atomi folyamat vagy maga a szubatomi részecske, amit megfigyelünk), hogy nem lehetséges az észlelt okozatokhoz a kiváltó okokat egyértelműen hozzárendelnünk. Nem fizikus vagyok (vegyészmérnöknek tanultam), ezért a következő állításom nem tekinthető mértékadó álláspontnak, de úgy gondolom, hogy a kvantumelmélet törvényeinek valószínűségi, nem determinisztikus tulajdonsága, valamint a Heisenberg-féle *Határozatlansági Reláció* háttérében az információterjedés maximumának a fénysebességben történt, természet általi korlátozása nyilvánul meg.

Ugyancsak az információ korlátozott terjedési sebességével függ össze az a gond, hogy a táguló univerzum által sugárirányban időről időre elfoglalt

egy-egy fénynapnyi új régió tulajdonságairól nem tudunk semmit. Igaz, csak mintegy 13.7 milliárd év múlva jelentkezhetnek a meglepetések (ha lesz bárki, aki képes megfigyelni!). Aggódunk sem kell, ha, mint jelenleg gondoljuk, távoluló világegyetemünk hozza létre a teret, amelyben létezik. Ebben az esetben ugyanis messze hordó csillagászati eszközeinkkel mindent láttunk már, amit látnunk kell ahhoz, hogy a mindenség nagyléptékű szerkezetét és meghatározó fizikai tulajdonságait ismerjük. Ha azonban az univerzum egy már létező végtelen térben tágul, akkor az új régió valóban teljesen új. Róla semmi biztosan nem tudunk, akár egy, a mienktől gyökeresen eltérő fizika is honos lehet a távoli ismeretlenben.

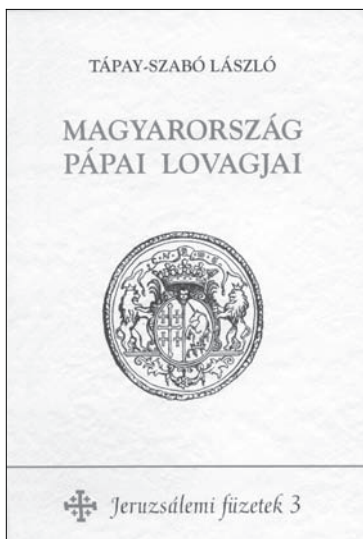
A fenti pontokban kifejtett gondolatok lényege a következőképpen foglalható össze: A jelenségek logikus gondolkodásunknak is megfelelő ok-okozati tárgyalása ellentmondani látszik a Teremtő létezésének, aki mindenható lévén minden racionális magyarázat nélkül megteremthette a mindenséget a benne uralkodó törvényekkel együtt. Bár én személy szerint ez utóbbi felfogást vallom, el kell ismernem, hogy az ellenvetés, mely szerint ha a Teremtő úgy alkotta meg az univerzumot, hogy abban az események oksági kapcsolatban legyenek, akkor lehetséges, hogy a logikai láncon igényesen végighaladva az zárttá tehető, és kiderül, hogy nincs szükség a Mindenható létezésének bevezetésére. Tudásunk gyarapodásával a tudományos közelítés materialistává vált, és tagadó álláspontra helyezkedve azt állítja, hogy minden jelenség magyarázatára képes a Teremtő segítségével nélkül. Miután a Jó Isten (létezése) nem kell megfeleljen a logika és természet törvényeinek, közülük csak a tudomány tételes vizsgálata végezhető el. Ez elég is, mert ha két egymást tagadó entitás – melyek egyikének léteznie kell – valamelyikéről bizonyosat állíthatunk, a másik is meghatározottá válik.

A tudomány teljesítőképességének meghatározása során a következő eredményre jutunk:

- α) az ok-okozati láncon történő előre-hátra haladás nem engedi meg a múlt, jelen, jövő állapotok egyértelmű meghatározását;
- β) az egzakt leszámaztatás eszközei mindig matematikaiak (deduktív, axiomatikus törvények), melyekről nem tudjuk, hogy miért és meddig írják le ilyen pontosan a fizikai valóságot (szintetikus, megfigyeléssel felállított törvények), ugyanakkor tudjuk, hogy a matematika nem teljes (Kurt Gödel, 1931);
- γ) a legvégső kérdés(ek) megválaszolására kidolgozott elmélet ellenőrzésére soha nem leszünk képesek kísérleti feltételeket biztosítani;
- δ) az információterjedés maximális sebessége (fénysebesség) megakadályozza bizonyos jelenségek tanulmányozását.

A tudomány tehát a fenti elméleti korlátok következtében tetszőlegesen hosszú idő múltán sem lesz képes a természet jelenségeit maradéktalanul, minden igényt kielégítően, ellentmondásoktól mentesen megmagyarázni és leírni, miáltal bőséges teret és cselekvési lehetőséget hagy a Teremtőnek.

Jelen dolgozat célja *nem a Mindenható létezésének bizonyítása, mert az elméleti, közvetlen bizonyítás nem lehetséges*. Fejtegetéseimmel azt mutattam be, hogy a természeti jelenségek szigorú törvényekben megnyilvánuló, tudományos magyarázata és értelmezése, mert tapasztalatainkkal összecseng, abszolút igazságokat megfogalmazónak tűnik. Ha azonban mély ismeretekkel a lefegyverzően logikus felépítés mögé tudunk pillantani, megtapasztaljuk, hogy a legalapvetőbb tudományos állítások mögött éppen olyan *hit, és nem bizonyosság áll*, mint a kijelentés mögött: a Mindenséget a Jó Isten számunkra teremtette minden általunk megismerhető törvényével együtt.

Tápay-Szabó László

Magyarország pápai lovagjai

Jeruzsálemi füzetek

Alapvető forrásmunka a Szentszékhez tartozó lovagrendekről, különösen azok magyar kapcsolatairól, tagjairól. Világszerte nagy érdeklődés veszi körül az egyházi eredetű, és sokak számára titokzatosnak tűnő középkori lovagrendek mai tevékenységét. *Reprint kiadás*

104 oldal, puhafedeles, A/5

Ára: 1600 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

♦♦♦ MISKEI ANTAL

Gondolatok a keresztény Magyar Királyság intézményének létrejöttéhez*

1. KÜLPOLITIKAI HÁTTÉR

A Kárpát-medence a 10. században két nagyhatalom ütközési pontján helyezkedett el. A Magyar Fejedelemségtől délre fekvő Bizánci Császárság az antik Római Birodalom egyedüli örökösének tekintette magát, jóllehet életében a 7. század folyamán jelentős változások történtek. Hérakleiosz császár (610–641) ugyanis az állam hivatalos nyelvén a görögöt tette meg, az addig használt latin *imperator* címét felcserélte a görög *baszileiosz* (*βασιλεύς*) titulusra, így a római tradíciók mindinkább háttérbe szorultak a bizánci műveltségben.¹

Az iszlám előretörése és a belső viszályok miatt meggyengült Bizánci Császárság a makedón dinasztia hatalomra jutásával a 10–11. században ismét erőre kapott. Ekkorra azonban már a kereszténység „keleti” ága teológiai, egyházkormányzati és liturgiai szempontból is elkülönült a „nyugati” egyháztól. A keleti területeken a konstantinápolyi pátriárka tekintélye a 4–5. században az antiochiai, az alexandriai és a jeruzsálemi pátriárka auktoritása fölé emelkedett, amit elősegített, hogy a Boszporusz-parti városban székelő főpap mindvégig maga mellett tudhatta a bizánci udvar támogatását.²

* Írásomban kizárólag a magyar nyelvű szakmunkákat sorolom fel, az idegen nyelvű kézikönyvek, tanulmányok idézésétől – a könnyebb áttekinthetőség kedvéért – eltekintek. Egyúttal köszönetem fejezem ki dr. Hegedűs Andrásnak, az Esztergomi Prímási Levéltár igazgatójának hasznos tanácsaiért és észrevételeiért.

¹ A 7. század elején a görög nyelvet a hétköznapi életben és az egyházi szertartás során már széles körben használták. Vö. ANGOLD, Michael, *Bizánc. Híd az ókor és a középkor között* (Budapest 2001) 62; BRÉHIER, Louis, *A bizánci birodalom intézményei* (Budapest 2003) 57; OSTROGORSKY, Georg, *A bizánci állam története* (Budapest 2003) 106–107.

² TIMKÓ Imre, *Keleti kereszténység, keleti egyházak* (Budapest 1971) 83–84; SZÁNTÓ Konrád, *A katolikus egyház története. I* (Budapest 1987) 159; TÖRÖK József, *Egyetemes egyháztörténelem. I* (Budapest 1999) 73; ADRIÁNYI Gábor, *Az egyháztörténet kézikönyve* (Szent István Kézikönyvek) (Budapest 2001) 110. Jeruzsálem 451-ben emelkedett patriarchatusi rangra, vö. GÁRDONYI Máté, *Bevezetés a katolikus egyház történetébe* (Budapest 2006) 93; BRÉHIER 453–455 és 458.

II. Baszileiosz (976–1025), miután riválisain felülemelkedett és reformokkal stabilizálta a császárság belső helyzetét, a 990-es évek második felében figyelmét a külső ellenség (arabok, bolgárok) távoltartására fordította. Erőfeszítései hamarosan meghozták a kívánt eredményt: 1001-ben békét kötött Al-Hákim kalifával (998–1021), az egyiptomi Fatimidák uralkodójával, majd 1018-ban a Balkán-félszigeten felszámolta a Bolgár Cárságot.³

A Magyar Fejedelemség másik szomszédja a Karoling-hagyományok nyomdokaiba lépő Német Királyság volt, amelyet a 10–11. században a szász dinasztia tagjai kormányoztak. Első uralkodója, Madarász Henrik (919–936) átszervezte hadseregét, és a létszámában megnövelt lovassággal 933-ban Riadénál győzelmet aratott a félelmetes hírű magyarok felett. Utóda, I. Ottó (936–973) hasonlóképpen jelentős haditettet hajtott végre, amikor 955-ben a Lech-mezőn megállította Bulcsú, Lél és Súr vezérek seregét. Ráadásul katonai sikereit a német uralkodó a politika színterén is kamatoztatta, s 962. február 2-án XII. János pápával a római Szent Péter-bazilikában császárrá koronáztatta magát. A Nagy Károly-i célokat felelevenítő I. Ottó azt is elérte, hogy keleti riválisa, Bizánc 972-ben ténylegesen elismerte a Német–római Császárság létjogosultságát. A felek közötti érdekközösség létrejöttét az Itáliát veszélyeztető arab terjeszkedés is elősegítette.⁴

Az I. Ottó által megkezdett úton haladt tovább II. Ottó (973–983), illetve annak fia, III. Ottó (983–1002), akit az Örök Városban V. Gergely pápa 996. május 21-én ékesített fel a császári hatalom jelvényeivel. Az ünnepségen részt vett többek között a francia származású reimsi érsek, Gerbert d’Aurillac, valamint Prága második püspöke, Szent Adalbert. A két tapasztalt és igen befolyásos tanácsadó a „nyugati” egyház belső megújulását sürgette, s egy olyan egyetemes keresztény birodalom életre hívását szorgalmazta, amelyet a római pápa és a német–római császár együttesen irányított volna. Az ötlet valószínűleg Gerberttől származott, aki az iszlám kulturális hatás alatt álló Katalóniában nemcsak az orvostudomány, az asztrológia, a zene és a matematika alapjait sajátította el – a hagyomány szerint ő honosította meg Európában az arab számokat –, hanem felfigyelt arra is, hogy a muszlimok megvetették lábukat az Ibériai-félszigeten, Dél-Itáliában és a Kaszpi-tengertől délre fekvő térségben. Az iszlám előrenyomulása legfőképpen az európai kereszténységet fenyegette,

³ II. Baszileiosz egyeduralmát hivatalosan 976-tól szokás számítani, jóllehet önálló uralkodása csak 985-ben kezdődött el. OSTROGORSKY 253 és 256–259.

⁴ KATUS László, *A középkor története* (Budapest 2001) 278–279; PÓSÁN László, *A középkori Európa* (Debrecen 2010) 39–40.

⁵ Ellentétben Ademar Cabannensis francia történétíróval, Pierre Riché tagadja, hogy Gerbert d’Aurillac Córdobaiban tanult volna. RICHÉ, Pierre, *II. Szilveszter; az ezredik év pápája* (Budapest 1999) 22–25.

mivel elméletileg fennállt annak a veszélye, hogy „Allah harcosai” összehangolt támadásaikkal felmorzsolják a „Krisztus-hívő” közösségeket. Hogy ez ne következzen be, Reimsi Gerbert és munkatársai – akik közül Szent Adalbert, illetve Szent Odilo clunyi apát (994–1048) emelkedett ki – az egyházi és a világi hatalom összefogását sürgették.⁵

A nagy lendülettel megindult szervezőmunka azonban hamarosan kedvezőtlen fordulatot vett. Adalbert püspök 997-ben elhagyta egyházmegyéje székhelyét, és a „pogány” poroszok közé ment téríteni, ahol még ugyanabban az esztendőben vértanúságot szenvedett. Két társát, akik vele tartottak, nem ölték meg; ők visszatértek Rómába, és beszámoltak a történekről. III. Ottó, miután tudomást szerzett barátja haláláról, 997-ben monostort emeltetett Aachenben a tiszteletére. Adalbert holttestét I. Bolesław lengyel fejedelem (992–1025) váltotta ki a poroszok kezéből, annyi aranyat adva érte, amennyit annak súlya nyomott. A néhai prágai püspök szentté avatására 1000-ben került sor.⁶

Gerbert d’ Aurillac 999-ben, az Adalbert kanonizációját megelőző esztendőben foglalta el Szent Péter trónját. A hallatlanul energikus főpap a II. Szilveszter nevet vette fel, amivel azt igyekezett kifejezni, hogy III. Ottó császárral együtt úgy kívánja a keresztény világot kormányozni, miként azt a 4. század első felében Nagy Konstantin császár (306–337) és I. Szilveszter pápa (314–335) tette. II. Szilveszter pápa (999–1003) nagyszabású elképzelésével a császár egyetértett, mivel világhossá vált számára, hogy annak megvalósulása esetén nem csupán a német területek, hanem az egész európai kontinens felett gyakorolhatja a világi főhatalmat. Döntésében minden bizonnyal közrejátszott az a szempont is, hogy az I. Szvjatoszláv kijevi nagyfejedelem (945–972) által 965-ben szétvert Kazár Kaganátus többé már nem lesz képes feltartóztatni a Bagdadi Kalifátus északi–északnyugati irányú expanzióját, így az arab terjeszkedés három irányból (az Ibériai-félsziget, a Mediterráneum középső része, ill. kelet felől) könnyen harapófogóba foghatja az európai keresztény civilizációt.⁷

III. Ottó 998-ban elhagyta Aachent, s Rómába költözve átszervezte udvartartását, s egy olyan ólompecsétet vésetett magának, amelynek előlapjára a „Római Birodalom megújítása” (*Renovatio imperii Romanorum*) felirat került. Ilyen típusú jelmondatot alkalmazott a kora középkor legjelentősebb uralko-

⁶ RICHÉ 175 és 201. Szent Adalbert püspök életéről alapvető fontosságú művek: SOMORJAI Ádám (szerk.), *Kelet-Közép-Európa szentje: Adalbert (Vojtech–Wojciech–Béla)* (METEM-könyvek 5) (Budapest 1994); TÖRÖK József, *A magyar föld szentjei* (Budapest 1991) 44–50; HEGEDŰS András – BÁRDOS István (szerk.), *Ezer év Szent Adalbert oltalma alatt* (Strigonium Antiquum IV) (Esztergom 2000).

⁷ RICHÉ 188–189; KATUS, *A középkor története* 279–280. II. Szilveszter pápa azt remélte, hogy az egyetemes keresztény birodalom végre megteremti a hón áhított békét az európai kontinensen. Ezt fejtegeti: HAVAS László, *II. Szilveszter pápa és a Szent István-i Magyarország*, in *Vigilia* 69 (2004) 1/4–5.

dója, a 800-ban „római császárrá” koronázott Nagy Károly (768–800–814) is, aki szintén a keresztény Római Birodalom felélesztésén munkálkodott. Károly példájának követése abban is megnyilvánult, hogy Ottó 1000-ben elzarándokolt Aachenbe, leereszkedett elődje földi maradványaihoz, hogy ott erek-lyéket gyűjtsön.⁸

Minden jel arra mutat tehát, hogy az első ezredfordulón III. Ottó német-római császár, II. Szilveszter római pápa és Odilo clunyi apát – Szent Adalbert szellemében – Nagy Konstantin és Nagy Károly keresztény birodalmának felélesztését tekintette fő céljának. Ennek az új típusú keresztény birodalomnak a különlegességét az adta volna, hogy benne az egyes királyságok mint egymással egyenrangú és szuverén felek elkerülték volna a Német-római Császárságtól való vazallusi függést. Ezt a bizonyítja többek között a reichenai evangeliárium Ottó-ábrázolása, amelyen négy szimbolikus nőalak visz ajándékot a császárnak, akik – a felettük elhelyezkedő felirat szerint – Rómát, Galliát, Germániát és Sclaviniát (szláv területeket) testesítették meg. Sokat elárul, hogy a szóban forgó alakok nem térdelve, hűbéri alárendeltségben hódolnak a Német Birodalom ura előtt.⁹

Ez a szemlélet alapján tért el a korábbi gyakorlattól, amikor is a keresztység szentségében részesült uralkodók függő helyzetbe kerültek attól a nagyhatalomtól, amelyiktől az új vallást átvették. Az 1000. esztendő viszont kedvező történelmi pillanatot biztosított a cseh, a lengyel és a magyar fejedelem számára, hogy elszakadjanak a Német Birodalomtól, és önálló politizálásba kezdjenek. A szóban forgó uralkodók közül azonban csak I. Bolesław és Vajk-István élt a kínálkozó lehetőséggel. A lengyel uralkodó 1000-ben a gnieznói érsekség felállításával megteremtette a független lengyel egyházszervezetet, a magyarok fejedelme pedig az új évezred első napján megalapította a keresztény Magyar Királyságot.¹⁰

⁸ III. Ottó császár 1000. május 19-én kereste fel Aachenben Nagy Károly császár sírját, vö. RICHE 203. A német uralkodó elképzelése a Római Birodalom felújításáról megerősítette a bizánci egyház helyzetét is Európa nyugati felében. Ennek bizonyítéka, hogy Dél-Itáliában az egész bizánci térség egyetlen katepanatusba szerveződött. OSTROGORSKY 260.

⁹ VÁCZY Péter, *A középkor története* (Egyetemes történet négy kötetben II) (szerk. Hóman Bálint – Szekfű Gyula – Kerényi Károly; Budapest 1936) 370–382; KATUS László, *Szent István nyugati szomszédai: A német királyok és császárok*, in *Rubicon* (2001) 7/29; KATUS, *A középkor története* 279–280.

¹⁰ DÜMMERTH Dezső, *Az Árpádok nyomában* (3. Budapest 1980) 164–165; SOMORJAI Ádám, *Cirill, Metód és István király: Slavorum – et Hungarorum – Apostoli*, in *Vigilia* 53 (1988) 10/761; RICHE 202; KATUS, *A középkor története* 280.

2. A KERESZTÉNYSÉG FELVÉTELE

A Magyar Fejedelemség egyes vezetői már a 9. század derekán kapcsolatba kerültek a kereszténységgel: Bulcsú horka és Tormás (Termatzus) herceg, Árpád nagyfejedelem dédunokája 948-ban, míg Zombor gyula 953-ban keresztelkedett meg Bizáncban. Ez utóbbi alkalommal Theophylaktosz konstantinápolyi pátriárka (933–956) „Turkia püspökévé” szentelt egy Hierotheosz nevű görög szerzetest, akit a gyula magával vitt, hogy Erdélyben és a déli területeken térítsen.¹¹

Hierotheosz püspök és munkatársai a krisztusi tanítás magját nemcsak a Királyhágón túl hintették el, hanem az Alföldön és a Dunántúlon is sikereket könyvelhettek el. Munkájuk eredményeként számos bizánci stílusú templom és bazilita monostor létesült a Kárpát-medencében. Hogy a bizánci misszió mégsem hozta magával az ortodoxia végleges győzelmét, az elsősorban politikai okokkal magyarázható. Nevezetesen: a bizánci–magyar kapcsolatok megromlásával a 10. század derekától.¹²

Azzal, hogy II. Ottó társcsászár és Theophanu bizánci hercegnő 972-ben latin szertartás szerint házasságot kötött egymással, a jól szervezett és katonailag erős, de a Kazár Kaganátus 965-ben történt elpusztítása miatt keleti szövetséges nélkül maradt Magyar Fejedelemség komoly veszélybe került. Géza nagyfejedelem (971/972–997) felismerte a frigy jelentőségét, s azonnali cselekvésre szánta el magát. Attól tartott, hogy a bizánci császár német – és esetleg kijevei – segítséggel hadsereget szervez, s megtorolja őseink 970. évi támadását. Hogy elkerülje a külpolitikai elszigeteltséget, Géza 972-ben a kereszténység felvétele mellett döntött. Az alapvető kérdés persze nem úgy vetődött fel, hogy az Árpádok a nyugati vagy a keleti rítust vegyék-e fel, hanem úgy, hogy az új hit papjai német vagy görög földről érkezzenek-e a fejedelmi család szállásterületére.¹³

A külpolitikai helyzetet felmérve Géza a Német-római Császárság felé nyitott, s fiával, Vajkkal együtt 972 őszen Esztergomban megkeresztelkedett. A szertartást a mainzi érsek által Ingelheimben püspökké szentelt Sankt Galleni

¹¹ *A honfoglalás korának írott forrásai* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7) (szerk. Kristó Gyula, közrem. Olajos Teréz, H. Tóth Imre és Zimonyi István; Szeged 1995) 152–153; MORAVCSIK Gyula, *Bizánc és a magyarság* (Budapest 1953, reprint: 2003) 53–56; GYÖRFFY György, *Bizánc szerepe a magyarok megtérésében*, in *Kortárs* 19 (1975) 11/1790–1791; PIRIGYI István, *A magyarországi görög katolikusok története. I* (Budapest 1990) 19–21; TIMKÓ 386–388.

¹² GYÖRFFY (1975) 1792; PIRIGYI 21–22.

¹³ A Bizánci Császárság és a Kijevei Rusz szövetségének lehetőségét a kutatók fel sem vetik. MAKK Ferenc, *A királyság első százada* (Budapest 1992) 18–21; UŐ, *Magyar külpolitika (896–1196)* (Szeged 1996) 29–32; UŐ, *Róma vagy Mainz vagy Bizánc? Politikai–vallási választás az első ezredfordulón*, in *Tiszatáj* 55 (2001) 78/67–68. Tanulmányomban tudatosan nem esett szó a (nyugati) kereszténység két sikertelen missziójáról: Zacheus (963) és Szent Wolfgang kísérletéről (972).

Brúnó végezte. Apa és fia a keresztségben az István nevet kapta. Ezzel az Árpádok közvetlen hatalmi centruma, vagyis a Dunántúl, a Duna–Tisza köze és a Felvidék nyugati része egyházi szempontból a mainzi érsek – 976-tól a passzai püspök – joghatósága alá került.¹⁴

3. A KERESZTÉNY KIRÁLYSÁG MEGSZÜLETÉSE

Géza nagyfejedelem döntése még nem jelentett végleges elkötelezettséget a kereszténység, illetve annak latin rítusú formája mellett. A fordulópontot Vajk-István és Gizella hercegnő scheyerni egybekelése jelentette, amelyet 996-ban Szent Adalbert, az ifjú férjet megbérmáló püspök hozott tető alá. Ebből az alkalomból III. Ottó a magyarok urának egy díszes lándzsát ajándékozott, amely a független uralkodást szimbolizálta, és semmiféle politikai alávetettséget nem vont maga után.¹⁵

Géza halála után fia, Vajk-István került a fejedelemség élére, aki Koppány vezér legyőzésével (997) bebizonyította, hogy szilárdan kezében tartja a főhatalmat, s arra készül, hogy uralmát az egész Kárpát-medencében érvényre juttassa. A meglehetősen elszánt, s bajor támogatókat is maga mellett tudó fejedelem azonban nem csupán a leghatalmasabb úr kívánt lenni, hanem annál jóval több: Európa-szerte elismert keresztény uralkodó. Ehhez viszont koronázás szükségeltetett.

¹⁴ *Az államalapítás korának írott forrásai* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15) (előszót írta, a szövegeket válogatta, szerk. Kristó Gyula; Szeged 1999; továbbiakban: ÁKÍF) 21–22, 23–24 és 166–168; CSÓKA J. Lajos, *A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában*, in *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I* (szerk. Serédi Jusztinián; Budapest 1938) 275–281; GYÖRFFY György, *István király és műve* (Budapest 1983) 68–76; KOSZTA László, *A kereszténység kezdetei és az egyházszervezés Magyarországon*, in *Az államalapító* (szerk. Kristó Gyula; Budapest 1988) 162–163; TÖRÖK József – LEGEZA László, *A magyar egyház évezrede* (Budapest 2000) 20; KRISTÓ Gyula, *Szent István király* (Tudomány – Egyetem) (Budapest 2001) 26–27 és 32–33. Annak megfigyelése, hogy a Kárpát-medencei missziót 976-ban Passau vette át Mainztól, Koszta László érdeme: KOSZTA László, *Szent Márton tiszteletének magyarországi kezdete. Megjegyzések Pannonhalma alapításához*, in *Tiszatáj* 55 (2001) 78/80.

¹⁵ ÁKÍF 167; HÓMAN Bálint – SZEKFI Gyula, *Magyar történet. I* (Budapest 1935) 173 (a vonatkozó rész Hóman Bálint munkája); BOGYAY Tamás, *Stephanus rex* (Budapest 1988) 31; SZÉKELY György, *Korona és lándzsza, in Államalapítás, társadalom, művelődés* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 27) (szerk. Kristó Gyula; Budapest 2001) 23; LENKEY Zoltán – ZSOLDOS Attila, *Szent István és III. András* (Párhuzamos életrajzok a magyar történelem századaiból) (Budapest 2003) 25–27 (a vonatkozó rész Lenkey Zoltán munkája); DÜMMERTH (1980) 140–141. A scheyerni bencés monostorban ma is láthatók azok a freskók, amelyek Vajk-Istvánt és Gizellát ábrázolják, vö. NEMESKÜRTY István, *Magyar századok. Gondolatforgácsok a nemzet életrajzához*, (Budapest 2006) 24. Megjegyzendő, hogy a kutatók egy része úgy gondolja, hogy Vajk-Istvánt Szent Adalbert keresztelte meg. Egészen sajátos álláspontot képvisel Érszegi Géza, aki szerint Géza fejedelem fiát 973-ban keresztelték meg

István királlyá avatására az angolszász eredetű Egbert-szertartásrend szerint 1000. december 25-én, az István vértanú ünnepe előtti napon, Nagy Károly császárrá koronázásának 200. évfordulóján kerülhetett sor Esztergomban azzal a koronával, amelyet III. Ottó császár és II. Szilveszter pápa küldött Asztrik (Anasztáz) pécsváradi apáttal Rómából.¹⁶ Az ünnepi szentmisét celebráló főpap nevét sajnos nem ismerjük. Nem kizárt, hogy a koronázást és a felkenést Asztrik (Anasztáz) apát végezte három püspöktársa segítségével. Őt II. Szilveszter pápai legátussá nevezte ki Rómában, de az is elképzelhető, hogy a sziléziai Sobotinban (németül: Zopten; latinul: Sobottis) kapta meg az érseki rangot.¹⁷ A magyar nép számára sorsdöntő esemény pillanata mindenestre különleges, mert tudatosan az első ezredfordulóra időzítették. Arra az időpontra, amikor az egyetemes keresztény birodalom megteremtésén munkálkodó III. Ottó császár és nevelője, II. Szilveszter pápa az Örök Városban tartózkodott, és amikor a keresztény világ Jézus Krisztus második eljövételét várta. Aligha kétséges, hogy István hihetetlen gondossággal és misztikus elmélyüléssel kapcsolta alattvalóit Európa keresztény közösségébe.¹⁸

A koronázás nyújtotta legitimáció ellenére István hatalma kezdetben „csak” a Dunántúlra, a Felvidék és a Duna–Tisza köze nyugati részére terjedt ki, majd onnan sugárzott szét, mígnem az 1030-as évek elejére már gyakorlatilag felölelte a Kárpát-medence egész területét. A folyamat párhuzamosan haladt Gyula, Keán, Vata és Ajtony félreállításával, valamint a fekete magyarok megtérítésével. A kutatók többnyire egyetértenek abban, hogy a szóban forgó nagyrak hatalmi

Vajknak. Ez azt jelentené, hogy Vajk nem az eredeti, „pogány” neve volt a szent királynak, miként azt a szakemberek többsége véli, hanem azt a keresztységben kapta volna, s Szent Adalbert csak megerősítette – és nem megismételte – a keresztelést, vö. ÉRSZEGI Géza, *A magyar állam létrejötte, a kereszténység felvétele és megszilárdulása (970–1095)*, in *A magyar kereszténység ezer éve* (szerk. Zombori István – Cséfalvay Pál – Maria Antonietta De Angelis; Budapest 2001) 31–32.

¹⁶ ÁKÍF 110 és 322–326; TÓTH Zoltán, „Történetkutatásunk mai állása” körül. *A Szent Korona eredetkérdéséhez* (Budapest 1943) 27–28; GERICS József – LADÁNYI Erzsébet, *A magyarországi keresztény egyházszerzés Theotmar krónikájában*, in „Magyarok eleiről”. *Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendősk Makk Ferenc tiszteletére* (szerk. Piti Ferenc; Szeged 2000) 195; TÖRÖK József, *A tizenegyedik század magyar egyháztörténete* (Keresztény Századok) (Budapest 2002) 30–32; DÜMMERTH (1980) 168; GYÖRFFY (1983) 140–162; KRISTÓ (2001) 52–59. Kristó Gyula szerint a koronázásra 1001 áprilisa és augusztus 23-a között került sor; KRISTÓ (2001) 58. Gyakorlatilag ugyanezt a felfogást képviseli Tóth Endre is: TÓTH Endre, *A keresztény királyság megalapítása. Királyaink felkenése az Árpád-korban*, in *Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet* (szerk. Rochlitz Bernadett; Budapest 2010) 64. Karácsonyi János szerint a koronázás és a felkenés szertartására 1001. augusztus 17-én került sor. KARÁCSONYI János, *Szent István király élete* (Budapest 1904, reprint: Budapest 2009) 18. A királyválasztás szimbolikájáról – európai analógiák alapján – Dümmerth Dezső tett igen értékes megfigyeléseket: DÜMMERTH (1980) 149–165.

¹⁷ TÖRÖK (2002) 31; TÓTH E. 64, 35. jegyzet.

¹⁸ NEMESKÜRTY István, *Mi magyarok* (Budapest 1993) 26–27.

központjait azért kellett megszüntetni, hogy a korábbi („pogány”) hitvilág képviselői elveszítsék politikai támaszukat.¹⁹ De ha tüzetesebben megvizsgáljuk az eseményeket, nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy István király határozott fellépése a még egységes kereszténység keleti ágához tartozó előkelők visszaszorítását célozta. Ez egyben azt is jelentette, hogy a keleti rítusú kereszténység fennmaradhatott ugyan a Magyar Királyság területén, de önálló egyházszerkezeti formát nem kaphatott.²⁰ Az első ezredfordulón megszületett keresztény monarchia tehát egyrészt hozzájárult a latin rítusú kereszténység széles körű elterjedéséhez, másrészt azt eredményezte, hogy a Kárpát-medence végleg kiszakadt az eurázsiai politikai rendszerből, és a keresztény Európa teljes jogú tagjává vált. A Karoling-tradíciókhoz való igazodásban a király a bencés rend tagjaira támaszkodott, akik Európa-szerte elterjesztették Szent Mártonnak, Nagy Károly birodalma égi oltalmazójának kultuszát.²¹

A koronázás és a felkenés révén Szent István a világi főhatalom mellett egyházkormányzati jogok birtokába is jutott (*rex et sacerdos*). A kutatók tíz egyházmegye szervezését fűzik első királyunk nevéhez (Veszprém, Esztergom, Győr, Kalocsa, Eger, Pécs, Erdély, Bihar, Csanád, Vác). Jelentőségük abban állt, hogy kiépítésük révén lehetővé vált a krisztusi hit intézményes gyakorlása és az országhatár pontos megállapítása.²²

A püspökségek közül elsőként Esztergom emelkedett érseki rangra. Az önálló magyar egyháztartomány felállítását a Ravennában időző II. Szilveszter pápa és III. Ottó császár 1001-ben jóváhagyta, s egyúttal István királyt „apostoli hatalomban” (*potestate apostolica*) részesítette. A magyar egyházszerkezet ezzel közvetlenül a római Szentszék felügyelete alá került.²³ A Kárpát-medencében ekkor már legalább három egyházmegyének kellett lennie, mivel ezt a szabályt a kánoni előírások megkövetelték. De hogy melyek voltak ezek,

¹⁹ GYÖRFFY (1983) 163–176; KRISTÓ (2001) 60–67.

²⁰ A témáról Timkó Imre a következőképpen vélekedett: „Szt. István azonban nem a bizánci rítus és annak képviselői ellen szállt harcba, hanem az egységes állam megteremtésének akadályait akarta elhárítani.” TIMKÓ 397. Véleményem szerint azonban mindkét állítás megfontolandó.

²¹ GYÖRFFY (1983) 137; KOSZTA, *Szent Márton...* 80–83; TÖRÖK (2002) 26–27.

²² ÁKÍF 311; BALANYI György, *Szent István mint a magyar keresztény egyház megalapítója és szervezője in Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I* (szerk. Serédi Jusztinián; Budapest 1938) 329–359; GYÖRFFY György, *A magyar egyházszerkezés kezdeteiről újabb forráskritikai vizsgálatok alapján*, in *Az MTA II. Osztályának Közleményei XVIII* (szerk. Mátrai László; Budapest 1969) 199–225; GERICS József – LADÁNYI Erzsébet, *Szent István királlyá avatása és egyházszerkezése Theotmar krónikájában*, in *Magyar Könyvszemle* 106 (1990) 3–4/93–98; ERDŐ Péter, *A Szent István-i egyházszervezés és Európa*, in *Sanctus Stephanus et Europa. Szent István és Európa. Saint Étienne et L'Europe* (szerk. Hamza Gábor; Budapest 1991) 32–43; DÜMMERTH Dezső, *A Mária országa-eszme és Szent István*, in *Doctor et apostol. Szent István-tanulmányok* (Studia Theologica Budapestinensia 10) (szerk. Török József; Budapest 1994); KOSZTA László, *A keresztény*

a jelenlegi forrásadottságok alapján nem dönthető el egyértelműen. A legnagyobb valószínűség szerint Veszprém, Győr és Gyulafehérvár (vagy Vác?) lehetett a három legkorábbi püspöki székhely. Az Erdélyi Egyházmegyét azonban az első ezredfordulón még Hierotheos utóda, a szintén „görög” származású Theophylaktos püspök irányította, ezért az intézményt csak 1003-ban, Gyula behódolása után csatolhatta István a latin rítusú egyházszerkezethez.²⁴

A Szent Adalbert védnöksége alá került Esztergomi Egyházmegye érseki rangra emelése megszüntette a mainzi érsek, illetve a passauai püspök joghatóságát a Dunántúlon, s ezzel a frissen megszervezett Magyar Királyság 1001-ben egyházi jogi szempontból is kikerült a Német–római Császárság fennhatósága alól. A német befolyás viszont nem szűnt meg, sőt, továbbra is erőteljesen áthatotta a királyi udvart. Ezt ékesen bizonyítja az Esztergomi Főegyházmegye patrocíniuma, hiszen Szent Adalbert a császár, III. Ottó szűkebb baráti köréhez tartozott. A védőszent kiválasztásába persze a király is beleszólhatott, kiváltképpen a szentéletű püspök iránti tiszteletadás, illetve saját pozíciójának, nemzetközi megítélésének erősítése miatt.²⁵

Szent István király uralkodása alatt honosodott meg magyar földön a szerzetesség intézménye is. A legkorábbi monostorok Szent Márton hegyén (a mai Pannonhalmán), a Nyitra melletti Zobor hegyen, Bakonybélben, Pécsváradon, Zalaváron és Somlónémetvárhelyen létesültek. A Szent Benedek Reguláját követő szerzetesek kezdettől fogva a központi hatalom támaszául szolgáltak. Ők terjesztették el a Kárpát-medencében a latin nyelvű írásbeliséget a latin ábécével egyetemben, ők honosították meg a római liturgiát és a gregorián egyházzénet, illetve a kor legmodernebb földművelési eljárásait és kertkultúráját (például a gyógynövények termesztését). Mindemellett térítők munkát folytattak, iskolákat tartottak fenn, ahol a papi pályára készülőknek magas színvonalú képzést

egyházszerkezet kialakulása, in Árpád előtt és után. Tanulmányok a magyarság és hazája korai történetéből (szerk. Kristó Gyula és Makk Ferenc; Szeged 1996) 107–111; ZSOLDOS Attila, *Az Árpádok és alattvalóik. Magyarország története 1301-ig* (Történelmi Kézikönyvtár) (Debrecen 1997) 48–49 és 90–91; KOSZTA László, *Egyház- és államszervezés, in Államalapítás, társadalom, művelődés* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 27) (szerk. Kristó Gyula; Budapest 2001) 69–70; SZEGFÜ László, *Rex et sacerdos, in Tiszatáj* 55 (2001) 78/58; GERICS József – LADÁNYI Erzsébet, *Források Szent István királlyá avatásának történetéhez, in Magyar Könyvszemle* 118 (2002) 3/213–224; THOROCZKAY Gábor, *Szent István egyházmegyéi – Szent István püspökei, in Szent István és az államalapítás* (Nemzet és emlékezet) (szerk. Veszprémy László; Budapest 2002) 482–494; GYÖRFFY (1983) 177–178, 182–186 és 327–328; KRISTÓ (2001) 88–93; TÖRÖK (2002) 32–63.

²³ VÁCZY 380; GYÖRFFY (1983) 162; KRISTÓ (2001) 89; TÖRÖK (2002) 33.

²⁴ TIMKÓ 388. Vác korai alapításának lehetőségét Püspöki Nagy Péter is felvetette: PÜSPÖKI NAGY Péter, *Szent István egyházszerkezete. Előzmények, kánonjogi háttér, in Szent István és kora* (szerk. Glatz Ferenc, Kardos József; Budapest 1988) 74–75.

²⁵ GYÖRFFY (1983) 80 és 138; KRISTÓ (2001) 34; TÖRÖK (2002) 24.

biztosítottak, kódexeket másoltak, történeti, liturgikus és különféle irodalmi műveket készítettek, építészeknek, szobrászoknak, kőfaragóknak, ötvösöknek, fafaragóknak, könyvkötőknek, festőknek stb. adtak megrendeléseket, és a monostor falai között mindenki számára lehetővé tették a hitélet magasabb szintű művelését, a világi élet hiúságaitól való elvonulást.²⁶ A kor szemléletéből adódott, hogy a Szent Baszileiosz szabályzatai szerint élő szerzetesek sem részesültek üldöztetésben. Jelentősebb monostoraik Veszprémvölgyben, Száva-szentdemeteren, Dunapentelén és Marosváron (1030-tól Oroszlámoson) álltak. Ezek az egyházi intézmények azonban latin (nyugati) szertartású egyházi előjárók joghatósága alá tartoztak, mivel az ortodoxia önálló egyházszervezetet nem építhetett ki a Kárpát-medencében.²⁷

Pszudo-Izidor, a 9. század második felének nagy tekintélyű jogtudósa szerint egy független királyság vagy tartomány mindenképpen rendelkezik egy királlyal, egy érsekséggel, tíz–tizenkét püspökséggel, s szakrális önállóságának bizonyítéka, ha egy szent tulajdonába ajánlják. Szent István, röviddel halála előtt királyságát, egyházát és népét Szűz Mária védelmébe (*protectio*), sőt, egyenesen örökségébe (*hereditas*) ajánlotta. Ezzel a közjogilag hivatalos cselekedettel az amúgy is független Magyar Királyság – a keresztény világban elsőként – a Boldogságos Szent Szűz tulajdonába és égi oltalmába került.²⁸

A római egyház Kárpát-medencei térnyerése összhangban állt a 8. században összeállított *Constitutum* vagy *Donatio Constantini* tartalmával. A nevezetes irat szerint Nagy Konstantin császár I. Szilveszter pápának juttatta a Római

²⁶ MIHÁLYI Ernő, *Szent István monostorai*, in *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. I (szerk. Serédi Jusztinián; Budapest 1938) 361–385; GYÖRFFY (1983) 178–182, 187–188 és 324–327; KOSZTA, *Egyház- és államszervezés* 71; KRISTÓ (2001) 94–95; TÖRÖK (2001) 89–105.

²⁷ MORAVCSIK Gyula, *Görögnyelvű monostorok Szent István korában*, in *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. I (szerk. Serédi Jusztinián; Budapest 1938) 403–420; PIRIGYI István, *A bizánci szertartású kereszténység helyzete Magyarországon Szent István korában*, in *Szent István és kora* (szerk. Glatz Ferenc, Kardos József; Budapest 1988) 164–165; KOSZTA, *Egyház- és államszervezés* 72; TÖRÖK (2001) 192–195.

²⁸ ÁKÍF 286–287 és 332; GERICS József, *Iudicium Dei a magyar állam XI. századi külkapcsolataiban*. *A Szent László-kori politikai és jogi ideológia történetéhez*, in *Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez* (Hungaria Sacra I) (szerk. Mezey László; Budapest 1980) 124–127 és 130; uő, *Az állam- és törvényalkotó Szent István*, in uő, *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban* (METEM-könyvek 9) (Budapest 1995) 58; ÉRSZEGI Géza, *Ég és föld királynője, Mária*, in *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére* (szerk. Draskóczy István; Budapest 1994) 35–45.

²⁹ GERICS József, *Magyarország és Bulgária Szent Péternek való felajánlásáról*, in uő, *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban* (METEM-könyvek 9) (Budapest 1995) 23–24.

³⁰ KRISTÓ Gyula, *Magyarország története 895–1301* (Osiris Tankönyvek) (Budapest 1998) 115–129; ZSOLDOS Attila, *Magyar középkor: az Árpádok és az Anjouk (950–1382)*, in *Millenniumi magyar történet. Magyarország története a honfoglalástól napjainkig* (szerk. Tóth István György; Budapest

Birodalom nyugati tartományait, míg ő maga Keleten rendezte be székhelyét. Az oklevél bekerült a 9. századi Pszeudo-Isidor-féle kánongyűjteménybe, s Szent István udvarában is ismertté vált. Mindez azért fontos, mert az adománylevél értelmében a Magyar Királyság evilági és lelki szempontból egyaránt Róma fennhatósága alá tartozott. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Pannónia a nyugati kultúrkör részének számított, s rá sem a bizánci császár, sem pedig a konstantinápolyi pátriárka nem tarthatott igényt.²⁹

Az államalapító király halálát követő évtizedekben a gyakori trónviszályok, az 1046. és 1061. évi lázongások, valamint a Német Birodalom támadásai alapjaiban ingatták meg a fennálló politikai rendszer működését.³⁰ A válságból kivezető utat a 11–12. század fordulójának két jeles uralkodója, I. (Szent) László (1077–1095) és Könyves Kálmán (1095–1116) találta meg. Uralmuk a Magyar Királyság megszilárdulásának az időszaka. Ettől fogva kezdett általánossá válni a közrendű magyarság körében is a keresztény hit gyakorlása, ami a sztyeppei szokások háttérbe szorulását eredményezte. Az államalapítás folyamatának lezárulásával új korszak kezdődött az Árpádok országában.³¹

2002) 53–57; KOSZTA László, *Válság és megerősödés 1038–1196* (Magyarország története 3) (Budapest 2009) 11–43.

³¹ GYÖRFFY György, *A magyar állam megszilárdulása*, in *Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig* (Magyarország története 1/2) (főszerk. Székely György, szerk. Bartha Antal; Budapest 1987) 898–904; ENGEL Pál, *Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig* (Magyarok Európában I) (Budapest 1990) 156–166; UŐ, *Szent István birodalma. A középkori Magyarország története* (História Könyvtár. Monográfiák 17) (Budapest 2001) 32–36; KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc, *Az Árpádok. Fejedelmek és királyok* (Budapest 2003) 116–160. Tanulmányomban nem foglalkoztam a kereszténység szláv eredetű szavaival sem, amelyek egy része ortodox szertartású szláv nyelvekből származik, más részük latin szertartású délszláv (szlovén, horvát) eredetű, és meglepő módon nem német vagy cseh–morva származék. A jelenség azért figyelemre méltó, mert ez a szókincs valószínűleg nem a 10–11. században került be a magyar nyelvbe, hanem korábban, közelebbről meg nem határozható időpontban. A magyarság már jóval a bizánci és német misszió megindulása előtt – szláv közreműködéssel – kapcsolatba került a kereszténységgel. Ráadásul az sem mellékes körülmény, hogy a szláv eredetű egyházi terminológia nem a hit lényegére vonatkozik, hanem az egyházi szervezetre és a papi eljárásokra. Az ősi magyar hitvilág tehát semmiképpen sem tekinthető kezdetlegesnek. Amikor ősaink a keresztény hitet befogadták, akkor a vallásos életükre vonatkozó kifejezések új tartalommal gazdagodtak. Vö. KNEZSA István, *Magyar–szláv nyelvi érintkezések*, in *A magyarság és a szlávok* (szerk. Székfű Gyula; Budapest 1942) 175–176; MEZEY László, *Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata* (Budapest 1979) 91; LÁSZLÓ Gyula, *Árpád népe* (Budapest 1988) 132–137.

Székely János
Cigány népismeret

Te del o Del baxt!

A cigányságot jól ismerő Székely János püspök úr kötete a cigányság történetéről, szokásairól, hagyományairól ad átfogó képet. Színes és fekete-fehér fotókkal, képekkel illusztrálva. A kötet támogatói: MKPK, Polgári Magyarországért Alapítvány, Kolping Oktatási és Szociális Intézményfenntartó Szervezet, CES.

128 oldal, puhafedeles, A/5

Ára: 600 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

♦♦♦ ZUZANA LOPATKOVÁ

Vallási helyzet a 17. század első felében a mai Szlovákia területén

Magyarország erőteljesebb rekatolizációja a 17. század elején kezdődött, amikor 1607-ben Forgách Ferenc lett az esztergomi érsek (1607–1615 érsek, előtte nyitrai megyéspüspök), aki a tridenti zsinat szellemében jezsuita iskolákban nevelkedett. 1615-ben összehívta a nagyszombati zsinatot, s ugyanabban az évben újra letelepítette a jezsuitákat Nagyszombatban, akik előzőleg az újonnan alapított jezsuita kollégiummal kapcsolatos különböző nehézségek miatt egy nagy tűzvész következtében 1567-ben elhagyták a várost. Forgách támogatta Pázmány Péter tevékenységét is, aki több nemesi családot igyekezett visszatéríteni.

A rekatolizációs törekvések kiváltották a protestánsok ellenállását, főként az a tény, hogy a templomok is a katolikusok kezébe kerültek. A nemesség visszatérésével gyengült a protestánsok hatalma, s ez volt az egyik oka az ún. Habsburg-ellenes rendi felkeléseknek. E hosszú harcok színhelye főként a mai Szlovákia területe lett. Az első nyílt felkelés kiváltó oka többek között Rudolf császár 1603. évi rendelete volt, mely kötelezte a protestánsokat a kassai Szent Erzsébet-dóm visszaszolgáltatására a katolikusoknak. 1604-ben Rudolf újra érvénybe léptette a 16. századi protestánsellenes törvényeket. Ugyanebben az évben Bocskai István vezetésével¹ felláztak a protestáns rendek. Éppen a Bocskai-felkelés idején sikerült az evangélikusoknak teljesen elszakadni a római katolikus egyháztól, miután a bécsi békében (1606) kiharcolták a szabad vallásgyakorlatot. A pozsonyi országgyűlés megerősítette a béke pontjait, ami biztosította a protestánsok szabad vallásgyakorlását. Ennek alapján hívta össze Thurzó György nádor a zsolnai zsinatot (1610), ahol létrejött az önálló evangélikus egyházszervezet – három püspökség három szuperintendens vezetésével. 1614-ben Thurzó Kristóf, a nádor fivére által Szepesváraljára összehívott zsinaton további két egyházkerület (püspökség) alakult.²

¹ DOLINSKÝ, J., *Cirkevné dejiny Slovenska I* (Bratislava 2001) 93–94.

² ŠPIRKO, J., *Cirkevné dejiny Slovenska III* (facsimile, Martin 1947) 205; vö. *Dejiny a kultúra rehoľných komunit na Slovensku* (Trnavská univerzita, Trnava 1994).

Pozsony vármegye területe a 17. század első felében egyházszerzetileg a Pozsonyi és a Sasvári Főesperesség része volt, túlnyomó része a Pozsonyi Főesperességhez tartozott. Ez az alábbiakra tagolódott: Erdőháti Espereskerület (*Districtus ultra Montes*)³, Hegyaljai Espereskerület (*Districtus sub Montibus*), Vízközi Espereskerület (*Districtus Vízköz*), Csallóközi Espereskerület (*Districtus Chaloköz*) és Szigetközi Espereskerület (*Districtus Szigetköz*). A Sasvári Főesperességhez Pozsony vármegye területéből csupán Erdőhát kis része tartozott.⁴

A 17. század 30-as éveiben az egyes esperesi kerületek területén egyházlátogatások történtek.

A kanonikus vizitációk kérdésével a 17. század első harmadában két Nagyszombatban tartott egyházmegyei zsinat foglalkozott, 1611-ben és 1629-ben. Az 1611. évi a Trienti Zsinat határozataira utalva külön fejezetben tárgyalta az egyházlátogatásokat. Elrendelte, hogy a főesperesek végezzék, akiknek kérdés-felelet formájában kellett a szükséges adatokat összegyűjteni. A látogatás lefolyását jegyzőkönyvezni kellett, s azt a püspöknek jóváhagyásra benyújtani. Az egyházlátogatásokat érintő előírások három fő téma – a templom, a lelkész személye és a hívők – köré csoportosulnak. A vizitációk elhagyatott helyekre is kiterjedtek. Ezeken a főesperes egybehívta a községi bírót, az esküdteket és a templom gondnokát, hogy meggyőződjön szerzett ismeretei hitelességéről.⁵

Az említett 1611. évi zsinat rendelkezéseivel ellentétben Pozsony vármegye területén ebben az időszakban egyházlátogatások nem történtek. Ennek oka valószínűleg a kedvezőtlen társadalmi és politikai helyzet. A későbbi egyházlátogatások már Pázmány Péter nevéhez fűződnek. Pázmány az 1629. évi nagyszombati zsinaton többek közt a kanonikus vizitáció új szempontrendszerével is foglalkozott, s megfogalmazta az 1611. évi zsinat előírásait kiegészítő rendeleteket. Ezek alapján a főespereseknek a lelkészek hiányosságainak feltárására és lelki üdvösségük érdekében azok igaz orvoslására kellett törekedniük. Ezenkívül arra is gondot kellett fordítaniuk, hogy a tanítók a római katolikus hitvallás szellemében oktassák a gyerekeket. Vizsgálták azt is, miként élnek a hívők és milyen iskolába küldik gyerekeiket.⁶

³ Erdőhát vallási helyzetét a 17. században M. Kohútová kutatta: KOHÚTOVÁ, M., *Náboženská situácia na Záhorí v 17. storočí*, in *Trnavská univerzita 1635–1777* (szerk. J. Šimončič; Katedra histórie FF TU, Trnava 1996) 367–374.

⁴ A Sasvári Főesperességben a vizitátor több alkalommal is látogatást tett: 1626-ban (20 plébánián), 1632-ben (22 plébánián) és 1634-ben (21 plébánián).

⁵ BEKE M., *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616–1637)* (Budapest 1994) 23.

⁶ Uo. 24.

⁷ Az Erdőháti esperesi kerületben a vizitátor 26 plébánián tett látogatást. A Hegyaljaiban 54, a Vízközi-ben 20, a Csallóköziben 35, a Szigetköziben a vizitátor csak 4 plébániát látogatott meg. Ezek látogatására a Komáromi Főesperesség is fenntartotta a jogot. A főesperességek határai nem voltak azonosak a vármegye határaival, pl. a Pozsonyi Főesperesség más vármegyék területére is kiterjedt.

Pozsony vármegyében 1626 és 1634 között végeztek egyházlátogatásokat. Közülük a Pozsonyi Főesperességben tett 1634. évi kanonikus vizitációk a legértékesebbek.⁷ Annál is inkább, mivel azokról a községekről is tájékoztatnak, ahol reformátusok és anabaptisták is éltek. Pozsony vármegye területének nagysága miatt tanulmányunkban csak a Hegyaljai Espereskerület vallási helyzetével foglalkozunk, ahol 1632-ben⁸ és 1634-ben⁹ végeztek egyházlátogatásokat.

A Hegyaljai Espereskerület (*Districtus Submontanus*, ill. *Sub Montibus*) a Kis-Kárpátok alatt kelet és dél irányában húzódott (lásd a Hegyaljai Espereskerület térképét a mellékletben). 1634-ben 36 egyházközség és 42 hozzájuk csatolt fiókegyház¹⁰ alkotta. Az érintett plébániák a következők: Récse, Szentgyörgy, Bazin, Csukárd, Modor, Senkvic, Vistuk, Pudmeric, Istvánfalva, Cseszte, Ompítál, Hosszúfalu, Alsódiós, Felsődiós, Szomolány, Nahács, Dejte, Bohunic, Alsókorompa, Boleráz, Rosindol, Szuha, Bogdanóc, Nagybresztovány, Gerencsér, Ciffer, Báhony, Csataj, Sárffő, Boldogfalva, Szenc, Magyarbél, Csekélsz, Horvátgurab, Tótgurab és Vajnor. A fiókegyházak: Neustift, Cajla, Hattyúpatak, Grinád, Limbak, Terling, Királyfa, Halmes, Dubova, Borova, Losonc, Nádas, Binóc, Felsődombó, Kátlóc, Jászlóc, Radosóc, Pagyeróc, Alsódombó, Felsőkorompa, Nastich, Fehéregyház, Kosolna, Zvoncsin, Klcsován, Selpic, Spáca, Kisbresztovány, Alsólóc, Szilincs, Modorfalva, Szentpéter, Pusztapát, Körtvélyes, Vedrőd, Gocnód, Kápolna, Igrám, Németgurab, Pusztafödémés, Némethél. Draskovits György pozsonyi prépost 1634-ben a Hegyaljai Espereskerület főesperes-helyettesévé Ország Márton bazini lelkészt nevezte ki.

Az egyházközségek vallási állapotára természetesen az ország társadalmi és politikai történései hatottak. Mindenekelőtt Bocskai István és Bethlen Gábor első két rendi felkelése sok település számára pusztító következményekkel járt. Borovát, Rosindolt, Gerencsért a törökök teljesen felégették, Bazin városa is sokat elszenvedett főleg a Bethlen-féle felkelés alatt. Mivel a megrongált házakat többnyire bevándorolt lutheránusok újították fel, számuk aránytalanul megnőtt.

⁸ Ez nem maradt fenn, de Draskovits György az 1634. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvben több helyen is utal rá.

⁹ Az egyházlátogatást Draskovits György pozsonyi prépost és váci püspök végezte. A jegyzőkönyvben a plébániák az ellenőrzés időpontja szerinti sorrendben vannak bejegyezve. Elsőként Récse, utolsóként Pozsonyszőlős. Három plébánián – Hosszúfalu, Modor és Bogdány – a vizitátor nem végezhetett el személyesen az ellenőrzést járvány miatt, de megpróbálta röviden jellemezni ezeket a plébániákat a szomszéd községekben hallottak alapján. Nem jegyezte be sem az egyházlátogatás, sem a jegyzőkönyvezés időpontját. Feltételezzük azonban, hogy a jegyzőkönyv az ellenőrzés napján készült. Prímási Levéltár Esztergom (PL), Archivum ecclesiasticum vetus, Archidiaconatus Posoniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus (1634).

¹⁰ A nagy kiterjedésű Hegyaljai esperesi kerület a 18. század elején 3 kerületre oszlott: Bazin, Szomolány és Szenc.

A Hegyaljai Espereskerület területén különböző hitvallású lakosság élt. Voltak itt teljes egészében katolikus egyházközségek, katolikus plébániák eleynésző számú protestánsokkal, vegyesen evangélikus-katolikus plébániák, továbbá kálvinista-katolikus, evangélikus-kálvinista, teljesen evangélikus, teljesen vagy túlnyomórészt kálvinista plébániák és római katolikus plébániák nagyszámú anabaptista közösséggel. Teljes egészében katolikus községek voltak Alsó- és Felsődiós, Szomolány, Losonc, Nahács, Binóc, Dejte,¹¹ Felsődombó, Kátlóc, Jászlóc, Pagyeróc, Radosóc, Felsőkorompa, Boleráz, Nastich, Rosindol, Fehéregyház, Suuha, Kosolna, Bogdanóc, Nagybresztovány, Halmes, Vistuk, Istvánfalva, Dubova, Cseszte, Ompitál, Ciffer, Báhony, Kápolna és Igrám. Bizonyos egyházközségekben néhány bevándorolt lutheránus kivételével csaknem az egész lakosság római katolikus volt.

A 17. század elején a Hegyaljai Espereskerületben Bazin és Szentgyörgy szabad királyi városokban, valamint Limbak községben megfosztották templomaiktól a lutheránusokat. A templom átadásakor Bazinban és Szentgyörgyön új papot iktattak a lelkészi hivatalba. A szentgyörgyi pap azonban nem beszélt németül, amit a vizitátor tekintettel a német nemzetiségű lakosság túlnyomó többségére hátránynak minősített. Szentgyörgyön csupán négy római katolikus volt (a többiek lutheránusok), mások – főleg bevándorlók – különféle szektákhoz tartoztak. A szőlőművelési időnyben azonban változott a helyzet, mivel sok szőlőkapáló vendégmunkás jött ide, akik a római katolikus templomot látogatták.¹² A templom elvételével kedvezőtlen helyzet alakult ki Bazinban is, ahol a város lakosai elutasították a gondoskodást a templomról, a plébániáról, ill. a papról.¹³ Cajla, Hattyúpaták, Limbak és Grinád bazini fiókegyházak is túlnyomó részben lutheránus vallásúak voltak. A római katolikusok aránya itt egyharmad volt, ők a bazini templomba jártak (a grinádi lakosokat kivé-

¹¹ Dejte Pozsony és Nyitra vármegye határán terült el, és a falun átfolyó Blava patak szelte ketté. Egyházszerkezetiileg is hasonló módon oszlott meg a falu: jobb oldala a Pozsonyi főesperesség része volt, bal oldala a Nyitrai főesperességhez tartozott. Dejtén három szakrális épület volt: a legrégebbi Nyitra vármegye s egyúttal a Nyitrai főesperesség területén levő templom Mindenszentek patróniumával (a vizitátor *capellaként* említi). Pozsony vármegye és a Pozsonyi főesperesség határain belül volt a Szent Katalin-plébániatemplom. A harmadik épület a Szent Katalin-kápolna, mely a ferences atyák szolgálatába került, és kibővítése után kolostortemplom lett.

¹² PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 60 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Szent György.

¹³ A templom elvétele után a lutheránusok egy, a téren lévő házban gyülekeztek, melyet 1634-ben felújítottak. Kijelöltek maguknak egy német és egy szlovák hitszónokot, és mindkettőjüknek házat adományoztak. Emellett a hazai lutheránusokhoz sok más, eredeti helyéről elzavart lutheránus is költözött, aminek a bazini hitszónokok örültek. Így tehát Bazinban ebben az időszakban megközelítőleg csupán 10 római katolikus vallású család élt, melyek támogatták a papot és a templomot. PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 63 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Bazin.

ve, akiknek a bazini pap a hónap minden harmadik vasárnapján, ill. ünnepnapokon szentmisét tartott), a többiek a bazini hitszónokokhoz.

A Hegyaljai Espereskerület délnyugati részében több plébánia túlnyomóan lutheránus volt. Ezek közé tartozott Récse is. A Bocskai-felkelés előtt, amikor a pozsonyiaknak nem volt saját hitszónokuk, éppen Récsére jártak istentiszteletre, s itt szoktak temetkezni is.¹⁴ Bazinhoz hasonló volt a helyzet Modorban is. Ide is sok más vallású költözött, s velük erősödött a protestáns lakosság. A Bocskai-felkelés alatt a lutheránusok elfoglalták Modor mindkét templomát – az egyiket németek, a másikat szlovákok. Modorban, Bazintól eltérően, ebben az időszakban nem is neveztek ki római katolikus papot.¹⁵

Csukárdon (ma Csukárd-Terling része) a lakosság egynegyede volt római katolikus, a többiek lutheránusok voltak, nekik azonban nagyon tetszettek Janecska János katolikus pap prédikációi. Terlingben lutheránusok¹⁶ laktak, és csak egy római katolikus hitvallású zsellér élt itt. Csaknem teljesen lutheránus vallású volt még Csataj, Németgurab, Tótgurab és Pusztafödémes. Szencen kálvinisták, lutheránusok és nagyon kevés katolikus élt.

Szenc környékén a nagyszámú magyar lakosság kisebb része lutheránus, túlnyomórészt kálvinista volt. Hasonló volt a helyzet Sárfőn (a magyarok kálvinisták, a horvátok római katolikusok), Boldogfalván, Rétén és Szencen. Boldogfalvára, mivel az egész magyar lakosság kálvinista volt, nem neveztek ki papot, és a rétei kálvinista hitszónokokhoz jártak. A szenci pap időnként tartott ott szentmisét, de senki nem óhajtott részt venni rajta.¹⁷

Azok a községek, ahol horvát lakosság élt (pl. Senkvic, Vistuk, Pudmeric, Kápolna, Horvátgurab stb.), úgyszólván kizárólag római katolikus vallásúak maradtak. A vizitátor egyetlen esetet sem jegyzett fel, hogy bármely horvát nemzetiségű lakos lutheránus vagy kálvinista lett volna, sőt sok község esetében jó és igazhitű, derék katolikusoknak nevezi őket. Az egyházlátogatás idején több plébánián horvát tanítók is működtek.

¹⁴ PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 58 (1634), Archidiaconatus Posoniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Réche.

¹⁵ A vizitátor 1634-ben megállapította, hogy a járvány kitörése előtt Modor sűrűbben lakott város volt, mint Bazin vagy Szentgyörgy, habár vallási szempontból Modor városát a legártalmasabb helynek tartotta. PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 71 (1634), Archidiaconatus Posoniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Modor.

¹⁶ PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 71 (1634), Archidiaconatus Posoniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Czukard.

¹⁷ A vizitátor szerint régi hagyománya volt itt a Szűz Mária tiszteletére szentelt ünnepnek, melyen nagy számban részt vettek a környékbeli plébániák hívei is. Amikor viszont a vidéken „elhatalmasodott az eretnokség”, az egész ünnepséget a spácai templomban tartották. PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 132 (1634), Archidiaconatus Posoniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Boldogfalva (Pozsonyboldogfa).

Ez idő tájt a Hegyaljai Espereskerületben a nem katolikusok számát az anabaptisták (újrakeresztelők) növelték, akik a 16. század második felétől kezdve érkeztek Morvaországból, és túlnyomórészt német nemzetiségűek voltak.¹⁸ Több községben saját udvarokat létesítettek, ahol elszigetelten éltek. Draskovits György vizitátor 1634-ben Kosolnán (Szuha fiókegyháza) 300, Dejtén úgyszintén 300 főt talált gyerekekkel együtt. Az anabaptistákat általában a nem katolikus földesurak hívták birtokaikra jobbágyként, ez esetben azonban mindkét említett település katolikus földesúr fennhatósága alá tartozott.¹⁹

Az 1634. évi egyházlátogatás egyértelműen alátámasztja a katolikus lelkészek riasztó hiányát. Ez a hiány elsősorban a Hegyaljai Espereskerület délnyugati és dél-keleti részében fekvő protestáns lakosságú területeket érintette. Főleg a németül beszélő lelkészek hiányoztak. Vonatkozott ez pl. Csataj térségére, ahol Jihlava városából származó hitszónok működött, a vizitátor azonban kijelentette, hogy sürgősen egy németül tudó katolikus lelkészt kell találni.²⁰ Magyarbélén sem volt lelkész, bár a lakosság ötödrésze római katolikus hitvallású volt. Hasonlóképpen Cseklészen is hiányzott a pap a hívők nagy bánatára, ezért kérték a vizitátort pozsonyi főesperesi minőségében, hogy adjon engedélyt istentiszteletek tartására és a szentségek kiszolgáltatására a horvátgurabi lelkésznek, aki azzal is elnyerte a cseklésziek tetszését, hogy beszélt magyarul. A vizitátor leszögezte: annak ellenére, hogy majdnem mindannyian lutheránusok, nyolcan gyónni szoktak, és ha saját lelkészük volna, nagyobb lenne az esély megtérésükre. Tótgurabnak sem volt lelkésze. Időnként a csukárdi pap látta el a teendőket, de a hívők saját papot kértek, aki a faluban lakna és gondját viselné a templomnak és vallási dolgaiknak.²¹ Több plébánián a papi hivatalt (Szomolány, Nahács, Rosindol stb.) a bécsi Pázmáneum abszolvenséi töltötték be. Működésük már kezdte meghozni evmüölcsét.

¹⁸ Annak a radikális szektának a tagjai voltak, mely 1524-ben Svájcban alakult, és főleg Németország déli részén és Hollandiában talált követőkre. A németországi parasztháború leverése után kiűzték őket az anyaországo kból. Vö. *Slovenské dejiny II (1526 – 1848)* (szerk. S. Cambel; Veda, Bratislava 1987) 78, 103.

¹⁹ A vizitátor szerint Morvaországból üzték ki őket, és megközelítőleg háromszázan telepedtek le itt hét éve. Leszögezi továbbá, hogy ugyanazok a rendeletek vonatkoznak rájuk is, mint amiket a nagylévárdi anabaptistáknak írt elő. Ezek szerint nem volt szabad egy keresztényt sem befogadniuk közösségükbe, sem megkeresztelni őket (mintha a katolikus keresztelésnek nem lenne semmi jelentősége), valamint a többi lakoshoz hasonlóan kötelesek voltak megtartani az ünnepnapokat. PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 108 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Deite, Parochia Szuha.

²⁰ PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 126 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Chatai.

²¹ Régebben sok lutheránus vagy a vallás iránt közönyös ember élt itt. A lakosságot mindenekelőtt Tiszlarics Péter lelkész rekatolizálta. PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 143 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Tot Aizgrub.

A betöltött plébániákon is a legkülönbébb erkölcsi hiányosságokkal rendelkező papok működtek, akikről a vizitátor viszonylag kritikusan szólt. Az egyházlátogatás idején többen megszegették a papi nőtlenséget. Többüknek ágyasa, néhányuk gyermekei is voltak, pl. az alsódiósi pap, Wolfgang Melcer házat és szőlőskertet vett asszonyának, akivel sokáig élt, és gyermekeik is születtek. Ebben a házban éltek együtt, a paplak pedig üresen állt.²² A réecei plébánián is hiányzott a megfelelő lelkész, ahol Jancsovics Jákob pozsonyi kanonok helyettesített, papi hivatalát azonban elhanyagolta, mert kanonokként sok más kötelessége volt főleg a tized beszédése idején. Annál inkább hiányzott a plébánián a pap, hogy túlnyomórészt lutheránusok éltek itt, akiknek saját hitszónokuk volt.²³ A vistuki papnak, Szmolenicky Györgynek is gondja akadt a cölibátussal. Régebben már elűzte ágyasát, de változatlanul újabb falubeli, sőt a paplak szomszédságában lakó ágyasa lett.²⁴ A pudmerici papnak szintén volt konkubínája, aki azonban az egyházlátogatás idejében már nem élt, és más ágyasa tekintettel magas életkorára és betegségeire már nem lett. Éppen betegsége miatt nagyon nehezen beszélt, ezért képtelen volt rendesen ellátni papi kötelességeit. Időnként a senkvici vagy vistuki lelkész helyettesítette.²⁵ Istvánfalván a vizitátor az egyházlátogatás alatt nem talált asszonyt Vietoris Márk papnál, a hívőktől azonban megtudta, hogy erősen gyanúsították. Hasonló módon a báhonyi papnak, Ekel Györgynek is volt ágyasa, de erőt vett magán és elzavarta. Cifferben Architectoris Pál volt a lelkész, egykori lutheránus hitszónok, s a vizitátor szerint felszentelése után sem hagyta el teljesen hitszónoki szokásait, akár a prédikálási stílusát, akár az emberekkel való bánásmódot tekintve.²⁶ Németségurabon Jamosovics Mihály működött lelkészként, aki korábban szintén hitszónok volt. Feleségével és gyermekeivel élt együtt, s régi szokásai is megmaradtak. A heretikusok gyűlölték, mert a római katoli-

²² A vizitátor azonban kijelentette, hogy a pap nagyon idős már, és különféle betegségek kínozzák, ezért az erkölcselenség legkisebb gyanúja sem merül fel. Az egyházlátogatás alkalmával viszont a hívek azzal a kéréssel fordultak hozzá, hogy nevezzen ki új papot a plébánia élére, mert a mostani pap idős kora miatt feledékeny, papírból olvassa a prédikációt, és hivataláért sem felel. Ő azonban az ügyet a bíboros megítélésére bízta. PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 88 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Tot Dios.

²³ A lutheránus hitszónok német nemzetiségű volt, s a faluban a saját házában prédikált. Az összes jövedelme és vagyona nagyobb volt, mint a katolikus papé – több szőlője, kétszeresen magasabb bére és stóladíja volt. PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 58 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Réche.

²⁴ PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 73 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Vistok.

²⁵ PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 75 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Pudmericz.

²⁶ PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 118 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Cziffer.

kus egyházhoz menekült, viszont a katolikusoktól is kritikát kapott, mert állítólag nem tudta elvégezni feladatát a felajánlásnál, a többi szentségek kiosztásánál vagy a szentmiséknél. Ezért a katolikusok új lelkészt szerettek volna. A vizitátor szerint a felsődiósi pap, Dechticky János sem tűnt alkalmasnak állítólagos „felszínes erkölcei” miatt, melyeket Erdélyből hozott magával, ahol hosszabb ideig tanítóként működött.

Néhány lelkészt „megtérésük” reményében helyeztek át a helyi plébániákra, mint pl. a felsődiósi, az alsókorompai, a nahácsi vagy a gerencséri papot. Annak a gyanúja, hogy egyes papoknál nem történt javulás, sőt még próbálkozás sem, az alsódiósi vagy az alsókorompai pap esetében állt fenn. Néhányan túlzottan hódoltak a bornak, ami gyakran agressziót és dühöt kiváltva ahhoz vezetett, hogy fegyverhez nyúltak. Feltételezhetjük tehát, hogy ebben az időszakban a lelkészek legnagyobb erkölcsi hiányossága a cölibátus megszegésében, a túlzott ivásban és az ezt követő agresszivitásban nyilvánult meg.

A reformáció eszméinek terjedésére és befogadására nem csupán a politikai helyzet, hanem a földbirtokosok vallása is jelentős hatással volt. A földbirtokos és a hívők hitvallása közötti összefüggést Nagybresztovány és Felsőlóc főkegyházak esetében kereshetjük, ahol nagyobb számban élt nem katolikus nemesség. Récsén a római katolikus vallású földbirtokos hatása jelentéktelen volt a hívőkre – ámbár a földesúr katolikus volt, a birtok provizora protestáns, aki nemcsak a hívőkre, hanem magára a birtokosra is hatással volt. Bohunicon egy Merei nevezetű nem katolikus özvegyasszony volt a földbirtokos, aki azonban kisajátított három egyházi szántóföldet, melyeket semmivel nem helyettesített, s ezenkívül semmilyen módon nem nyújtott támogatást sem a papnak, sem a templomnak. Annak ellenére, hogy a vallási életben többnyire érvényben volt az ismert „*cuius regio, eius religio*” elv, néhány helyen nem található összefüggés a földbirtokos és alattvalóinak hitvallása között. A cifferi főkegyházban, Körtvélyesen csaknem minden helybéli római katolikus vallású volt, habár Körtvélyes nagy részét a kálvinista Paxi István birtokolta.²⁷ Jóllehet Csatajban Pálfi István földesúr római katolikus volt, mégis az egész lakosság – egyetlen szlovák zsellér kivételével – a lutheránus hitet vallotta.²⁸ Sőt a vizitátor az „eretnység fészke” nevezte a falut, és csak Pálfi Istvánnak köszönhetően valósulhatott meg itt az egyházlátogatás. Spácán a falu földjét több nemes birtokolta. Néhányan protestánsok voltak, az alattvalók viszont mindannyian a római katolikus vallást gyakorolták.²⁹

²⁷ Uo.

²⁸ PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 126 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Chatai.

²⁹ PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 112 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Spacza.

A római katolikus plébániák többségében létezett anyakönyvvezetés, és liturgikus könyveket is tartottak. A templomokban legfőképp római misekönyvet és esztergomi rituálét használtak. A római katolikus plébániák nagy részében – Hosszúfalu, Alsódiós, Boleráz, Bogdanóc és Gerencsér kivételével – nem hiányzott a keresztelési anyakönyv. Ugyanakkor, mint ismeretes, már a Trienti Zsinat határozatai és ezt követően több magyarországi egyházmegyei zsinat is elrendelte az anyakönyvvezést – keresztelési, házassági és halálozási anyakönyvek vezetését.

Draskovits György vizitátor többféle hiányosságot észlelt a vallási élet terén sok római katolikusnak vélt községben is. Az ő szemszögéből nézve a legrendesebb hívők példájaként Hosszúfalu, Dejte, Boleráz, Nahács és Gerencsér lakosai említhetők, akik rendszeresen vettek részt istentiszteleteken, és ünnepnapok alkalmával gyónni és áldozni szoktak. Ezzel ellentétben az alsó- és felsőkorompai, valamint a losonci fiókegyházhoz tartozók a gondatlan, felelőtlen, sőt goromba hívek közé sorolhatók.

A hívőket bizonyos mértékig jellemezheti a katedratikumhoz – annak befizetéséhez, ill. elhanyagolásához³⁰ – fűződő viszonyuk. Az egyházlátogatások során gyűjtött adatokból nem szögezhető le automatikusan, hogy a teljesen római katolikus, ill. „derék” katolikusokból álló plébániákon önként, készségesen és idejében szolgáltatták be a katedratikumot. Megszokott viszont, hogy a könnyelmű hívekkel rendelkező plébániák (pl. Alsókorompa) megtagadták és elhanyagolták a katedratikum befizetését. Időnként különleges körülmények miatt, pl. kiégett templom (Borova), épülő templom (Tótújfalú) vagy járvánnyal küzdő plébániák (Hosszúfalu vagy Bogdanóc) esetében a vizitátor elengedte a katedratikum befizetését, vagy csökkentette összegét akár indok megadása nélkül is (Spáca, Nagybresztovány). Fehéregyháznak, nyilván kicsi falu lévén, a vizitátor elengedte a katedratikumot. Dejtén eléggé vonakodva fizették be a vizitátornak az illetéket, s mindemellett nem is részesítették őt szívélyes fogadtatásban, mivel a nyitrai főesperest ismerték el vizitátornak.³¹ Alsó- és Felsőkorompán a vizitátor szerint goromba és érzéketlen emberek éltek, és szinte egyáltalán nem foglalkoztak az egyház dolgaival, így tehát a katedratikum befizetését teljesen elvetették. A gerencséri hívőket azonban dicsérettel illette, mert állítólag gyakran eljárnak a nagyszombati templomokba is. A katedratikumot részben pénzben, részben

³⁰ Katedratikum: a templom lelki gondnokságáért fizetett illeték a lelkesz anyagi hátterének biztosítására, melyet a pap köteles volt befizetni a főesperesnek. Vö. KUŠIK, M., *Cirkevný desiatok*, in *Historický časopis* 9 (1961) 3/464.

³¹ Lásd: 12. jegyzet.

borsóban fizették meg, amiből többletük volt.³² Szilincs a pozsonyi káptalan birtoka volt, ezért a falu mentes volt a katedratikum fizetése alól.³³ Ezen a helyen a vizitátor két kálvinista családot talált, az itteni katolikusok azonban kissé felületesnek tűntek neki. Azokban a falvakban, ahol túlnyomórészt protestánsok éltek, a vizitátor a kisebb számban lévő katolikusoktól nem követelte a katedratikum befizetését. A teljesen protestáns vallású területeken nem is várta el, hogy bárminemű illetéket fizetnének neki.

A megosztott vallásfelekezetek közötti feszültség II. Ferdinánd (1619–1637) és III. Ferdinánd (1637–1657) uralkodása alatt is tartott, sőt az összes Habsburg-ellenes rendi felkelés idején különböző erőszakos megnyilvánulásokba torkollott. A Bethlen-felkelés idején (1619–1622) Kassán három katolikus pap szenvedett mártírhalált. Ők a kassai vértanúk: Grodeczki Szent Menyhért, Pongrácz Szent István és Körösi Szent Márk. A felkelés az 1622-ben megkötött nikolsburgi békével végződött, mely az 1608-ban meglévő vallási viszonyokat állította vissza. A következő felkelés a linzi békével (1645) fejeződött be, melynek alapján a protestánsok több engedményt értek el.

Az abszolutizmus kezdete Magyarországon I. Lipót (1657–1705) nevéhez fűződik, aki az ismétlődő, s nem kizárólag vallási zavargások meggátolása érdekében megszüntette a protestáns felekezetek számára kiharcolt szabadságokat, és csupán néhány ún. artikuláris templomot hagyott meg nekik, ahol istentiszteleteiket végezheték. Megállapítható, hogy a katolicizmus I. Lipót uralkodása alatt erősödött meg az országban. A magyarországi püspökök, akik a Bocskaival kötött bécsi, valamint a Rákóczi-val kötött linzi béke utáni országgyűléseken (1606, 1608 és 1645) soha nem adták beleegyezésüket az evangélikusok és a reformátusok vallásszabadságának törvényesítéséhez, kiharcolták ezt a kedvező politikai helyzetet nagyszabású protestánsellenes

³² PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 115 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Gerenczer.

³³ PL Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3, 115 (1634), Archidiaconatus Poseniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Gerenczer, Filia Szilinch.

³⁴ Újra megerősítették a bécsi béke fő pontjait a rendek, városok, kiváltságokkal rendelkező mezővárosok és a határ menti helyőrségek vallásszabadságáról. Ezenkívül új elvet is elfogadtak, mégpedig a jobbágyság szabad vallásgyakorlatáról, mely alapján a földbirtokos köteles volt tiszteletben tartani alattvalója hitvallását, és nem kényszeríthette, hogy más vallásra térjen át. Az elűzött lelkészek csak ott térhettek vissza a plébániákra, ahol azt a lakosság is úgy kívánta, és a protestánsoktól elvett templomokat fel kellett újítani. A linzi béke ilyen jellegű ratifikációja ellen több magyarországi katolikus mágnás is fellépett, többek közt Lippay György esztergomi érsek. Vö. MRVA, L., *Náboženská otáзка v protihabsburských povstaniach*, in *Problematika cirkevných dejín 1517–1681 na Slovensku (v Uhorsku)* (szerk. D. Čaplovič; Veda, Bratislava 2001) 134–135.

³⁵ Részletesebben lásd: ŠIMONČIČ, J., *Správa arcibiskupa Juraja Selepečniho – Pohronca ad limina Sv. Stolici roku 1684*, in *Trnavská univerzita 1635–1777* (szerk. J. Šimončič; Katedra histórie FF TU, Trnava 1996) 383–402.

tevékenység beindítására. Ez a rekatolizáció a királyi városokban a nem katolikusok templomainak elfoglalásával kezdődött. Ugyanakkor azon elv nyújtott ehhez támpontot, hogy a városok a király birtokai, ezért a királynak nem kell megtérnie bennük a nem katolikus templomokat. A későbbiekben Thököly Imre felkelése készítette az uralkodót részleges engedményekre a protestánsokkal szemben. Az abszolutisztikus kormány Magyarországon az ideális államot egyvallású katolikus államként definiálja.³⁴

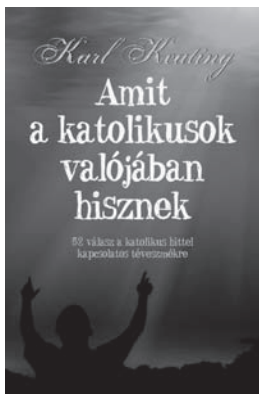
Az új rekatolizációs törekvések más jellegűek voltak, mint Oláh Miklós és Pázmány Péter idejében. Egyre inkább az uralkodó világi hatalmára támaszkodtak, nem pedig saját újító tevékenységükre. A hatalmi körök kizárták a vallási kérdéseket az országgyűlés üléseinek programjából, és országos rendeletekben döntöttek róluk.³⁵

A HEGYALJAI ESPERESKERÜLET TÉRKÉPE

KARL KEATING

Amit a katolikusok valójában hisznek

52 válasz a katolikus hittel kapcsolatos téveszmékre

A katolikus hitről számos téveszme él a köztudatban, melyeket az ateisták és a külföldi vallási felekezetekhez tartozók előszeretettel emlegetnek, sokszor zavart okozva azon hívő katolikusok körében is. Mit tanít valójában az Egyház ezekről a kérdésekről?

170 oldal, puhafedelel, A/5

Ára: 1900 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

♦♦♦ SZTAKOVICS ERIKA

Tomek Vince szerepe a Magyarországi Szent Adalbert Társulat létrehozásában

A Társulat megalakulásának 70. évfordulójára

A Szent Adalbert Társulat (Spolok sv. Vojtecha – SSV) első közgyűlését 1870. szeptember 14-én tartották Nagyszombatban. Andrej Radlinský kezdeményezésére a szlovák szellemi élet és nemzeti öntudat felemelését szolgáló katolikus könyvek és folyóiratok kiadásával foglalkozó független szlovák szervezetet hoztak létre az 1848-ban megalapított Szent István Társulattól önállósodva. A nagyszombati Anton Bernolák és Juraj Fándly-féle 1792-es Slovenské učené tovarišstvo által megszabott irányt követték. A Társulat a szlovák nemzeti élet fontos szereplője lett. Fokozatosan emelték a szlovák nyelvű vallásos, népművelő és szórakoztató irodalmi kiadványok és iskolai tankönyvek számát. Ezzel is erősítették a nemzeti öntudatot és növelték az anyanyelv tiszteletét.

A szlovák politikai és kulturális élet számos neves képviselője töltött be vezető funkciót a Társulatban, amely már a kezdetekkor is a szlovákság nemzeti öntudatának és keresztény hitének megerősítése érdekében tevékenykedő legjelentősebb szervezetnek számított.¹ A szlovák gimnáziumok és a Matica slovenská bezárása (1875) után ez a szerep még inkább megerősödött, hiszen a Živena² mellett csak a katolikus Társulat működhetett legálisan, és a betiltott Matica slovenská egyes részlegeit befogadva nemzeti intézményként is tevékenykedett.

Az egységes magyar államnemzeti koncepció megvalósításának időszakában szinte lehetetlen volt az irodalmi és tudományos tevékenység fejlesztése. Megszűntek az előző időszakban jól működő pesti és esztergomi papi irodalmi iskolák, a szemináriumokban már nem olvasták a szlovák folyóiratokat. Az SSV életben maradása ebben az időszakban Martin Kollárnak volt köszönhe-

¹ A témáról bővebben lásd Milan Katuninec összefoglaló tanulmányát: KATUNINEC, Milan, *Spolok sv. Vojtecha v prvom obdobi svojho pôsobenia (1870-1918)* [A Szent Adalbert Társulat működésének első időszakában (1870-1918)], in *Historický časopis* 51 (2003) 1/41–62.

² A szlovák nők 1869. augusztus 4-i maticás ünnepeken megalapított társasága.

tő, aki a Társulat munkásságával szerette volna felrázni a szlovákul publikálni egyáltalán nem akaró katolikus értelmiséget, és határozottan elutasította azt az elképzelést, miszerint a szlovákság a Szent István Társulat által kiadott magyar szellemiségű füzeteket és kalendáriumot olvassa. Kritizálta a feltörekvő generáció passzivitását, de ezekben az években alig sikerült a fiatal papokat bevonnia az aktív tevékenységbe. Pozitív példaként az amerikai szlovákokat állította eléjük. A Társulat egyedülvalósága azt a különös helyzetet eredményezte, hogy az összejöveteleken a szlovák evangélikusok jeles képviselői is megjelentek.

Nagyot lendített az egyesület életén a Katolikus Munkáskör (Katolícky robotnícky kruh) döntése, miszerint 1905-ben minden tagjuk belépett a Szent Adalbert Társulatba. A külső nyomás egyre növekvő belső feszültségeket is eredményezett. Az I. világháború végén ismét a megszűnés fenyegetett. A helyzet csak 1920 novemberében kezdett változni, amikor új szabályzattal és új vezetőséggel (Andrej Hlinka elnök, Karol Nečesálek alelnök és Ján Pöstényi titkár) az első Csehszlovák Köztársaság legnépesebb szlovák egyesületévé vált. 1918-ra Magyarországon mindössze 13 SSV-egyesület maradt, főleg Budapest környékén.³ Alfréd Rábenseifer, a budapesti Szent József Plébánia szlovák káplánja jóvoltából 1928-ban megnyílt a Társulat Mária Terézia téri könyvesboltja, amely négy éven át működött. Az 1930. évi budapesti Szent Adalbert ünnepségek alkalmából 107 kötetet ajándékoztak a Munkáskörnek.⁴

³ HORÁK, Alexander, *Ako došlo k založeniu Spolku sv. Vojtecha v Uhorsku* [Hogyan történt a Magyarországi Szent Adalbert Társulat megalapítása], in *Kalendár Svätovojeťský* (Budapest 1941) 39–43.

⁴ MARKOVIČ, Karol, *Spolok sv. Vojtecha v Maďarsku* [A Magyarországi Szent Adalbert Társulat], in *Dedičstvo otcov. K 1100. výročiu smrti sv. Cyrila a 100. výročiu založenia Spolku sv. Vojtecha* [Apáink öröksége. Szent Cirill halálának 1100. és a Szent Adalbert Társulat alapításának 100. évfordulója alkalmából] (összeáll. Anton Bagin; Bratislava 1970) 178–184.

⁵ Teológiai tanulmányait Esztergomban végezte 1900-ban. 1939-től rozsnyói püspök, titkos tanácsos és a magyar parlament felső házában tagja. 1944 őszén partizánok támadtak rá hivatalában. Róbert Pobožný vikárius generálissal elhurcolták, ami idő előtti halálát okozta 1945. február 22-én. Vö. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska* (Bratislava 2000) 154–155.

⁶ Michal Bubnič levele Bárdossy Lászlónak, 1941. május 17., Tomek Vince (1892–1986) hagyatéka, Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára (MPRKL), IV.118. 1909–1985, 0,36 fm, 1. doboz, Ir. 4.

⁷ A szlovákság regionális megosztottsága, a keletiszlovák térség történelme, identitása, nemzeti hovatartozása még ma is vita tárgya. A keleti szlovákokat a domborzati viszonyok, a Felföld kelet-nyugati átjárhatóságának problémás volta is elszigetelte „a nemzeti mozgalmat éltető, öntudatos intelligenciát kitermelő megyéktől (Pozsony, Nyitra, Trencsén, Árva, Turóc, Liptó, Zólyom), a régiót már az önálló nyelvet megalkotó reformkori, Ludovít Štúr vezette nemzedék is 'a nemzeti gondolat temetőjének' tekintette. Itt, keleten az igen népes dzsentri határozta meg a közvéleményt, a társadalmi élet, a helyi politizálás kereteit.” A régió birtokos nemessége, polgársága a XIX. században sokáig kétnyelvű. A népesség saját önelnevezése a *szlovják* (*Slovjak*), jellegzetes keveréknyelvük („sárosi nyelv”) „úri nyelvnek” számít. Emellett az evangélikusokon kívül még a katolikusok is általánosan használták a biblikus csehet, határozottan szembehelyezkedtek Štúrék új nyelvével. „A keletiszlovák nyelvjárást az írásbeliségbe emelő” papok és tisztségviselők „a magyar nemzeteszme hirdetői lettek, és a régió

Az első bécsi döntés következtében átrajzolódott a Csehszlovák Köztársaság és Magyarország közötti határ. 10 390 km²-nyi területen – az 1930-as népszámlálás adatai szerint – 859 643 lakos került Magyarországhoz: 503 980 magyar, 272 145 cseh, ill. szlovák; egyúttal 167 SSV-egyesület.

Az Egyház részéről elsőként Michal Bubnič rozsnyói püspök⁵ kezdett foglalkozni a magyarországi szlováksággal. Már 1919-ben megszervezte Szlovákiában az ifjúsági egyesületet (Slovenská Omladina). A politikai irányzatokat mellőzve nagy súlyt fektetett a vallási és nemzeti nevelésre. Az egyesületben három osztály volt: szlovák, magyar, német. „Így történetelt meg, hogy a felvidéki magyar ifjúság egyesületeiben 20 000 magyar ifjú volt, akik vallásos és magyar nemzeti nevelésben részesültek.”⁶ 1939-ben Bubničot megkeresték a szegedi Kalot ifjúsági egyesületek vezetői, hogy tárgyaljanak vele mint a magyar ifjúsági egyesületek alapítójával és országos elnökével. Bubnič átadta ifjúsági egyesületeit a Kalot vezetőségének, a titkárokkal együtt, azzal a feltétellel, hogy kötelesek szlovák és német osztályt nyitni a megfelelő titkárságokkal. Amikor ugyanis „visszatértek Szent István koronájához”, „virágzó szlovák ifjúsági egyesületek jöttek át”. Ezeket a Kalotban fenn is tartották.

Közben Kassán újraindult az ún. „szlovják” mozgalom tisztán politikai céllal, hogy így két táborra, szlovákra és szlovjákra osszák a népet.⁷ Mindezt

szlovákságát minél erősebben a magyar kultúrához, politikához kívánták forrasztani.” A kiegyezés utáni kormány is igyekezett még jobban elszigetelni nyelvében és identitásában az északkeleti vármegyék szlovákságát a nyugatiaktól. Jozef Repászky, a Kassa melletti Enyicke plébánosa a hatvanas években elsőként kezdeményezte a helyi nyelvjárás bevezetését az oktatásba. A hetvenes évek elején a minisztérium elrendelte, hogy a valódi keletiszlovák, azaz szepesi, sárosi, zempléni nyelven kell kiadni a tankönyveket. A XX. század elejére a régió szlovák intelligenciája szinte teljesen elmagyarosodott, a nemzeti vezetők nem mutattak különösebb érdeklődést a terület iránt. A keleti szlovák, azaz szlovják nyelv fő ideológusa, Gejza Zsebráczky egyenesen veszélyesnek tartotta az irodalmi szlovák kiadványokat, mert általuk az itteni nép a nemzettudat hatása alá kerülhet. A tömeges Amerikába vándorlás következtében, a szabadabb amerikai viszonyok, az ottani gyűlések hatására azonban lassan kialakult egy öntudatosabb réteg, akik közül sokan haza is költöztek. Csehszlovákia megalkulása után keleten mégsem erősödött lényegesen a szlovák öntudat. Sőt, 1918. december 11-én Dvortsák Viktor Kassán kikiáltotta a Szlovják Köztársaságot. Az 1938 utáni magyar fennhatóságban a szlovják nyelv zavartalan fejlődésének lehetőségét látták. 1941-ben Kassán Dvortsák Győző Sáros megyei főlevéltáros és hívei vezetésével megalakult az Ojczina egyesület. Keletiszlovák nyelvtant, szótárt és tankönyveket kívántak kiadni – fő céljuk volt a szlovják öntudat erősítése, a szlovják nyelv bevezetése az iskolákba. Ez utóbbit azonban a kormány és a helyi intelligencia nagy része is ellenezte. Bővebben: ÁBRAHÁM Barna, *A szlovákság történelmi törésvonalai: konfeszionalizmus és regionalizmus*, in *Hungaroszlovakológia* (Szent István Társulat, Budapest 2007) 141–206. A keletiszlovák régió nemzetfejlődéséről lásd: HOLOTÍK, Ludovít (szerk.), *K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku 1848–1918* (Košice 1970); ELIÁŠ, Michal (szerk.), *Východné Slovensko v literárnych dejinách* (Martin 1971); TAJTÁK, Ladislav, *Východné Slovensko ako regionálny fenomén*, in *Historický časopis* 49 (2001) 2/307–329.

az ifjúsági egyesületek országos titkára indította, és munkájában a főispán és a kormány is támogatta.⁸

Kerkai Jenő SJ, a Kalot országos titkára értésére adta az ifjúsági egyesületek szlovák titkárságának, hogy a szlovják mozgalmat bántani nem szabad, tehát Abauj vármegye területén a Kalot szlovák osztálya nem szervezheti az ifjúságot, hacsak nem szlovják nyelven. Következésképpen a Szent Adalbert Társulat sem szervezheti Abauj vármegyében a szlovák katolikusokat, mert azok szlovjákok. „Ez pedig végelemzésben annyi, hogy a tótok két részre szakadnak Magyarországon: a) szlovákokra és b) szloviakokra. Már ebből is látni, milyen korlátolt, tisztán csak politikai elgondolásból ered a megkülönböztetés. – De még lehetetlenebb ez, ha meggondoljuk, hogy Abauj vármegyében a tótok az ő hivatalos irodalmi nyelvüket használták még a békebeli magyar időkben is a templomaikban és egyesületeikben. A szloviak nyelv nem önálló, csak tájszólása a tót nyelvnek. A nép ezt használta s használja, amint a magyar és német nép között is sokféle tájszólás van. – De kinek jutna ma eszébe, hogy ezt irodalmi nyelvvé emelje, vagy kinek jutna eszébe, hogy ezen tájszólással beszélőket ne tartsa magyaroknak? Csodálkozom, hogy a miniszterelnökség II. ügyosztálya engedett a Dvortsák úr vagy a főispán úr által támogatott Szilágyi-féle elgondolásnak.”⁹

Bubnič kérte a miniszterelnököt, szüntesse be „ezen bontó akciót”, tudassa a vármegyével, hogy területén a Kalot szlovák osztálya (Sdruzenie katolíckej mládeže) szervezeteit felépíthesse, közölje a vármegye vezetőségével, hogy a belügyminiszteri jóváhagyással megalakult Magyarországi Szent Adalbert Társulat (ugyancsak a szlovákok között) megalakíthassa szervezeteit és terjeszthesse kiadványait, fontolja meg jól, hogy bevezessék a „szloviak tájszólást” az iskolákba és templomokba, és ne engedélyezze azt, ill. vonja meg támogatását a főtisztelendő Szilágyi úr szerkesztésében megjelenő laptól, amely ezt a „szentistváni, nemzeti szempontból lehetetlen eszmét szolgálja”, és rendelje el, hogy „ezen mozgalommal hagyjon fel és szolgálja a Magyarországon élő szlovákok magyar nemzeti és állami szellemben való életét”.¹⁰ Bubnič kötelességének érezte a miniszterelnök figyelmének felhívását erre akkor, „ami-

A keletiszlovák nyelvjárások első tudományos földolgozása: CZAMBEL, Samo, *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (Turč. sv. Martin 1906); újabb összefoglalásuk: BUFFA, Ferdinand, *Šarišské nárečia* (Veda, Bratislava 1995); TAJTÁK, Ladislav, *K otázke vydávania učebníc vo východo-slovenskom nárečí*, in *Nové obzory* VI (1964) 47.

⁸ Michal Bubnič levele Bárdossy Lászlónak, 1941. május 17., MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² Tomek Vince levele a Magyar Királyi Budapesti Rendőrfőkapitányság Államrendészeti Osztályának, 1940. augusztus 26., MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

kor még mindig reméljük, hogy szlovák népünk visszatérhet Szt. István király koronája alá. Meggyőződésem, hogy nem szabad mesterséges és haszontalan éket verni magyarok és szlovákok közé”. Kéri, hogy a szlovják mozgalommal kapcsolatban hallgassa meg Dr. Tomek Vince piarista rendi tanácsos nézetét, „akinek hűséges hazafias érzületéhez nem fér kétség. – Ő arra a vidékre való és ismeri ezen mozgalmat csírájától fogva.”¹¹

„A Felvidék visszacsatolása alkalmával több szlovák község került vissza Magyarországhoz. Ennek a szlovák anyanyelvű lakosságnak nagy része tagja a Szlovákia területén működő Szent Adalbert Társulatnak, melynek székhelye Nagyszombat. ... Főcélja a szlovák anyanyelvű katolikus hívek megfelelő vallásos irodalommal és sajtótermékekkel való ellátása. Vagyis a Szent Adalbert Társulatnak a feladata azonos az itteni Szent István Társulattal. Attól a céltől vezérelve, hogy a visszacsatolt szlovákság ne legyen külföldi Társulatnak tagja, elhatározták a magyarországi szlovák katolikus munkatársak egy hasonló kultúr célkitűzésű, de önálló egyesületnek megalakítását.”¹²

Bubnič püspök a rozsnyói szeminárium volt teológiaprofesszorát és az egyházmegye papját, Dr. Jozef Ambrušt bízta meg, dolgozza át a Szent Adalbert Társulat szabályzatát a magyarországi viszonyoknak megfelelően. Ambruš politikai okok miatt nem tudta befejezni a munkát.

A legnagyobb problémát a kormányzati jóváhagyás megszerzése jelentette. Olyan személy közbelépésére volt szükség, aki jól ismeri a magyar vezető köröket és megfelelően tud tárgyalni velük. A nehéz feladatot a nagyszombati SSV igazgatója, Ján Pöstényi vállalta. Azzal érvelt a megfelelő szerveknél, hogy Csehszlovákia idején a nagyszombati SSV látta el a szlovákiai magyarságot magyar nyelvű imakönyvekkel, tankönyvekkel és egyéb irodalommal. Létrehozták a Szent Ágoston Társulatot¹³ is, és a budapesti Szent István Társulat akadálytalanul küldhette vallásos tárgyú kiadványait az országba.

Pataky Tibor a magyar kormány kisebbségi ügyekkel foglalkozó államtitkára azzal a feltétellel engedélyezte a társulat megalapítását, hogy a munkálatokat Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás esztergomi érsek felügyeli, és a magyar kormánynak is tetsző igazgatót választanak. Bubnič Alexander Horákot, a rozsnyói egyházmegye papját javasolta.¹⁴

¹³ A katolikus egyházzal történt megállapodás eredményeként hozhatták létre, mivel a pozsonyi Országos Hivatal és a prágai Iskola- és Művelődésügyi Minisztérium nem törvényesítette a Szent Pál Társaságot. A galántai székhelyű társulat 1933–1945 között volt – a rozsnyói püspökség résztulajdonában lévő Sajó-Vidék Nyomda és Kiadóvállalat mellett – az elcsatolt területek magyar nyelvű katolikusainak könyvkiadója. Elsősorban a magyar tannyelvű katolikus iskolákat látták el magyar nyelvű tankönyvekkel. Alapító elnöke Franciscy Lajos nyitrai kanonok, későbbi elnöke Bognár Gergely gútai plébános volt. Vö. *Szent Ágoston Társulat*, in *Magyar Katolikus Lexikon* XII (Budapest 2007).

¹⁴ MARKOVIČ 179–180.

Serédi Jusztinián 1940. május 30-án kelt levelében kérte Tomek Vince piarista házfőnököt, legyen az alakuló Magyarországi Szent Adalbert Társulat elnöke. Elnök csak az lehet, írta, aki bírja a magyar kormány bizalmát, és rendelkezik szlovák nyelvismerettel. Sokan ajánlották a széles szlovák-magyar kapcsolatrendszerrel rendelkező Tomeket. Az elnöknek csak a legfőbb irányítást kell végeznie, az adminisztratív munkát az országos igazgató fogja intézni.

A „Magyarországi Szent Adalbert Társulat” feladata, hogy „az itten élő katolikus szlovákokat katolikus irányú könyvekkel és szellemi irányítással ellássa”. A belügyminisztérium kérésére a fővédnökséget Serédi vállalta.¹⁵ Miután Tomek tudatta, hogy eleget tesz a felkérésnek,¹⁶ Serédi megbízta, vegyen részt az alakuló közgyűlés előkészítésében, és képviselje is őt, a helyi ordináriust. Az előkészítő munkát és a közgyűlés megtartását dr. Jozef Ambrušsal együtt kell végeznie, akit már értesítettek, hogy jelentkezzen Tomeknél.¹⁷

A piarista rendfőnöki tanácsos 1940. augusztus 26-án írásban kérte a M. Kir. Budapesti Rendőrfőkapitányság Államrendészeti Osztályától az alakuló gyűlés megtartásának engedélyezését. Az alakuló közgyűlést már 1940. február 20-án és 1940. február 27-én is bejelentették, majd összehívták, de az intézkedéseket vissza kellett vonni, mert az egyesület neve körül nehézségek

¹⁵ Serédi Jusztinián 3702/1940 sz. levele Tomek Vincéhez, 1940. május 30. (676/1940 ikt. sz. jún. 1.), MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

¹⁶ Tomek Vince levele Serédi Jusztiniánhoz, 1940. június 8., MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

¹⁷ Serédi Jusztinián 4093/1940 sz. levele Tomek Vincéhez, 1940. június 12., MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

¹⁸ A Társulat alapszabályaiban azonban már „Maďarsko” helyett az „Uhorsko” elnevezés szerepel: „A társulat neve: Spolok sv. Vojtecha v Uhorsku – Magyarországi Szent Adalbert Társulat” (SSVU): MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

¹⁹ VIII. ker. Szentkirályi utca 28.; 9 órakor szentmise az egyetemi templomban, 10 órakor közgyűlés, amelyet Dr. Serédi Jusztinián bíboros-hercegprímás megbízásából Dr. Tomek Vince nyitott volna meg. Ezt üdvözlő beszédek, az alapszabályok felolvasása és elfogadása, a tisztikar megválasztása, indítványok, majd a befejezés és a pápai himnusz követte volna. Vö. Tomek Vince levele a Magyar Királyi Budapesti Rendőrfőkapitányság Államrendészeti Osztályának, 1940. augusztus 26., MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

²⁰ Meghívó a Magyarországi Szent Adalbert Társulat alakuló közgyűlésére, MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

²¹ Névsor a jegyzőkönyv szerint: Michal Bubnič, Dr. Vincent Tomek, Dr. Jozef Hudec, Ludovit Žák, Dr. Vojtech Dyma, Dr. Harčar Anton, Dr. Štefan Kaifer, Anna Vidomská, Alžbeta Novotná, Dr. Mária Dziáková, Štefan Hagara, Jozef Gajdoš, Jozef Žemba, Anton Kudík, Leopold Štefánik, Ján Lokša, Gejza Rončák, Ladislav Saučín, Karol Lévy, Ladislav Soták, Pavel Horvát, Elemír Kelner, Ján Šutánek, Karol Ernst, Andrej Rybár, František Bartošek, Ján Černák, Matej Míček, Ján Blocha, Dr. Alexander Vájlok, František Stein, František Hornák, František Bandor, Jozef Belovič, Ján Bačik, Ladislav Štofko, Vojtech Caha, Helena Spacírová, Viktor Vozár, Ján Ravasz, Karolina Hasko, Ján Vrba-Novomestský, Ján Žigo, Jozef Trúhly, Štefan Ďurica, Anna Fáberová, Samuel Antonová (sic!), Alžbeta Petrušová, Viliam Tvrdoň, Otto Šátek, Ján Bako, Jozef Hledík, František Hučik, Štefan Buran, Štefan Paško, Vavrinec Kostoláni, Jozef Kelemen, Vladimír Hříbik, Anton Kelemen, Emília Boglárová, Andrej Kocián, Michal Potemra, Alexander Horák, Michal Hrošo.

merültek fel. A hercegprímás és az illetékes minisztériumok közös megbeszélése és elhatározása után az egyesület helyesbített neve, hogy különbözzék a szlovák nagyszombatitól: „Magyarországi Szent Adalbert Társulat, Spolok Svätého Vojtecha v Maďarsku”.¹⁸

Az ülés következő tervezett időpontja 1940. szeptember 12. délelőtt, helyszíne a Szent István Társulat nagy ülésterme lett volna Budapesten.¹⁹ A Társulat alakuló közgyűlésére végül hat hónappal később, 1941. március 4-én került sor. Elsősorban a szlovákság megbecsült képviselőit várták a jeles alkalomra, a papság, a katolikus értelmiség, a pedagógusok soraiból. A közgyűlés ülését szentmise előzte meg a ferenceseknél,²⁰ utána „64 többnyire vidéki egyén jelenlétében”²¹ megtartották az alakuló közgyűlést, amelyen Tomek a 4093/40 sz. „magas megbízás” alapján képviselte a bíborost. A közgyűlés elnökének Michal Bubnič püspököt kérte fel. Elfogadták a Társulat alapszabályzatát, amelyet Alexander Horák szlovákul, Tomek Vince pedig magyarul fel is olvasott.

OD PRÍPRAVNÉHO VÝBORU SPOLKU SV. VOJTECHA V MAĎARSKU

POZVANIE

na **zakladajúce valné shromaždenie Spolku sv. Vojtecha v Maďarsku.**
S **radosťou** úctive oznamujeme, že **dňa 4. marca 1941 o 9. hod. dopoludnia bude zadržané** v Budapešti v **miestnosti Ústredia Katolíckej Akcie (Ferenciek-tere 7.)**

ZAKLADAJÚCE VALNÉ SHROMAŽDENIE

Spolku sv. Vojtecha v Maďarsku.

PROGRAM:

1. O 9. hod. Bohoslužby u. Pp. Františkánov.
2. O 10. hod. Zakladajúce valné shromaždenie.
 - a) Z poverenia J. Ľm. Primása Arcibiskupa *Dr. J. Serédiho* otvorí valné shromaždenie vdp. *Dr. Vincent Tomek*, provinciálny radca Piaristov v Budapešti.
 - b) Prívetý a pozdravy. (Prosíme vopred zhlásiť.)
 - c) Prečítanie a prijatie stanov.
 - d) Voľba funkcionárov.
 - e) Voľné návrhy. (Prosíme vopred zhlásiť.)

O pol 13. hod. spoločný obed.

Na toto **zakladajúce valné shromaždenie** čo najúctivejšie povolávame predovšetkým vysokodostojné **kňazstvo, učiteľstvo** a ostatnú katolícku inteligenciu, ako aj **zástupcov nášho slovenského pospolitého ľudu.**
V **Budapešti 15. februára 1941.**

Za prípravný výbor SSV v Maďarsku

Dr. Víncent Tomek v. r.

Aleksander Horák v. r.

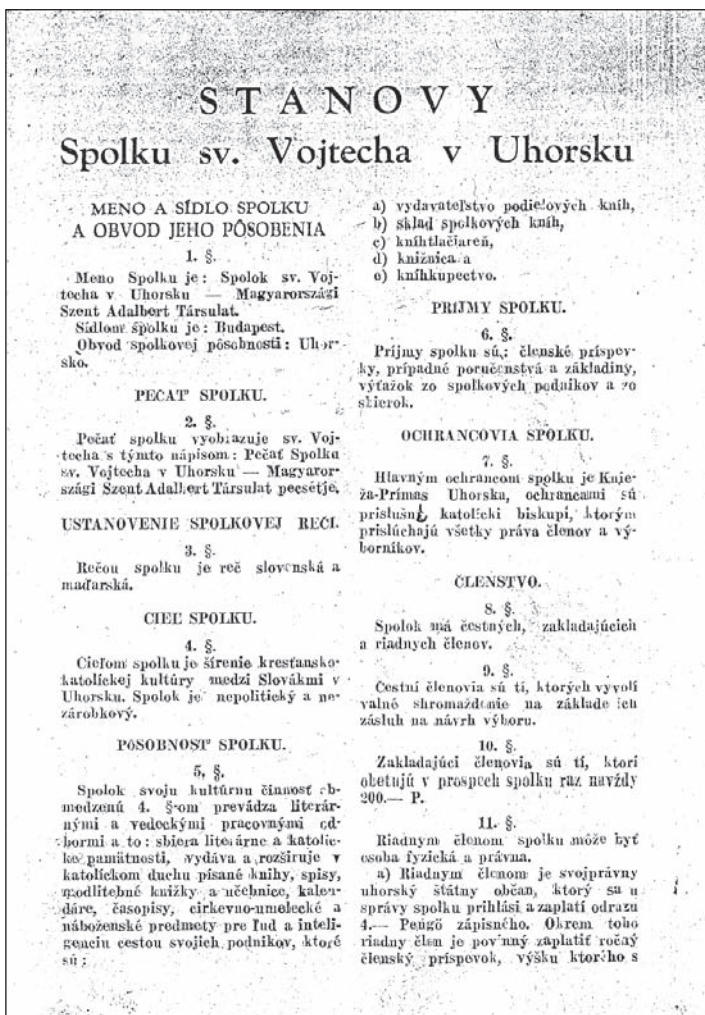
Kiadja dr. Vincent Tomek. — Stephaneum, Budapest. Felelős: Ifj. Kohl F.

1. ábra. MEGHÍVÓ A TÁRSULAT ALAKULÓ KÖZGYŰLÉSÉRE, 1941. MÁRCIUS 4.

<p style="text-align:center"><u>A Magyarországi Szent Adalbert Társulat</u> <u>/Spolek sv. Vojtecha v Uhorsku/ alapszabályai.</u></p> <p><u>A társulat neve, székhelye és működési területe.</u></p> <p style="text-align:center">1. §.</p> <p>A társulat neve: Spolek sv. Vojtecha v Uhorsku - Magyarországi Szent Adalbert Társulat. Székhelye: Budapest. Működési területe: Magyarország.</p> <p><u>A társulat pecsétje.</u></p> <p style="text-align:center">2. §.</p> <p>A társulat pecsétje: Szent Adalbert püspök képe ezzel a felirattal: Pečať Spolku sv. Vojtecha v Uhorsku - Magyarországi Szent Adalbert társulat pecsétje.</p> <p><u>A társulat nyelve.</u></p> <p style="text-align:center">3. §.</p> <p>A társulat nyelve a szlovák és magyar nyelv.</p> <p><u>A társulat célja.</u></p> <p style="text-align:center">4. §.</p> <p>A társulat célja a magyarországi szlovákok körében a keresztény katolikus műveltség terjesztése. A társulat teljesen politikamentes és altruista.</p> <p><u>A társulat működése.</u></p> <p style="text-align:center">5. §.</p> <p>A társulat a 4. §-ban meghatározott keretben művelődési működését irodalmi és tudományos szakosztályokban fejti ki, és pedig gyűjt irodalmi és katolikus emlékeket, kiad és terjeszt a köznép és a művelt osztályok részére katolikus szellemű könyveket, iratokat, ima és tankönyveket; naptárakat, folyóiratokat, egyházművészeti tárgyakat, még pedig vállalatok révén, amelyek a következők:</p> <ul style="list-style-type: none">a. tagsági könyvek kiadóhivatalab. társulati könyvek raktárac. könyvnyomdad. könyvtáre. könyvkereskedés

2a. ábra. A MAGYARORSZÁGI SZENT ADALBERT TÁRSULAT
(SPOLEK SV. VOJTECHA V UHORSKU) ALAPSZABÁLYAI²²

²² A társulat nyelve a szlovák és a magyar, célja pedig a magyarországi szlovákok körében a keresztény katolikus műveltség terjesztése. A társulat teljesen politikamentes és altruista. Működését irodalmi és tudományos szakosztályokban fejti ki, irodalmi és katolikus emlékeket gyűjt, katolikus szellemű könyveket, iratokat, ima- és tankönyveket, naptárakat, folyóiratokat, egyházművészeti tárgyakat ad ki és terjeszt a köznép és a művelt rétegek részére. Mindezt vállalatok révén teszi: tagsági könyvek kiadóhivatala, társulati könyvek raktára, könyvnyomda, könyvtár és könyvkereskedés. A társulat bevételei a tagsági díjakból, adományokból, esetleges hagyományokból és alapítványokból, a vagyonból és a társulati vállalatokból befolyó jövedelmekből és gyűjtésekből származnak. A társulat fővédnöke

2b. ábra. A MAGYARORSZÁGI SZENT ADALBERT TÁRSULAT (SPOLOK SV. VOJTECHA V UHORSKU) ALAPSZABÁLYAI

Magyarország hercegprímása, védnökei az illetékes megyéspüspökök, tiszteletbeli, alapító és rendes tagjai vannak. Az elnököt és az alelnököt három-három évre választják. Az igazgatót a választmány választja, s egyéves sikeres működés után véglegesítheti. Papnak és szlováknak kell lennie, és csak az egyházi hatósága engedélyével állhat a társulat szolgálatába. A titkár az igazgatót helyettesíti, gondoskodik a társulat könyvtáráról és az egyleti kiadványok korrektúráját végzi. Feloszlás esetén a társulat minden vagyonát az esztergomi egyházi főhatóságnak kell átadni gondozásra, amely azt továbbítja más hasonló célú szlovák egyetnek, tehát a vagyon csak szlovák katolikus irodalmi célokra fordítható.

Tomeket elnökké, Dr. Jozef Hudec nagysurányi gimnáziumi igazgatót alelnökké, Andrej Kocián budapesti nyugalmazott hivatalnokot ellenőrré választották. A választmány választásánál már „bizonyos nehézségek” merültek fel. Az összeállításnál „t.i. egyrészt legjobb meggyőződésünket követve a legteljesebb politikamentességre törekedtünk²³ s más részt pedig a zavartalan működés érdekében is mellőztük a kormány szemében nem grata persona, s belevettünk néhány olyan egyént, akit a miniszterelnökségen ajánlottak”. A résztvevők közül sokan nem voltak meglegedve a listával. Michal Bubnič felszólalása után azonban „egyhangúlag keresztülment a hivatalos lista”. A választmány tagjai: Ján Baráth ujlóti plébános, Cézár Čer zirci cisztercita, František Dospíva pólyi plébános, František Toman rozsnýói kórházigazgató, Karol Ernst melleki és Vladimír Hříbik bodonosi plébánosok, Bertrand Huska szombathelyi domonkos szerzetes, Ľudovít Žák verebélyi esperes, Leopold Štefaník barsfüssi plébános, Štefan Buran nagysurányi tanár, Dr. Anton Harčár kassai teológiai tanár, Vojtech Blaškovič ráckeresztúri és Julius Groboň hernádcsányi tanítók, Jozef Melicher varsányi földműves, Pavel Miko abaszéplaki tanító, Dr. Rajmund Mucha óhaji orvos, Rudolf Andrisz komjáti plébános, Karol Polák tótmegyeri tanító, Gejza Rončák bodonosi tanító és Jozef Žemba budapesti házgondnok lettek. A jegyzőkönyvet Michal Potemra joghallgató (a későbbi neves bibliográfus és történész, a kassai tudományos könyvtár munkatársa)²⁴ vezette.²⁵

Az alapszabályokat benyújtották a belügyminisztériumba, amely azokat 1941. április 24-én a 253836/1941 VII-a. sz. alatt jóváhagyta.

1941. május 6-án összehívták az első választmányi gyűlést. Megválasztották a tisztikar még hiányzó tagjait, Alexander Horák, aki már eddig is vitte az ügyeket, igazgató lett, Michal Potemra titkár. Megbeszélték a költségvetést, a taggyűjtés módozatait, megállapodást kötöttek a nagyszombati SSV megbízottjával, Dr. Viktor Dušek társulati alelnökkel. A megállapodás lényege, hogy a Magyarország területén lakó 5564 társulati tag (annak idején Nagyszombatban fizetett) belépési díját, összesen 20 000 P-t térít a nagyszombati társulat könyvekben, és kamatmentesen kölcsönöz még 5 000 P-t az induláshoz.²⁶

„További munkaprogramunk könyvkereskedés nyitása, könyveknek Nagyszombathól való behozatala és a taggyűjtés körül csoportosul. A könyvkereskedés, az iroda és a könyvraktár céljaira a belvárosi ferencesek bérházának

²³ A „szlovják-probléma” ellensúlyozására többen képviselték a keleti megyéket.

²⁴ Bővebben: *Košické historické zošity* [Kassai Történeti Füzetek] (szerk. Štefan Eliáš) 15 (2005).

²⁵ Jegyzőkönyv, 1941. március 4., MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

²⁶ Jegyzőkönyv, 1941. május 6., MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

²⁷ Tomek Vince jelentése a bíborosnak, 1941. május 9. kézirat; MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

²⁸ 93/1941 sz. körlevél, MPRKL 1. doboz, Ir. 4.

udvarában (IV. Ferenciek tere 7.) – az Actio Catholica mellett vettünk bérbé helyiséget” – írta Tomek a bíborosnak szánt beszámolójában.²⁷ A berendezkedésre egy hónapot szántak, és megkezdték a könyvkereskedés engedélyeztetését. Számításaik szerint csak az 1942. évi naptárt adhatták ki, a többi könyvet Nagyszombatból akarták behozni, aminek feltétele a miniszterelnökség cenzúrája volt. „Ott azt az ígéretet kaptuk – folytatta a Társulat elnöke –, hogy amennyiben Eminenciádnak és nekik egy-egy könyv ellen nincs kifogásuk, illetve amennyiben egy-egy könyv a magyar viszonyoknak megfelelő átalakítást nyer, a behozatalnak nem lesz nehézsége.” Ima- és énekes könyvekre volt a legnagyobb szükség, ezért a nagyszombati Szent Adalbert Társulat legmagasabb színvonalú ilyen könyveit nyújtották be a miniszterelnökségre mindjárt ajánlva is a szükséges átalakításokat. Tomek Vince ehhez a bíboros nagylelkűségét kérte. A legrövidebb időn belül meg akarták kezdeni a már meglévő rendes tagok mellé az új és alapító tagok gyűjtését is.

Tomek a további munkához is kérte a bíboros és a magyar püspöki kar hathatós és megértő segítségét, továbbá azt, hogy a soron következő körlevél hívja fel a főegyházmegye szlovák katolikus papjainak figyelmét a Társulat megalakulására, ill. „kegyeskedjék fölszólítani őket, hogy segítsék a vezetőséget a tagok szervezésénél és forduljanak minden katolikus szlovák könyvbeszerzése alkalmával a Társulathoz, illetve annak könyvkereskedéséhez”.

Tomek előrevetítette beszámolójában, hogy az őszi püspökkari konferencia előtt újra ír majd, és kérni fogja, ajánlja őket a „Nagyméltóságú Püspöki Kar” jóindulatába. Végül tolmácsolta az alakuló közgyűlés és a választmány háláját „azért a magas támogatásért, mely nélkül a Társulat aligha jöhetett volna létre”.

A Társulat szabályzatának elfogadását az 1941. május 12-én az Alexander Horák által szétküldött szlovák nyelvű körlevél²⁸ adta hírül. Megköszönte az addigi munkát, és kétszeres lelkesedést kért. Az új tagoknak szóló jelentkezési lap mellékelésével Horák mindenkit csatlakozásra biztatott, hiszen „ebben az évben 20 000-en kell lennünk”. A beiratkozási díj 4,- P., a tagsági díj kb. 1,- P., amiért a tagoknak évente egy kalendárium és két szlovák nyelvű katolikus könyv járt.

Az 1943 júniusában indított *Dobrý pastier* (Jó Pásztor) c. hitbuzgalmi folyóirat²⁹ tanúsága szerint a Társulat 1944 januárjára mintegy 10 000 tagot (köztük 95 pap) számlált.³⁰

²⁹ A lap az Actio Catholica és az SSVU hivatalos közlönye (1943–1944). Felelős szerkesztő és kiadó: Mihalovics Zsigmond, a Kat. Akció országos igazgatója. Főszerkesztő: Dr. Tomek Vince. Főmunkatárs: Alexander Horák. Az egyházi engedély száma: 3183/1943, Esztergom 1943. IV. 19. Az állami engedély száma: 749/1942 M. E. III. Bpest, 1943. IV. 26. Utcai terjesztés: B. M. 199.364/943/VII. Globus Nyomdai Műintézet R. T. Budapest, VI., Aradi u. 8. Felelős: vitéz Margittay Antal igazgató.

³⁰ *Dobrý pastier* 2 (1944) 2/2.

Tomek Vince egy későbbi közgyűlésen³¹ a következőket mondta: „Nem szükséges bemutatnom önöknek a Magyarországi Szent Adalbert Társulatot. A katolikus közvélemény ismeri ezt a – vallási-kulturális – élet fáját, ismeri gyümölcseit. Ezért most csak egyetlen különleges tulajdonságát szeretném kiemelni. Különleges tulajdonságát, amire a következő gondolatfüzér figyelmeztet: ha arra gondolok, hogy védőszentünk, Szent Adalbert jó pásztor volt, aki életét adta juhaiért, ha arra gondolok, hogy a tavalyi esztendő legnagyobb eseménye számunkra második havilapunk, a Dobry pastier [Jó Pásztor] megszületése volt – valahogy kénytelen vagyok arról beszélni, hogy Társulatunk is 'jó pásztor' és továbbra is az akar lenni. ... Jó pásztor, hiszen ... 'az írott szó' segítségével ... 'óvja juhait a farkasok között' ... Társulatunk a szétszéledt szlovák-katolikus juhokat keresi. ... Van könyvesboltunk, könyveket adunk ki, van havilapunk, könyvtárunk ... a térkép, amelyen gombostűk jelzik egyesületeinket ... tanúsítja, hogy juhainkat mindenütt keressük, ahol szlovák szót – a Szentlélek értékes ajándékát – hallani, ahol 'Dicsértessékkal' köszönnek. ... Társulatunk vezeti juhait. ... Ismeri őket, és ők is ismernek bennünket.” A Társulat jó pásztor, és az is akar maradni, elsősorban a fiatalok számára, mert a fiatalság jelenti a jövőt. „Közületek mindenki szerezen legalább egy új tagot, különösen a fiatalok között. ... Ültessetek fákat Szent Adalbert kertjébe.”

³¹ Spolok sv. Vojtecha je „dobrym pastierom” [A Szent Adalbert Társulat „jó pásztor”], MPRKL 1. doboz, Sk. 10.

♦♦♦ BEKE MARGIT

Madarász István kassai megyéspüspök (1884–1948)*

TANULMÁNYAI ÉS ELŐMENETELE PÜSPÖKI KINEVEZÉSÉIG

Nagyszombatban született 1884. július 10-én. Szülővárosában tanult és érettségizett.¹ A tehetséges tanuló a papi hivatás iránt érzett vonzalmat, és az Esztergomi Főegyházmege növendékei közé kérte felvételét. Teológiai tanulmányokra a bécsi egyetemre küldték, és a Collegium Pázmáneum növendékeként felöltötte a seminaristák kék színű reverendáját. Így végezte el az egyetemet 1901 és 1905 között, amikor még Maszárovits néven szerepelt (1907-ig), ezért neveztek szlovák származásúnak. A Bécsben töltött évek alatt a Pázmáneumban társai voltak többek között Hász István későbbi tábori püspök és Buzalka Mihály, akit később szintén püspökké szenteltek.

Mivel teológiai tanulmányai befejeztével a kánoni kort nem érte el, 1905-ben hitoktatóként kezdett dolgozni Budapesten. 1907. január 3-án szentelték pappá,

* A tanulmány a 2010. október 29-én Sátoraljaújhelyen a főplébánia-templom felszentelésének 150. és bővítésének 100. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencián elhangzott előadás átdolgozott formája.

¹ BEKE Margit, *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmege papsága 1892–2006* (Budapest 2008) 446–447. További irodalom Madarász Istvánról: GULYÁS Pál, *Magyar írók élete és munkái XVIII* (Budapest 1999) 272. c., uő, *Magyar írói álnévllexikon* (Budapest 1956) 301; VICZIÁN János (szerk.), *Katolikus sajtó Magyarországon 1990-ig* (Budapest 1995) 178; TAKÁCS Emma, *Madarász István*, in *Magyar Katolikus Lexikon VIII* (Budapest 2003; továbbiakban: MKL) 227–228, arckép is; *Schematismus venerabilis cleri archidioecesis Strigoniensis 1917*, 352–353; *Schematismus venerabilis cleri archidioecesis Strigoniensis 1928*, 146; *Schematismus venerabilis cleri dioeceseos Cassoviensis 1944*, 91; *Schematismus venerabilis cleri Agriensis 1975*, 163; *Circulares litterae archidioecesis Strigoniensis 1905* (továbbiakban: *Circ.*) 194; *Circ. 1907*, 61; *Circ. 1909*; 150; *Circ. 1915*, 108, 166, 184; *Circ. 1920*, 24; *Circ. 1926*, 11, 34; *Circ. 1928*, 42; *Circ. 1932*, 32; *Circ. 1933*, 50; *Circ. 1939*, 54; *Országgyűlési almanach 1939*, 412, arckép is; *Keresztény magyar közéleti almanach II* (szerk. Hortobágyi Jenő; Budapest 1940) 642; *Egyházi Közöny* (1913) 16, arckép is; *Nemzeti Újság* (1935) április 22.; *Pesti Hírlap* (1939) július 22.; *Világ* (1948) augusztus 11.; FAZEKAS István, *A bécsi Pázmáneum magyarországi hallgatói 1623–1918* (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban 8) (Budapest 2003) 3758. sz.

meghagyva hitoktatói tevékenységében. 1909-ben lett káplán Budapest–Tabánban, és ugyanettől az évtől a IV. kerületi felső leányiskolában és gimnáziumban hittanári és hitszónoki feladatot látott el.

Csernoch János hercegprímás (1912–1927) 1915-ben Esztergomba rendelte központi aulai szolgálatra levéltárosnak és szertartónak. A szokásos ranglétrán 1920-ban lépett előre titkárként. Csernoch bíboros bizonyára érdemeire való tekintettel terjesztette fel a Szentatyának pápai kamaráisi címre, amit meg is kapott. 1926-ban elnyerte a zámi apáti címet is. Még ebben az évben a prímás kinevezte a budapesti bazilika plébánosának.

Az újabb előrelépés már az új hercegprímás, Serédi Jusztinián (1927–1945) idejében történt. 1928. szeptember 12-én kezdte meg szolgálatát a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium I. Ügyosztályán mint miniszteri tanácsos. Ennek történetét éppen Beresztóczy Miklós írta meg, aki Madarász utódja lett.² Ez az ügyosztály, amelynek az élén katolikus papok álltak, 1867 óta intézte a katolikusokra vonatkozó ügyeket. Madarász Istvánt 1935-ben léptették elő miniszteri osztályfőnökké. Ezt a tisztséget, mely a helyettes államtitkári pozíciónak felelt meg, 1939-ig, püspöki kinevezéséig töltötte be.³ 1936-ban a manilai Eucharisztikus Kongresszuson a magyar zarándokok vezetőjeként vett részt. A minisztériumban töltött évekről Beresztóczy Miklós igen elismerően szól. Madarász egységes tisztviselői közszellem kialakításán fáradozott a minisztériumi tisztviselők körében, és sikerült igazi kollegiális viszonyt kialakítania. Baráti összejöveteleket szervezett, ami kellemes együttlét mellett biztosította azt is, hogy súlyos kérdésekről fesztelenül tudjanak beszélni. 1928-tól minisztere volt Klebelsberg Kuno, Ernszt Sándor, Karafiáth Jenő, Hóman Bálint, Teleki Pál, majd újra Hóman Bálint.⁴ Beresztóczy fontos tevékenységei közé sorolja a vallásügyi jogszabályok összegyűjtését. Ennek egyik eredménye önálló kötetének megjelenése *Vallásváltoztatás magyar közjogi szempontból* címen.⁵ A vallásügyi törvények mellett folytatta elődje munkáját a rendeletek és határozatok gyűjtésével.

A társadalmat és elsősorban a nagyjavadalmasokat, köztük az egyháziakat erősen érintette az 1936-os földreform. (1936: XXVII. tc. Ez előírja, hogy 25 év alatt 400 ezer holdat telepítenek be, a juttatottak a földet megveszik, és a vételár 30 %-át előre fizetik.) Ennek tárgyalásakor Madarász mindig szem előtt

² BERESZTÓCZY Miklós, *A Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium katolikus (I.) ügyosztályának története 1867–1947* (Budapest 1947) 90.

³ BALOGH Margit – GERGELY Jenő, *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Kronológia* (Historia Könyvtár. Kronológiák, adattárak 1) (Budapest 1993) 198.

tartotta a szegényeket, és különösen a többgyermekes családokat szándékozott előnyhöz juttatni. Arra azonban vigyázott, hogy az egyház intézményeinek fenntarthatósága ne sérüljön a földreform következtében.

Az iskolaügy vonalán is mindig a katolikus elveket igyekezett érvényre juttatni, amit később püspöksége alatt is folytatott.

A Habsburg-ház trónfosztása után súlyos kérdésként merült fel a főkegyúri jog gyakorlása. Az ő idejében szentesítette az országgyűlés az 1937: XIX. törvénycikket, amelynek 6. §-a kimondta, hogy a kormányzó a főkegyúri jogot nem gyakorolja. Ezekben az ügyekben a Szentszékkal folytatott tárgyalásokat. Neki köszönhető a katolikus egyházközségi szervezetet jogi alapokkal való alátámasztása. Ő folytatott tárgyalásokat a törvényhatóságok kegyúri jogaival kapcsolatban, így az 1930: XVII. és az 1934: XII. tc. megalkotásánál is. Ebben deklarálták, hogy a kegyúri jog a polgármesterhez tartozik, kivéve a bemutatási jogot, amit egy 6 évre választott kegyúri bizottság gyakorol.

Madarász Istvánnak köszönhető az a belügyminisztériumi rendelet 1933-ban, amely elrendelte, hogy templomi körmenet és egyházi ünnepélyek közepében az istentisztelet idejére bezárják a kocsmákat.

A lelkészek számára fontos eredménynek számított az, hogy az Országos Társadalombiztosítási Alap ellátási körébe kerültek.

Beresztóczy szerint „régészeti gyönyörűség” az esztergomi és székesfehérvári ásatások eredménye, amelyekhez Madarász államsegélyt tudott biztosítani.⁶

Az 1938-as kettős Szentév, Szent István halálának 1900. évfordulója és a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészítésében az Actio Catholicával karöltve – hivatalból – közreműködött, mégpedig igen áldásosan.⁷ A kongresszus nagy sikert könyvelt el. Ezzel kapcsolatban Madarásznak sikerült elérni Szent István emlékének törvénybeiktatását (1938: XXXIII. tc.).

Még püspöki kinevezése előtt, a kultuszminisztérium osztályvezetőjeként érintette őt két törvény megalkotása. A tengelyhatalmak által a magyar államtesthez visszacsatolt felvidéki részek ügyében 1938. november 13-án kihirdetett 1938: XXXIV. törvény kimondja, hogy a felvidéki területeket egyesítik az országgal. Az 1939. június 23-án kihirdetett 1939: VI. törvény leszögezi a Kárpátalja egyes részeinek visszakerülését. Az ezekkel kapcsolatos kérdések egyházzjogi és költségvetési feldolgozását Madarász végezte el.⁸

⁴ BERESZTÓCZY 90.

⁵ Budapest 1938.

⁶ BERESZTÓCZY 94.

⁷ Uo. 91.

⁸ Uo. 91.

PÜSPÖKSÉGÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

Madarászt jó kvalitású püspöki személynek tartotta Serédi Jusztinián, hiszen már 1933-ban Fetser Antal győri püspök halála után őt is jelölte, de ekkor Breyer Istvánt nevezték ki.⁹ Majd Rott Nándor 1939. március 3-án bekövetkezett halála után a veszprémi püspökség élére jelölte Madarászt, de Tóth Tihamér nyerte el e püspökséget.¹⁰ Végül XII. Pius 1939. július 19-én kassai megyéspüspökké nevezte ki, és egyidejűleg a magyar részi Szatmári Egyházmegye apostoli adminisztrátorává. Ez utóbbi feladatot 1941-ig látta el. Később, 1942-ben a herceprimás alkalmasnak találta őt Zichy Gyula érsek halála után a kalocsai érseki szék betöltésére, de ekkor Grösz József nyerte el az érsekséget.

Serédi Jusztinián szentelte püspökké 1939. augusztus 24-én a budapesti Szent István-bazilikában, ahol éveken át plébános volt. Kassai székfoglalása 1939. szeptember 16-án történt. Szép püspöki címerében a Magvető Krisztus alakja látható, aki a szántóföldön éppen vet, mögötte hármás halmon koronából kinövő kettős kereszt, valamint székesegyházának, a kassai dómnak képe. Jelmondata: *CREDO AMO AMO AGO*.¹¹ Kassai püspöksége az igen mozgalmas politikai és háborús viszonyok következtében nem mondható zavartalannak. Ismeretes, hogy 1920-ban a trianoni békediktátum után Kassa a Felvidékkel együtt Magyarországtól elkerült. Az 1938. november 2-i első bécsi döntés következtében a Felvidék déli része visszakerült Magyarországhoz (köztük Kassa, Ungvár, Munkács).

A Kassai Egyházmegye majdnem teljes egészében visszakerült, a székvárossal együtt. A *Dioecesium fines* kezdetű bullával a Szentszék az addigi magyar részi Kassai és Rozsnyói Apostoli Adminisztratúrákat megszüntette, és beosztotta az illetékes püspökök joghatósága alá 1939. október 5-étől.¹² A rövid életű Kassai-Rozsnyói Apostoli Adminisztratúra, amelyet addig Serédi Jusztinián kormányzott, ezzel megszűnt.¹³ A Szlovákiában maradt 96 plébániából álló Kassai Egyházmegye területéből a Szentszék apostoli adminisztratúrát szervezett Eperjes székhellyel, és Čársky Józsefet nevezte ki apostoli adminisztrátornak.¹⁴ Az egyházmegye 94 plébániája a székhellyel együtt került vissza Magyarországhoz, de szerencsésükre a püspökség teljes vagyona is idekerült.

⁹ SALACZ Gábor, *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között* (Dissertationes hungaricae ex Historia Ecclesiae XVI) (Budapest 2002) 162.

¹⁰ SALACZ 164.

¹¹ PL Serédi Jusztinián, Magánlevéltár S 11. Kassai út, Madarász István levele. Magyarul: hiszek, szeretek, tesztek.

¹² *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei I–III* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae XII–XIV) (sajtó alá rendezte, szerkesztette, bevezető tanulmányt írta: Beke Margit; München-Budapest-Köln 1992–1996; továbbiakban: MKPK jkv.) II, 217, 1. b. pont.

A kassai püspök egyúttal apostoli adminisztrátora lett a két szatmári apostoli adminisztratúrának, az ungvári és mérki helynökségeknek is, amelyeket vikáriusai útján kormányzott, és a püspökség vagyonából dotált.¹⁵

Kassán a református Szabó Lajos tiszteletes személyesen ismerte a püspököt, és Kassa „felszabadulásának” évfordulóján a hadtestparancsnokság palotájában egy ünnepélyes fogadáson találkozott vele.¹⁶ Ekkor szóba hozta, hogy szeretne a Szentföldre ellátogatni. A püspök, aki járt a Szentföldön óva intette attól, hogy zarándokcsoporttal menjen, mert akkor csak azt láthatja, amit nekik megjelöltek. Innen tudjuk, hogy Egyiptomban is járt a püspök, és zarándoklátáról ilyen rossz véleménye volt.

A második bécsi döntés következtében 1940. augusztus 30-án, Észak-Erdély egy része (Székelyföld, Nagyvárad, Kolozsvár, Szatmár) is visszakerült Magyarországhoz, benne a teljes Szatmári Egyházmegye, így a szatmári helynökségek is visszakerültek az eredeti püspökségükhöz. Visszakerült a Váradai Egyházmegye is, 9 plébánia kivételével. A két egyházmegyét még 1930. június 5-én a Szent-szék a *Solemni conventione* kezdetű pápai brevével *aeque-principaliter* egyesítette Szatmár-Nagyváradai Egyházmegye néven, Szatmár székhellyel.¹⁷ 1941. június 28-án a Szentszék kettéválasztotta, de mindkét püspökség apostoli kormányzója Márton Áron gyulafehérvári püspök lett. A Szatmári Egyházmegyét Pakocs Károly kormányzására, a Nagyváradit Schriffert Béla kanonokra bízta.¹⁸

Madarász püspök új tisztségeket kapott a püspöki karban. Az 1940. október 16-i konferencián a Magyar Katolikus Vallás- és Tanulmányi Alapokat Ellenőrző Bizottság tagjává választották. Emellett a Katolikus Tanügyi Tanácsnak és a Katolikus Iskolák Felügyelőségének is elnöke lett.¹⁹ A püspökkari jegyzőkönyvekben nyomon követhető az iskolák érdekében kifejtett lelkes és alapos tevékenysége. Ez kiterjedt a Tanács szabályzatának megalkotására, iskolai tankönyvek átdolgozására, katolikus háztartási gazdasági tanfolyam és továbbképző tanfolyamok szervezésére.

Fontosnak tartotta egyházmegyéjében a vallásos lelkület ápolását. 1941. november 18-ától Serédi hercegprímás látogatást tett Kassán, Nyíregyházán és

¹³ Kissé részletesebben foglalkozik vele: BEKE Margit, *Boldog Meszlényi Zoltán Lajos püspök élete és halála* (Budapest 2009) 107–120; Soós Imre, *A kassai, rozsnói és szatmári egyházmegyéek magyarországi területei*, in *Magyar Katolikus Almanach 1984* (szerk. Turányi László; Budapest 1984) 768–769.

¹⁴ SALACZ 169–170.

¹⁵ Az 1940. március 13-i ülésen rendelkeztek így. MKPK jkv. II, 238, 11.b. pont.

¹⁶ SZABÓ Lajos, *Utolsó szalmaszál*, (METEM–Kazinczy Ferenc Társaság, Budapest 2000) 122. Ezúton mondok hálás köszönetet Czilli Máté úrnak, aki volt szíves felhívni figyelmemet erre a könyvre.

¹⁷ SALACZ 172.

¹⁸ SALACZ 173.

¹⁹ MKPK jkv. II, 148–249, 261.

Jászón. A Prímási Levéltárban megtalálható ezeknek a napoknak a programja, valamint néhány levél és fénykép. Erre az útra elkísérte a főpásztort Boldog Meszlényi Zoltán is. Vasúton utaztak, első állomáshelyük Szikszó volt, ahol Schell Péter Abauj-Torna vármegye és Kassa város főispánja és Pfeiffer Miklós kassai kanonok fogadta őket. Kassára érkezésükkor a leventezenekar játszott, és díszszázad fogadta az érkező primást. Itt megjelent Madarász István püspök, vitéz Lakatos Géza altábornagy, hadtestparancsnok. A megyéspüspök üdvözölte Serédi hercegprímást, aki az üdvözlésekre így válaszolt: „Örömmel és nagy szeretettel siettem ebbe az ősi városba, hogy egyfelől az apostoli utódot, a Ti szeretett megyéspüspökötököt, másfelől pedig a magyar hazának ezt az ősi, szabad királyi városát meglátogathassam.”²⁰ Emlékeztetett arra, amikor a Kassa-Rozsnyói Apostoli Adminisztrátúra élén állt, sohasem gondolt rá, hogy területét az érsekséghez csatolja, mert bízott abban, hogy a Kassai Egyházmegye feltámad. Boldog volt, megtapasztalva a ragaszkodást és szeretetet, ami részükről áradt. A pályaudvarról a Széchenyi-ligeten át fellobogózott házak között és zászlódíszbe öltözött útvonalon nyitott négyes fogatú hintóban a lakosság sorfala között vonultak a püspöki palotába. A dóm előtt elhaladva megszólaltak a harangok. A kassai székeskáptalan megjelent a primás üdvözlésére, majd ebéd következett. Michalik Sándor múzeumigazgató kalauzolta a magas rangú vendégeket a kassai dómban. Itt Serédi megkoszorúzta Rákóczi fejedelem sírját, a koszorún kék-fehér szalagok voltak. Majd a szemináriumba látogattak el, ahol 47 seminarista tartózkodott, köztük 11 szatmári egyházmegyes. Másnap, november 19-én, szerdán, Szent Erzsébet ünnepén pontifikális nagymisést tartott a bíboros a Szent Erzsébet titulusú dómban, Madarász püspök és Meszlényi Zoltán segédpüspök részvételével.²¹ A díszebéd után megtekintette az oltáregylet kiállítását, amelyet a legényegylet helyiségében rendeztek. A jászói premontrei rend meglátogatására elkísérte Serédit Madarász püspök is. Majd megtekintették a kassai templomokat, gimnáziumokat. Nyíregyházára is együtt látogattak el, s természetesen a máriapócsi kegyhelyen is lerótták tiszteletüket.²² Fennmaradt a levéltárban a jászóvári ebéd menüje is: erőleves, jászói pizstráng, vadsertés jászói módon, töltött fehérsült mártással, juhtúrós galuska, sült csirke salátával, torták, gyümölcs, sajtok, feketekávé. Az italok

²⁰ *Nemzeti Újság* (1941) november 19.

²¹ *Nemzeti Újság* (1941) november 20.

²² PL Serédi Magánlevéltár S I. 11. Kassai út.

²³ PL Serédi Magánlevéltár S I. 11. Kassai út. Madarász István 1941. nov. 30-án kelt levele.

²⁴ A Kassai Központi Oltáregylet rendezésében, Kassán, a Kat. Legényegylet nagytermében, 1941. évi november hó 16-tól 20-ig, d.e. 10–1-ig, d.u. 3–7-ig megnyitott egyházművészeti kiállítás anyagának jegyzéke. Összeáll.: Arányi Róbert. Kassa 1941. PL Serédi Jusztinián. Magánlevéltár. S. I. 11. Kassai út.

közt: pataki ürmös, helmeci asztali, tokaji szamorodni, tokaji aszú és Törley reservé szerepelt. A látogatást Madarász püspök e sorokkal köszönte meg: „A még nem teljesen kialakult és vajúdó, sok ellentéttel tarkított városban nagyon nagy fontossággal bír. Sok küzdelmen, nehézségen, csalódáson és félreértésen mentem keresztül, de hála az Úr kegyelmével sikerült ezeket legyőzőnm. A másik eredmény: a hívők és az egész város megvigasztalása, felemelése és lelkesítése volt...ez élmény volt, ezt nem felejtjük el soha.”²³ Az is fennmaradt Arányi Róbert igazgató összeállításában, hogy milyen tárgyakat állítottak ki a legényegylet nagytermében. A kiállítás rendezésében és megnyitásban közreműködött Madarász püspök. A kiállításon látható volt egy eredeti orosz, fából faragott, ülő Krisztus-szobor, vitéz Szombathelyi Ferenc honvédvezérkari főnök ajándéka. Emellett számos középkori miseruha, köztük kínai apácamunka, amelyet Fischer-Colbrie Ágoston püspök részére készítettek. A kiállítási tárgyak között különösen érdekes két hordócska. Az egyiket Fábri István püspök szentjobbi apáttá avatásakor ajándékozta avató püspökének, a másik – Arányi Róbert szerint – Bubics Zsigmond püspök ajándéka volt felszentelő püspökének.²⁴ Valószínűleg inkább Fábry Ignácról, Sátoraljaújhely szülöttjéről lehet szó, akit 1852. november 30-án szenteltek kassai megyéspüspökké a kassai dómban.²⁵ Bubics Zsigmond pedig 1893. május 12-től felszentelt kassai megyéspüspökként tevékenykedett az egyházmegyében.²⁶

Nagyvárad visszatérte után a püspök 1942. május 3-tól 10-ig tartó Szent László-ünnepséget rendezett, ahová az Actio Catholica zarándoklatot vezetett. Május 3-án Serédi Jusztinián odakísérte a Szent Jobbot, hogy tiszteletüket teshessék a szent ereklye előtt.²⁷

Egy kassai eset kapcsán a püspöki kar tanácskozásán Madarász István felvetette az ősmagyar keresztnevek mozgalmának ügyét. Egy keresztényellenes egyesület hitelrontó köriratot küldött Kassán, és ősmagyar neveket ajánlott.²⁸ A püspöki kar az 1917-es CIC 761. kánonjára hivatkozik, hogy azt az utasítást kell követni. Serédi Jusztinián szerint, ha a pogány neveket keresztény névvel azonosítják, ezt a törekvést nem kell beszüntetni.

Madarász István püspöksége idején bokros teendői között is jó kapcsolatot ápol a pazmanitákkal. A pazmaniták pedig szeretettel köszöntötték az új

²³ Fábry Ignác (Sátoraljaújhely, 1792. július 28. – Kassa, 1867. június 24.) kassai megyéspüspök. Sokat áldozott iskolákra, jótékony célokra és renováltatta a kassai dómot. Vö. VICZIÁN János, *Fábry Ignác*, in MKL III, 466.

²⁴ Bubics Zsigmond (Ozora, 1821. március 11. – Baden, 1907. május 22.) 1893-tól kassai megyéspüspök. Ő maga is festett. Képgyűjteményét a kassai múzeum őrzi. Vö. VICZIÁN János, *Bubics Zsigmond*, in MKL II, 56–57.

²⁷ 1942. március 11-i ülés: MKPK jkv. II, 320, 4. pont.

²⁸ 1943. március 17-i ülés: MKPK jkv. II, 368, 18. pont.

apostolutódokat: *Vos estis lux mundi* címmel köszöntötték a két újonnan kinevezett püspököt, Czapik Gyulát veszprémi püspökként és Madarász Istvánt kassai püspökként.²⁹ Magyary Gyula tollából idézem: „A kassai dóm tiszteletreméltó, öreg harangjai új főpásztor fogadására kondultak meg. Nincs az a volt pazmanita a határokon innen s a határokon túl, aki ne ismerné e két nevet, melyeknek viselői tollal és az ékesszólás fegyvereivel hirdették a magyar katolicizmusnak a diadalma világnézetét... Az Alma Mater Pazmaniana az édesanya boldogságával örvend két jeles fia püspöki trónusba való emelésének.”³⁰ Még a portréját is közlik a kassai püspöknek. A püspök is szívesen találkozik társaival, így az évente szokásos pazmanita találkozón 1940. október 6-án már püspökként jelent meg a 60 pazmanita körében a Kárpátia különtermében.³¹ 1941. október 4-én szintén a Kárpátiában találkoztak 41-en.³² Hamvas Endre szerint a családias légkörben történt találkozó annak köszönhető, hogy Pázmány szándéka szerint ugyanabban a szellemben nevelődtek, és a közös múlt, a közös tradíció miatt szent testvéri érzést táplálnak egymás iránt. Külön örömmel üdvözölték a sorakból kikerült új püspököket, köztük Madarász Istvánt. Ő a pazmanita nevelés lényegéről beszélt, és három pontot jelölt meg, amely a pazmanita szellem és nevelés foglalata: 1. Buzdítás a tudományos munkára. 2. Az európai érintkezési formák szerinti nevelés. 3. A bajtársias szellem és a hazafiasság.

A kassai zsidó deportálások idején, 1944-ben egy küldöttség állt össze, amelyet Pfeiffer Mikós kassai nagyprépost vezetett, és a tagok között Tost Barna kassai plébános, Horthy Miklós jó embere, Vécsey báró kanonok, egy görög katolikus pap és Szabó Lajos kassai református tiszteletes volt. Madarász azért nem ment velük, mert félt az indulatosságától, nehogy többet ártson jelenlétével.³³ A rendőrtábornoknál tiltakozásuk nem járt sikerrel. Majd év vége felé a nyilasok a városban listát állítottak össze, hogy kiket fognak elhurcolni. Ezen szerepelt Madarász püspök is. November 11-én, szombaton Kassa felszabadulásának hatodik évfordulóján még istentiszteletet tartottak minden templomban. November 15-én, szerdán az összes keresztény felekezet papjai és néhány hivatal vezető embere Madarász püspökkel az élen követségbe ment Tanító Béla vezérőrnagy kassai hadtestparancsnokhoz. A püspök szólt arról, hogy a visszavonuló német és magyar csapatok esetleg robbantani szándékoznak Kassán. Aki itt robbant, az a magyar történelmet károsítja meg, hiszen itt a kövek is kiáltanak. Azzal érvelt, hogy e küldöttség tagjai éppúgy szeretik Kassát, mint egykor a Salamon előtt civódó nők közül az igazi anya a gyermekét. A hadtestparancsnok

²⁹ *Pazmanita Tudósító az 1938–1939. évről* XIII (1939) 1-2 (továbbiakban: *PT*).

³⁰ *PT az 1938–1939. évről* XIII (1939) 1.

³¹ *PT az 1940–1941. évről* XV (1941) 9.

³² *PT az 1941–1942. évről* XVI (1942) 11–12.

azt válaszolta, hogy mindent megtesz ennek érdekében, hiszen a városban nincsenek katonai objektumok. Kijelentette, hogy a nyilasok által összeszedett több száz tizenhat éves gyermeket mezőgazdasági célokra fogja kirendelni.³⁴

A németek, a nyilasok után orosz csapatok közeledtek Kassa felé december második felében. Madarász püspök még november 30-án körlevelet küldött papjainak, amiből idézek: „Arra a kérdésre, mit tegyenek a lelkipásztorok a legnagyobb veszély idején, a szent atya példájára hivatkozom, aki nem hagyta el a Vatikánt, s az ő utasítását idézem *Parochi administratores, capellani praesentibus et imminentibus tempestatibus in sua parochia cum fidelibus maneat!* Vagyis: Maradjatok rendületlenül őrhelyeiteken! Ne aggódjatok, ne hallgassatok és ne terjessztek rémhíreket, hanem hiterősen, buzgó munkában, Isten és Haza áldozatos szolgálatában vigasztalódjatok és vigasztaljatok Avilai szent Teréz tanácsával:

Ne aggódj semmiért,
Ne riasszon semmi.
Minden elmúlik,
Isten megmarad.
A türelem mindent elér,
Ha Isten velünk,
Megvan mindenünk,
Isten maga elég!”³⁵

Madarász István püspök további sorsába is erőteljesen avatkozott bele a történelem. 1945. február 27-én székvárosát kénytelen elhagyni a magyar papokkal együtt. Erről így emlékezik meg Szabó Lajos: „A római katolikus megyés püspököt, dr. Madarász Istvánt és Kassa város főplébánosát, Tost Barnabást úzték ki a városból. Madarászról gyűlölködve írták lapjaik, hogy szlovák származása ellenére is „magyaron” volt. Holott Madarász mindig megkülönböztetett szeretettel bánt a szlovákokkal, szlovák nyelvű istentiszteletet is engedélyezett nekik, és maga is többször prédikált nekik szlovákul. De mennie kellett mégis, mert „anyás” volt, vagyis 1938 novembere után jött Kassára. Tost Barnabás azonban ősi kassai család tagja, a kassai római katolikus egyház szolgálatában lett, hosszú évtizedek után, aggastyán. Az első szlovák uralom alatt egy ideig Kassa polgármesteri tisztét töltötte be, jól beszélt szlovákul, és a kassai szlovák katolikusoknak sokszor prédikált szlovák nyelven... Véltek, hogy Madarászt és Tostot csak politikai szerepük miatt távolították el. Ők mindketten

³³ SZABÓ 133.

³⁴ Uo. 148–149.

³⁵ Uo. 153–154.

tagjai voltak a magyar főrendiháznak. Azonban nem így történt.”³⁶ Másnap már folytatták a többi magyar kitelepítését.

Madarász Hejcére költözött, és ettől kezdve a magyar részi Kassai Egyházmegye székhelye e városka. Az 1774-ben Fellner Jakab építész által tervezett szép püspöki kastély kápolnája és kertje volt tanúja a püspök házi fogságának, ahol a száműzetés kenyerét ette. A körülményeket nem feledtették Fech János szép szobrai sem. A püspökkari konferenciákon ritkán jelent meg. Távolmaradását „anyagi okokra”, „különlegesen nehéz közlekedési lehetőségeire”, „az orvos rendeletére” való hivatkozással indokolta.³⁷ Itt, Hejcén érte őt a hazahívó szó 1948. augusztus 8-án, életének 64., papságának 41., püspökségének 9. évében. Földi maradványát a sátoraljaújhelyi templom fogadta be. Sírja fölét Krasznay Lajos készítette a márványoltárt és a feszületet.³⁸

Halála után a püspöki kar elnöke, Mindszenty József hercegprímás 1948. augusztus 27-i értekezletükön emelkedetten és szép szavakkal emlékezett meg róla: „Itt hagyta küzdelmei terét, s miután papjainak és híveinek főpásztori tevékenységében és betegségében is épületes példát adott, elment az örökkévalóságba. A magyar sorsot kimagaslóan képviselte, amikor Hejcén hordozta azt a keresztet, amelyet mindannyian hordozunk.” Indítványozta, hogy emléket jegyzőkönyvben örökítse meg a püspöki kar. A megemlékezést a kar állva hallgatta végig, és az indítványt elfogadta.³⁹

Madarász István személyében igazi főpásztort veszített az egyház és a társadalom. Gyorsan változó időkben nyáját mindvégig szerette nemzeti különbség nélkül, és jelmondatához híven hitt, szeretett és cselekedett.⁴⁰

³⁶ Uo. 163.

³⁷ 1945. október 17.: MKPK jkv. III, 61, 35.a. pont; 1946. július 20.: MKPK jkv. III, 104, 1947. február 25-26.: MKPK jkv. III, 184, 27. p.; 1947. július 25.: MKPK jkv. III, 216.

³⁸ BOROS Anikó Rózsa, *Sátoraljaújhely. Római katolikus templom* (Sátoraljaújhely 2010) 23.

³⁹ 1948. augusztus 27.: MKPK jkv III, 397.

⁴⁰ Madarász István művei: 1. *Apologetika vagy a katolikus vallás alapigazságainak védelme* (írta Uhlyárik Jenő, átdolgozta Madarász István; Budapest 1907); 2. *A budapesti IV. kerületi községi leánygimnáziumban a Boldogságos Szűz és Alexandriai Szent Katalin pártfogása alatt működő Mária-kongregációnak 3. éves működése 1909–12* (Budapest 1912); 3. *Apologetika tanulmány* (Budapest 1912, hét kiadást ért meg 1929-ig); 4. *A fizikochemia vitalizmus fő képviselői* (Budapest 1912); 5. *A modern materializmus és a teisztikus világnézet. Gyakorlati tanítás a középiskola 8. osztályában* (Budapest 1912); 6. *Ostwald Vilmos energetikai monizmusa* (Klly. Religio; Budapest 1914); 7. *Impressziók egyiptomi és szentföldi utamról* (Nagyszombat 1915); 8. *Haeckel Ernő monizmusának rendszere* (Budapest 1915); 9. *Wernorn Miksa pszichomonizmusa. Székfoglaló* (Budapest 1919); 10. *Életproblémák* (Budapest 1924); 11. *Charles Dominic Plater SJ. Az angol katolikus mozgalom apostola* (írta C. C. Martinadle, ford. Madarász István; Budapest 1925); 12. *Életproblémák. Hitvédelmi előadások* (Budapest 1925–37); 13. *Optimizmus vagy pessimizmus-e a kereszténység* (Klly. Egyházi Lapok; Budapest 1937); 14. *Vallás-változtatás magyar közjogi szempontból* (Budapest 1938); 15. *A hősiesség eszménye és a kereszténység* (Kassa 1942); 16. *Madarász István kassai megyéspüspök nagyböjti szózata* (Kassa 1944).

♦♦♦ SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM.

A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*

„*Quod illi soli licet pro temporis necessitate novas leges condere, novas plebes congregare ... divitem episcopatum dividere et inopes unire.*”¹ Így összegzi VII. Gergely pápa (1073–1085) híres *Dictatus Papae*-jének 7. pontjában a pápa egyedüli jogát arra, hogy egyházmegyéket fölösszon, vagy egyesítsen. A részegyházak alapítása, illetve a területi részegyházak határainak módosítása mind a mai napig a legfőbb egyházi hatóság kizárólagos joga (vö. CIC 373. kán.).² Az 1917. május 27-én XV. Benedek pápa (1914-1922) által kihirdett és 1918. május 19-én hatályba lépett *Codex iuris canonici* a *Corpus iuris canonici*-ben található forrásokat összegezve úgy intézkedett, hogy rendes körülmények között az egyházmegyét a megyéspüspök vezeti (vö. CIC [1917] 334 – § 1), rendkívüli körülmények esetén a pápa az egyházmegye kormányzását magának tarthatja fenn, az egész egyházra kiterjedő legfőbb, teljes, közvetlen és egyetemes hatalma alapján.³ Ilyen esetben – mely lehetett a hivatalban lévő püspök betegsége vagy tartós akadályoztatása; az egyházmegye súlyos eladósodása; az állami hatóságokkal a székbetöltésekről folytatott egyeztetések sikertelensége; valamint az országhatárok változásának következtében az egyházmegye integritásának az elvesztése – a pápa ideiglenes jelleggel apostoli adminisztrátort bízott meg, aki a nevében kormányozta az egyházmegyét, vagy egyházmegyerészt. Az ideiglenes apostoli adminisztrátor – aki lehetett felszentelt püspök vagy pap – rendes helyettesítő hatalommal (*potestas ordinaria vicaria*) rendelkezett.⁴ Hivatalának gyakorlásában közvetlenül az Apostoli Szentszék

* Elhangzott Sátoraljaújhelyen, 2010. október 29-én. Készült Rómában és Budapesten az OTKA K 73574-es programja keretében.

¹ CASPAR, E. (ed.), *Registrum Gregorii VII.* (Monumenta Germaniae Historica, Epistolae II) (Berlin 1923) 55a.

² ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7) (Budapest 2005) 309-312.

³ CIC (1917) Can. 312 – Dioecesis canonice erectae regimen, sive plena, sive vacante sede, aliquando Summus Pontifex ob graves et speciales causas Administratori Apostolico vel in perpetuum vel ad tempus committit. Vö. PIUS X, Const., *Sapientis consilio* (29 iun. 1908) § 1 n. 2.

⁴ BANK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai* (Budapest 1958) 87–90.

felügyelete alá volt rendelve.⁵ A területi alapon megszervezett egyházmegyék történelmi és közigazgatási indokok miatt – szem előtt tartva a területen élő krisztushívók lelkipásztori ellátását – kialakított határai számos esetben, a változó állami határok miatt, más ország fennhatósága alá kerültek, így a legfőbb egyházi hatóság gyakran rákényszerült, hogy ideiglenesen biztosítsa az adott egyházmegyék különböző államok fennhatósága alatt elhelyezkedő részein való lelkipásztori szolgálat irányítását, vagy annak végleges megoldásaként módosítsa az egyházmegye határait, figyelemmel az új állami közigazgatási határokra. Erre a számos szempontot egyszerre szem előtt tartó kánoni folyamatra a 20. századi Európa egyik legösszetettebb példája a ma-gyarországi egyházmegyék I. világháborút (1914–1918) követő helyzete. A kérdés végleges egyházi közigazgatási rendezését jelentősen megnehezítette mind a két világháború közötti kiegyensúlyozatlan nemzetközi helyzet, mind a II. világháború utáni, Közép- és Kelet-Európára kiterjedő egyházellenes politikai környezet. Ebbe a képbe illeszkedik a Kassai Egyházmegye működésének 1918 és 1982 közötti időszaka.

I. A KASSAI EGYHÁZMEGYE STÁTUSZA

A Kassai Egyházmegye történelme szorosan összekapcsolódik az Egri Egyházmegyéjével. Eszterházy Károly egri püspök 1799. március 15-i halálát követően több évig széküresedés állt be az Egri Egyházmegyében, míg végül 1804. augusztus 10-én VII. Piusz pápa *In universa gregis dominici cura* kezdetű bullájával megalapította az Egri Egyházmegye területéből leválasztott Kassai és Szatmári Egyházmegyéket,⁶ és ezzel egy időben a pápa Egert érsekség rangjára emelte.⁷ Az újonnan létrejött egri érseki tartomány – amelynek első érseke Fuchs Ferenc, korábbi nyitrai püspök lett – kiterjedt a Szepesi, a Rozsnyói, a Szatmári és a Kassai Egyházmegyékre.⁸ A kassai püspökség 1945-ben XII. Piusz pápa (1939–1958) rendelkezése nyomán a nagyszombati érsekség suffraganeusává vált,⁹ majd ötven évvel később, 1995. március 31-én II. János Pál pápa (1978–2005) érseki rangra emelte.¹⁰

⁵ VERMEERSCH, A. – CREUSEN, J., *Epitome iuris canonici cum commentariis ad scholas et ad usum privatum* I (Romae 1924) 234–235.

⁶ *Benedictus XIV, pont. opt. max. Opera omnia et Bullarii Romani continuatio. Constitutionis Bullarii VII/I* (Prtaí 1850) 596–602.

⁷ Vö. MESZLÉNYI A., *Az egri érsekség felállításának, s a kassai és szatmári püspökség kiharításának története* (Budapest 1938) 232–248.

⁸ SUGÁR I., *Az egri püspökök története* (Budapest 1984) 443.

⁹ AAS 87 (1995) 776–777.

II. A KASSAI EGYHÁZMEGYE MAGYARORSZÁGI RÉSZÉNEK EGYHÁZI KÖZIGAZGATÁSI KERETEI 1918 UTÁN

1. Az I. világháború lezárulásával a Kassai Egyházmegye területéből mindössze 49 plébánia maradt meg Magyarország közigazgatási határain belül, míg 115 Csehszlovákia területéhez tartozott.¹¹ Mivel az Apostoli Szentszék – a nemzetközi diplomáciához hasonlóan – nem volt meggyőződve az Európában újonnan kialakított politikai határok hosszú távú stabilitásáról, így a legfőbb egyházi hatóság a különböző országok területéhez került egyházmegyerészek ideiglenes kormányzásáról igyekezett gondoskodni a kánonjog által rögzített – és fentebb említett – keretek között. Ez alapvetően apostoli adminisztrátorok kinevezését jelentette a más országok területére átkerült egyházmegyerészek tekintetében. Ezt azonban – éppen a bizonytalan közép-európai politikai helyzet és az erős egyházellenes megnyilvánulások miatt – megelőzte egy rövid időszak, amely komoly diplomáciai erőpróbát jelentett az Apostoli Szentszéknek, hiszen egyfelől figyelemmel kellett lennie a magyarországi egyházmegyek integritására és az inkardinált papság jelentős lelkipásztori tevékenységére, valamint anyagi kereteire (vö. egyházi birtokok, kongrua), sőt az esztergomi érsek primási joghatóságára; másfelől a szomszédos államok részéről érkező folyamatos politikai nyomásra, amely kiterjedt mind az érintett egyházmegyek hivatalban lévő magyar megyéspüspökeinek elmozdítására, mind a módosult határoknak megfelelő új egyházi közigazgatási struktúra kiépítésére, különösen Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában. A források alapján bizonyos, hogy a Szentszék ebben a kezdeti időben elsődlegesen nem az egyházmegyek határainak módosításában látta a megoldást. Ezt mutatja Róma határozott ellenállása a prágai érsek csehszlovák primási joghatóságra történő kinevezésének kezdeményezésével szemben.¹² Az azonban egyértelművé vált, hogy a háborút lezáró és a térség állami határait rögzítő békeszerződést követően – amelynek aláírására 1920. június 4-én került sor a magyar kormány és az antant hatalmak között – mindössze hat hónapig képes a Szentszék halogatni az egyházi közigazgatás átszervezésének a kérdését, melyben első lépés az apostoli adminisztrátorok kinevezése lesz. XV. Benedek pápa többször – még

¹⁰ „... Novam Provinciam ecclesiasticam condimus Cassoviensem appellandam et eam archiepiscopalis metropolitanae sedis fruentem dignitate iuribus privilegiisque, quae complectetur Ecclesiam eiusdem nominis et dioeceses Scepusiensem et Rosnaviensem.” IOHANNES PAULUS II, *Pastoralis quidem* (31. mart. 1995): AAS 87 (1995) 776–777.

¹¹ Részletesen vö. BALOGH M. – GERGELY J., *Egyházak az újkori Magyarországon. 1790-1992* (Budapest 1993) 177–178; *Magyar Katolikus Lexikon* VI (Budapest 2001) 280–281.

¹² SALACZ G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae III) (München 1975) 17.

1920. március 17-én is – biztosította a magyar püspököket, hogy tekintettel a zavaros kül- és belpolitikai körülményekre, ehhez a hathónapos időszakhoz szigorúan tartja magát,¹³ azt követően ellenben, megfontolva a kényes helyzetet, továbbá a hívők megnyugtató keretek között történő szentség- és szentelmény-kiszolgáltatásban való részesedésének sürgető biztosítását, meg kell tennie a megfelelő egyházkormányzati lépéseket a Csehszlovákia területéhez tartozó teljes nyitrai, besztercebányai és szepesi püspökség, illetve azon további egyházmegyék tekintetében, melyek területe és birtokai két különböző állam területén helyezkednek el. Ezek közé tartozott a kassai is. 1919-ben még úgy tűnt, hogy Fischer-Colbrie Ágoston († 1925), aki 1907-től vezette megyéspüspökként a Kassai Egyházmegyéjét, egyedüli magyar püspökként élvezte a csehszlovák állami vezetés bizalmát, ám ez a helyzet 1921-re teljesen megváltozott. Ennek ellenére – különösen pedig Somssich József szentszéki magyar nagykövet hathatós közbenjárására – a Szentszék Fischer-Colbrie Ágostont egészen haláláig, 1925. május 17-ig, meghagyta a kassai székhelyen. 1925-től a Kassai Egyházmegye csehszlovákiai részét már apostoli kormányzó vezette, Csárszky József († 1962) címzetes püspök személyében.

2. 1919 és 1937 között a Kassai Egyházmegye Magyarországhoz tartozó részének kormányzását Payer Ferenc, sátoraljaújhelyi apátplébános látta el,¹⁴ a Csehszlovákiai területek tekintetében pedig – Fischer-Colbrie Ágoston halála után – Hartsár István; mindketten püspöki helynöki minőségben.¹⁵ A kassai püspöki titkári tisztelet Csárszky József apostoli kormányzó mellett Sopko István, míg a sátoraljaújhelyi helynöki hivatal provikáriusi és irodaigazgatói feladatkörét Vécsey József Aurél gyakorolta. A sátoraljaújhelyi titkár Stumpf György volt.¹⁶ A Kassai Egyházmegye magyarországi birtokainak a jövedelme

¹³ SALACZ (1975) 18–20.

¹⁴ SOÓS I., *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* (Budapest 1985) 541.

¹⁵ *Schematismus venerabilis cleri Dioeceseos Cassoviensis anno reparatae salutis 1934* (Cassovia 1934) 4.

¹⁶ Uo. 7.

¹⁷ SALACZ G., *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XVI) (Budapest 2002) 161.

¹⁸ PIUS XI, Ap. Const. *Ad ecclesiasticis regiminis*, in AAS 29 (1937) 366–367: *Ad ecclesiastici regiminis incrementum utilitatemque maxime confert Dioeceses ita circumscribere ut earum limites cum Statutum Civilium finibus apte congruant: exinde enim fideles cum proprio Ordinario expeditius et absque ulla difficultate quolibet tempore communicare valent. ... Territorium tum dioecesis Rosnaviensis tum Cassoviensis, ad meridem Reipublicae Česoslovacae intra fines civiles Regni Hungarici iacens, ab ipsis dioecibus dismembratur et in duas Administrationes Apostolicas, ad nutum Sanctae Sedis, interim constituatur...*

¹⁹ *Circulares litterae dioecesanae anno 1937 ad clerum Archidioecesis Strigoniensis dimissae*, 36. Nr. 3161.

1932-től az esztergomi érsekséget illetve, mivel a csehszlovák kormány zárolta a főegyházmegye Csehszlovákiában lévő javadalmainak jövedelmét.¹⁷ XI. Piusz pápa (1922–1939) 1937. szeptember 2-i apostoli konstitúciója nyomán¹⁸ Serédi Jusztinián († 1945) esztergomi érseket, Magyarország primását bízta meg a *Sacra Congregatio Consistorialis* 1937. szeptember 6-án kelt 298/935-ös határozatával további intézkedésig a hazánk területéhez tartozó kassai és rozsnyói egyházmegyei egység apostoli adminisztrátorként történő irányításával.¹⁹ Ennek a primás püspöki helynökén – Mészlyei Zoltánon – keresztül tett eleget 1937. október 5-től 1939. október 5-ig.²⁰ Az első bécsi döntés következtében²¹ 1939-ben a Kassai Egyházmegye eredeti egysége időlegesen helyreállt. A Szentszék 1939. július 19-én *Dioecesium fines* kezdetű bullájával megszüntette a Rózsnyói és Kassai Apostoli Adminisztratúrát, Madarász Istvánt pedig kinevezte kassai megyéspüspöknek, aki 1939. szeptember 16-án birtokba is vette hivatalát.²² Így a püspökség működése 1945. február 26-ig – a háborús helyzet dacára – konszolidálódott. Vannak olyan vélemények, melyek valószínűsítik, hogy Serédi Jusztinián a bécsi döntéseket megelőző időszakban az 1933-as német konkordátum mintájára²³ hasonló konkordátumtervezet előkészítését kezdte meg a határon túl került magyar hívek lelkipásztori ellátásának átfogó rendezésére, ennek a befejezésére azonban a bécsi döntések következtében nem került sor.²⁴ Az viszont tény, hogy Romániával többéves tárgyalás után 1927. május 10-én konkordátumot tudott aláírni a Szentszék, melynek formálódó szövegtervezetét egyeztettek mind Csernoch Jánossal († 1927), mind Serédi Jusztiniánnal.²⁵ A II. világháború befejeződésével azonban újból Magyarország és Csehszlovákia között oszlott meg a Kassai Egyházmegye területe, melyet a csehszlovák részen ismét Csárszky József vezetett *de iure* 1962. március 11-ig (*de facto* 1951-ig), Magyarországon pedig a Csehszlovákiából

²⁰ Zoltanum Mészlyei, canonicum E.M.S., eppum electum ad titulum Synopenum vicarium pro Administraturis apostolicis ex partibus dioecesium Rosnoviensis et Cassoviensis in Hungaria constitutis elegimus eo tamen cum termino, ut munus eius tantum post captam a Nobis possessionem Administraturarum modofatarum inciperet. *Circulares litterae dioecesanae anno 1937*, 37. Nr. 3162; BEKE M., *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006* (Budapest 2008) 483, 660.

²¹ SAMERSKY, S., *Primat des Kirchenrechts: Eugenio Pacelli als Nuntius beim Deutschen Reich (1920–1929)*, in *Archiv für Katholisches Kirchenrecht* 170 (2001) 5–22.

²² *Schematismus venerabilis cleri Dioeceseos Cassoviensis anno reparatae salutis 1943* (Cassovia 1943) 6.

²³ AAS 26 (1934) 249–282.

²⁴ Vö. RÁCZ L., *Állam és egyház a két világháború közti Magyarországon a kánonjogász Serédi Jusztinián primássága kapcsán*, in BÁRDOS I. – BEKE M. (szerk.), *Ministerio. Nemzetközi Történelmi Konferencia előadásai, 1995. május 24–26.* (Esztergom 1998) 39–50, különösen 48–49.

²⁵ SCHEFFLER J., *A katolikus egyház jogi helyzete Romániában*, in ANGYAL P. – BARANYAY J. – MÓRA M. (szerk.), *Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről* (Budapest 1941) 965–984.

kiutasított Madarász István püspök Hejcééről igyekezett kormá-nyozni 1948-ban bekövetkezett haláláig. Temetésére a sátoraljaújhelyi főplébánián került sor. Hejce már 1920-ban felmerült, mint a Kassai Egyházmegye magyarországi részének lehetséges kormányzási helye, amikor úgy tűnt, hogy Fischer-Colbrie Ágostonnak távoznia kell Csehszlovákia területéről.²⁶ Tost Barnabás, a magyar területek kassai káptalani helynöke és egyúttal rozsnyói apostoli kormányzó, 1950-ben itt hozott létre szemináriumot a Kassai Egyházmegye papi utánpótlásának képzésére. Hozzá kell tennünk, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1945. május 24-i ülésén egyedi rendelkezés született arról, hogy mivel a Kalocsai, Kassai, Rózsnyói és Esztergomi Egyházmegye területén az országhatárok megváltozásának következtében az országos ará-nyoknál jelentősen nagyobb számú papság található, így „ezen egyházmegyék Ordináriusai a paphiánnyal küzdő egyházmegyéken segíthetnek.”²⁷

3. 1952. április 19-én az Apostoli Szentszék 3065/1952-es számú dekrétumával az egri érseket hatalmazta fel a Szatmári, a Kassai és a Rózsnyói Egyházmegye magyarországi részének teljes jogú irányításával.²⁸ A főpásztor ekkor Czapik Gyula (1943-1956) volt, aki 1951 és 1956 között egyúttal betöltötte a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöki tisztjét is, hiszen Mindszenty József hercegprímást 1949-ben bebörtönözték. A Kassai Egyházmegye magyarországi területének apostoli kormányzójául Brezanóczy Pál († 1972) került kinevezésre, aki 1951-től irányította Hejcééről a Kassai és Rózsnyói Egyházmegyékhez tartozó magyar területeket.²⁹ Brezanóczy Pál, akit szoros szálak kötöttek Kassához, hiszen a Kassai Premontrei Gimnáziumban érettségizett, 1959-től apostoli kormányzói státuszban vezette az Egri Főegyházmegyét. 1964. október 28-án VI. Pál szentelte címzetes püspökké, majd végül 1969. január 23-án megkapta az egri érseki kinevezést is. A Magyar Népköztársaság és az Apostoli Szentszék közötti Agostino Casaroli által vezetett tárgyalások 1964. szeptember 15-én az ún. részleges megállapodás aláírásához vezettek, amely több kérdést is érintve a Katolikus Egyházzal való állami kapcsolatok viszonylagos konszolidációját célozta. A megállapodás kitért az egyházmegyék püspöki székbetöltésének kérdéskörére és az egyházmegyék kormányzásának

²⁶ SALACZ (1975) 24.

²⁷ BEKE M. (szerk.), *A Magyar Katolikus Püspökkari Tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945-1948 között* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XIV) (Köln-Budapest 1996) 46.

²⁸ *Az Egri Főegyházmegye sematizmusa* (Eger 1975) 164.

²⁹ GERGELY J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944-1971* (Budapest 1985) 135-136.

³⁰ Az Elnöki Tanács 20/1951. törvényerejű rendelete.

³¹ SALACZ G., *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964)* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae IX) (München 1988) 174.

szabadságára is. Megjegyezzük, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt Elnöki Tanácsa már 1951. július 3-án deklarálta, hogy illetékesnek tartja magát, és gyakorolni kívánja a magyarországi püspöki széketöltéseknél a főkegyúri jogot.³⁰ Sőt, a 22/1957-es kormányrendelet kifejezetten tartalmazta, nemcsak a megyés- és segédpüspöki, hanem az apostoli adminisztrátorok kinevezésének magyarországi érvényességi kritériumaként is az állami hozzájárulás kikérését. Ez például Brezanóczy Pál esetében kassai apostoli kormányzói kinevezése előtt nem történt meg, bár a magyar kormány utólag megadta a hozzájárulást.³¹ Brezanóczy Pált 1972. február 11-én bekövetkezett halála után Bánk József, addigi váci megyéspüspök követte az egri érseki székből 1978. március 2-ig, amikor – a saját kérésére Vácra visszatérő Bánk helyett³² – Kádár László kapott egri érseki kinevezést. A hosszan tartó átmeneti helyzet 1982. május 11-én rendeződött, amikor a Sacra Congregatio pro Episcopis 569/82-es határozatával a Kassai Egyházmegye Magyarországra eső részét – a Rozsnyói és Szatmári Egyházmegye hazai területével együtt – az egri érsekséghez csatolta.³³

ÖSSZEGZÉS

A Kassai Egyházmegye helyzete nem volt egyedülálló az I. világháborút követően Magyarországon, hiszen a teljes egri, valamint esztergomi érseki tartományt érintették a Magyar Királyság államhatárának módosulásai. Látható, hogy a legfőbb egyházi hatóság megfelelő körültekintéssel igyekezett közigazgatási szinten kezelni a bizonytalan politikai helyzetből fakadó anomáliákat, szem előtt tartva a krisztushívők és az Egyház közjavát. A kérdés végleges konszolidációja jóval a II. világháború lezáródása után történt meg, amikorra kellő nemzetközi garanciák álltak rendelkezésre az egyházi közigazgatás stabil rendezésére, melynek eredménye jelenik meg az 1984. évi szentszéki intézkedésben, valamint a magyar egyházmegyék erre építő, és az azt követő tapasztalatokat figyelembe vevő 1993. május 31-én történt³⁴ újrendezésében.

³² Vö. SZUROMI Sz. A., *Bánk József érsek-püspök kánonjogászai munkája*, in *Jogtörténeti szemle* (2009) 58–60.

³³ Soós I., *A Kassai, Rozsnyói és Szatmári Egyházmegyék magyarországi területei*, in TURÁNYI L. (szerk.), *Magyar katolikus almanach 1984 – Status generalis ecclesiae catholicae in Hungaria anno Domini MCMLXXXIV* (Budapest 1984) 768–769.

³⁴ IOANNES PAULUS II., *Hungarorum gens* (1 mai. 1993): AAS 85 (1993) 871–876; vö. ERDŐ P., *A magyar és európai egyházmegyék alakulása az utóbbi tíz évben*, in *Magyar egyháztörténeti vázlatok. Regnum* 10 (1998) 3–4/269–277.

II. JÁNOS PÁL PÁPA
Üzenet a családoknak

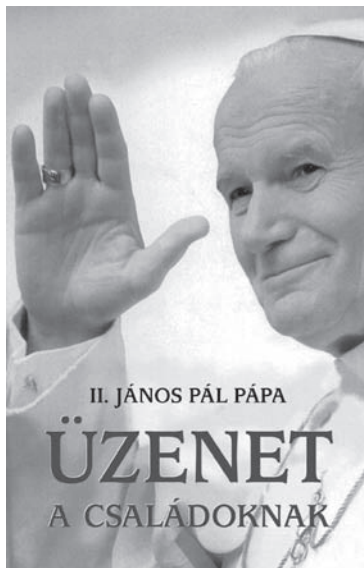
*„Kopogtatok az otthonotok ajtaján,
mert találkozni szeretnék veletek!”*

Ha beengedjük őt, kézen fogja a gyermekeket, s beszél nekik hajdani gyermekkorról. Aztán az édesapához fordul, felhívja figyelmét a felelős atyaságra, s a keresztény családfő sajátos feladataira. Később az édesanyát szólítja meg: „Hála neked, aki a világra jövő gyermek számára Isten mosolyává leszel, aki első lépéseit irányítod, gondját viseled, míg felnő, és olyan pontot jelentesz további életútján, ahová mindig visszatérhet.” Végül szeretettel hajol le az idősekhez. Szavai nyomán hisszük, s vele együtt mi is valljuk:

„A család az Egyház útja”!

194 oldal, puhafedeles, B/6

Ára: 1500 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

♦♦♦ GALAMBOS ISTVÁN

Kell-e a katolikusoknak közéleti sajtó?

Egy százados sajtókérdés és megoldása

1. A KATOLIKUS KÖZÉLETI SAJTÓ KÉRDÉSE

– A „LEGSÜRGŐSB TEENDŐK” EGYIKE

„Hiába építünk templomokat, hiába tartunk missziókat,
hiába alapítunk iskolákat, ha emellett elhanyagoljuk a sajtót.”¹

X. PIUS PÁPA

Már 1848-ban, a *Religio és Nevelés*ben² a „legsürgősb teendők” egyikének nevezte Kubriczky András „egy, a’ magyarhoni katholicizmus’ egyetemes érdekeit képviselő politikai lap’ mi hamarábbi” megjelenését. „E’ szükség olly kiáltó, hogy méltán kell csudálni mindekkorig létre nem jött. ... Lenni kell azért lapnak, melly a’ politikai fergetegii korban, a’ kath. érdekeket a’ közvélemény forrongó elemei közé vegyítvén, azokkal kibékítse ’s egyensúlyba hozza.” Kubriczky a *Religio és Nevelést* – legalábbis részben – alkalmasnak tartotta volna a fenti igények kielégítésére, ám a szerkesztő a cikk melletti széljegyzetben világossá tette, hogy a „Religio és Nevelés katolikus egyházi folyóirat; a’ mi tehát a’ kath. egyházat érdekli, ’s a’ melly szempontból érdekli, az mind köréhez tartozónak tekintendő”. Ugyanakkor kifejtette, hogy a katolikus politikai lapot „hőbben pártolni ’s ajánlani senki nem fogja”, amennyiben az elegendő „szellemi és anyagi készütséggel” rendelkezik, és megfelelő személyt találnak a vezetésére. Amíg az új lap nem lát napvilágot – írja a szerkesztő – az egyébként nehézségekkel küszködő *Religio és Nevelés* sem foglalkozik a közélettel, ám továbbra is hírt ad „az egyház sorsáról”, a legújabb egyházi kérdésekről, „az egyetemes egyház mozgalmairól”.

¹ Idézi: PROHÁSZKA Ottokár, *A katolikus sajtó föladatai*, in *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22 (Budapest 1929) 93.

² KUBRICZKY András, *A’ legsürgősb teendők’ egyike*, in *Religio és Nevelés* (1848) 2. sz.

1848-ban ugyan még egyszer felvetődött „a katolikus irányú politikai hírlap” létrehozása,³ mivel „Magyarország megszűnt katolikus és marianus ország lenni”, ám a terv nem valósult meg, ennek ellenére több szempontból is figyelmet érdemel. Egyrészt Kubriczky világosan látta a sajtó véleményformáló erejét, másrészt az elsők között foglalkozott a katolikus közéleti sajtó szükségességével. Elképzeléseiben feltűnik a félszáz évvel későbbi sajtóvita néhány fontos eleme. Talán korát meghaladva fogalmazta meg, hogy ennek a lapnak a *világiakhoz is* kell szólnia. Az új lap potenciális olvasótáborát – kortársaihoz hasonlóan – a katolikus vallásúakkal azonosította. Ez talán naiv elképzelés, ha arra gondolunk, hogy a már meglévő katolikus lapok (az ún. „jó lapok”) is alig tudták fenntartani magukat előfizetőikből. Ugyanakkor nem írt arról, hogy akár *nem katolikusok is* lehetnek a lap olvasói. A „jó sajtó”⁴ pangásának okát abban látta, hogy míg „az ellenfelek” nem fizetnek elő a katolikus lapokra, addig a katolikusok *más lapokat is* olvasnak, sőt ismereteiket főként ezekből merítik. A katolikus irányú politikai hírlapnak – legalábbis a *Religio és Nevelés* szerkesztője szerint – természetesen „jó lapnak” kellett volna lennie, olyan szerkesztővel, akinek „egyház iránti ragaszkodása annak valódi szeretetéből” fakad, aki „nem pusztá kenyerkereset vagy politikai demonstráció kedvéért” vállalja a munkát. Továbbá „a’ hitért élni ’s halni kész” lélek, és „nem aljas, jellemtelen, eladó férfiú”.⁵ A lapba kizárólag olyan kitűnő tehetségek írhattak volna, akiket jellemez a „a katholicizmus mélyebb ismerete”, a „meggyőződé- sen alapuló ügyszeretet”, valamint a „státustudományokban való jártasság”.⁶

Magyarországon az első katolikus folyóiratok az *Egyházi Értekezések és Tudósítások* (1820–1824), az *Egyházi Tár* (1832–1839), az *Egyházi Folyóírás* (1832–1834) voltak. Az 1841-ben megjelent *Religio és Nevelés* (1849-től *Religio*) és az 1863-tól működő *Magyar Sion* (1869-től *Új Magyar Sion*) már a tudománynak és az irodalomnak is helyet adtak. Az első katolikus irányú napilapot – melynek első számát egy protestáns egyetemi hallgatókból álló társaság nyilvánosan elégette – a katolikus újságírás meghatározó alakja, Lonkay Antal indította 1860-ban *Idők Tanúja* címen. Ez a lap 1868-ban egyesült a Török János által szerkesztett *Pesti Hírnökkel* és a továbbiakban *Magyar Hírnök* néven jelent meg. Ám sem ezek a lapok, sem a *Magyar Állam*, sem pedig a Zichy Nándor által alapított, 1896-tól megjelenő *Alkotmány* nem volt képes

³ Katolikus irányú politikai hírlap. *Religio és Nevelés* (1848) 67. sz..

⁴ „Jó sajtó”, „jó lap” alatt a következő hatvan évben többnyire a katolikus lapokat értették a sajtókérdés felvetői.

⁵ KUBRICZKY András, in *Religio és Nevelés* (1848) 2. sz., a szerkesztő széljegyzete.

⁶ Katolikus irányú politikai hírlap. *Religio és Nevelés* (1848) 67. sz., a szerkesztő széljegyzete.

⁷ KOSÁRY Domonkos (szerk), *A magyar sajtó története II/2* (Budapest 1985) 358.

maradékaltalul megvalósítani a Kubriczky által kitűzött célokat. A katolikus lapok összes előfizetőinek száma nem haladta meg az ötezret. A *Katholikus Társadalom* fénykorában 1600-2000, míg a *Magyar Állam* még ennél is kevesebb előfizetővel bírt.⁷ A keresztény értékrendet magáénak valló, 1895-től megjelenő irodalmi lap, az *Új Idők* példányszáma az I. világháború előtt ugyan már harminc-negyvenezer között mozgott – miáltal a legolvasottabb családi-szép-irodalmi lapnak számított –, ám ez került a vitát és a politikát.⁸ A liberális, különösen pedig a bulvársajtó széles körű elterjedésével a kortárs keresztény gondolkodók számára egyre aggasztóbbá vált, hogy a „jó lapokat” (a katolikus hírlapokat) a közönség nem keresi. Ezek a gondolkodók ugyanis fokozatosan ráébredtek: a sajtó mintegy folytatja az iskolai nevelést, de többnyire nem kiegészíti azt, hanem – nézetük szerint – a javarészt egyházi iskolák eredményeit is lerontja. A közfigyelem ellenére a katolikus, elsődlegesen az egyházi körökben a keresztény sajtó alatt kizárólag *hitéleti sajtót* értettek, sőt akartak érteni; és sokan feleslegesnek és illetlennek találták a világias *politikai sajtó* keresztény változatának megteremtését.

A katolikus sajtó és küldetésstudata

„Ezen fényes piedesztákon akarjuk mi a sajtót látni,
a tüzes nyelvek e felvilágosító munkájában akarjuk mi a sajtó részvételét.”⁹

BURJÁN KÁROLY

Már Kubriczky is a liberális lapokat hibáztatta a közélet vallástalansága és a liberalizmus rohamos terjedése miatt, a vallásellenes kirohanásokat pedig a szerkesztők tudatlanságával magyarázta. Keresztény sajtót! Ez a követelés rendre megfogalmazódott a katolikus gondolkodókban és szerkesztőkben. Egyrészt a már meglévő sajtót kívánták kereszténnyé tenni, másrészt pedig – minden eszközzel – növelni akarták a „jó lapok” előfizetőinek számát. Abból indultak ki, hogy a világon és Magyarországon a katolicizmus a legelterjedtebb vallás, ezért ha minden hívő „jó lapokat” (is) olvasna, a katolikus sajtó virágzásnak indulhatna.¹⁰ Valójában viszont éppen ennek ellenkezőjét figyelték meg: a

⁸ ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században* (Budapest 2000) 88.

⁹ BURJÁN Károly, *Nemzetnevelés és a sajtó*, in *Magyar Kultúra* (1916) 63–67.

¹⁰ Példaként hozta fel a *Katolikus lexikon* 1932-ben, hogy Hollandiában a kétmillió katolikus számára 30 katolikus napilap jelenik meg, a német katolikus napilapok száma eléri a 400-at (a jelentősebbek *Kölnische Volkszeitung*, *Augsburger Postzeitung*, *Germania*), vö. *Sajtó*, in BANGHA Béla (szerk.), *Katolikus lexikon* IV (Budapest 1932).

– közömbös vagy nem ritkán vallásellenes – liberális sajtó volt népszerű az országban, míg a katolikus lapokat még a hívők sem olvasták rendszeresen. Ezért úgy vélték, hogy a „sajtókérdés legszögesebb s legborsosabb” feladata „*a katolikus publikum megnevelése, a kath. sajtó értékelésére*”.¹¹

A katolikusok számára a sajtó nem pusztán üzleti vállalkozás volt, hanem kulturális misszió és az evangelizáció új eszköze. A papnak be kell tehát vonnia a sajtót, irodalmat, újságot, tudományt a lelkipásztorkodás körébe. „Arra is figyelnie kell – sőt talán első sorban arra, mit olvasnak hívei: minő újságokat, folyóiratokat a férfiak; minő regényeket s képes-lapokat a nők; minő képeskönyveket a gyermekek. A prédikáló széken, a gyóntatószékekben, az iskolában és egyéb alkalmakkor beszélhet, sőt beszélnie kell olvasmányokról is épp úgy, mint egyéb bűnös vagy erényes cselekedetéről.”¹² Mivel a sajtó a hit terjesztésének és megerősítésének egyik eszköze, ezért a katolikus szerkesztők számára a lapkiadás nem üzlet, hanem küldetés. Az újságírás nem tanulható mesterség, hanem választott hivatás, sőt apostoli feladat. Az újságolvasás egy katolikus számára viszont lehet nem pusztán szórakozás. Ezért „aki komolyan katolikus”, az nem tekintheti döntő szempontnak, melyik lap hozza a „legfrissebb napitraccsot”, s melyik tud ügyesebben „szellemeskedni egy-egy napi semmisségen”; melyik „dübörög éppen az ő szája íze szerint a ’48’ és ’67’ egetverő kérdéseiben”, a „Tisza- vagy Justhszidásban”, „a véderő ellen”; még kevésbé, melyik tud „burkolt-szemérmertlenebb és modern-pogányabb” lenni „a la Pesti Hírlap és Tsai...”¹³

Csak a hitélet felől nézve érthető a *Mária-Kongregáció* fenti álláspontja. A közélet – egyébként kétségkívül lényeges kérdései – mind eltörpülnek a kereszténység értékei és az üdvözülés mellett. A katolikus olvasónak eszerint éppen azt kell keresnie, melyik lap keresztényebb, melyik erkölcsösebb, melyik tisztességesebb. Melyikből szerezhethet az ember „biztos tájékozást nemcsak a politika csalitos labirintusaiból meg a kéjgyilkosságok és detektívfogások ezreiről”, hanem mindenekelőtt arról, *hogyan áll Magyarországon s a nagyvilágban „a katolicizmus. Mi történik az ország kath. szervezeteiben, a kath. világ középpontjában és középpontjaiban; mit csinálnak püspökeink, nagyjaink, hitvallóink, vértanúink? Mik a fenyegetett pontok, hol számít mireánk is a veszélyeztetett közérdek; ki viszi a vagyonunkat; mit tesz, mit fúr-farag, mi-ben gonoszodik az ellenség?”*¹⁴

¹¹ BANGHA Béla, *Sajtóév*, in *Mária-Kongregáció* (1912) 1/11. Kiemelés G. I.

¹² MIHÁLYFI Ákos, *A sajtó és a katolikusok*, in *Katolikus Szemle* (1892) 10/10.

¹³ BANGHA (1912) 11.

¹⁴ Uo. Kiemelés G. I.

¹⁵ Uo.

Az idézetből világosan kitűnik, hogy a *Mária-Kongregáció* – nem egyedül – a sajtót a hitélet oldaláról közelítette meg. Az olyan elvárások, hogy az olvasót ne érdekelje se a közélet, se a detektívfogások, csak a katolicizmus helyzete, és hogy „mit csinálnak püspökeink, hitvallóink, vértanúink” természetesen túlzóak voltak, és egyértelműen a már meglévő katolikus (hitéleti) sajtó olvasására buzdítottak. A katolikus sajtó feladatait a *Katholikus Társadalom* című folyóirat korábbi jellemzése jól összefoglalta: „a magyar társadalom regenerálása, a katolikus elvek, eszmék minél szélesebb elterjedése által”.¹⁵

Hasonlóképpen fogalmazott Burján Károly, aki szerint a katolikus sajtó feladata a „nemzetben szunnyadó értékes lelki és testi energiákat nyugalomból kilendíteni s azokat a keresztény nemzeti eszmények szolgálatába állítani”, valamint „az embert önmagához, az emberhez, a Krisztus vére által megváltott emberhez visszavezetni”.¹⁶

Cuius pecunia, eius verbum

„Mindinkább háttérbe szorul a sajtó, különösen a napisajtó nevelő, oktató, vezető szerepe, és előrenyomul a híradás, a tiszta tények minél gyorsabb és minél pontosabb közvetítése.

Bekövetkezik majdan az idő, midőn elmondhatjuk, meghalt a publicista, éljen a riporter!

A szellemi hatalmi eszköz rovására ... erősödik az ipari termék.”¹⁷

SINGER ZSIGMOND, a *Pester Lloyd* főszerkesztője

A századfordulón, a XX. század elején élte a hazai nyomtatott sajtó a fénykorát, ha a példányszámokat és a megjelenés gyakoriságát tekintjük. A közoktatás révén egyre gyarapodott az olvasni tudók száma, a városok, különösen Budapest fejlődése pedig ideális körülményeket teremtett a sajtónak, hiszen az mindent – híreket, nyomdákat, terjesztőket és olvasókat – egy helyen talált. 1868 és 1914 között a lapok példányszáma csaknem meghúszszorozódott.¹⁸ 1870-ben a postán szállított hírlapok száma 15,5 millió volt, 1905-ben már 154 millió.¹⁹ 1892-ben 734, 1906-ban 1878, 1913-ban pedig már 2000 sajtótermék jelent meg Magyarországon. A sajtó – különösen az angolszász államokban – már a XIX. század végén az üzleti világ részeként működött, és a figyelemfelkeltésre, a meglepő újdonságokra, a szenzációkra alapozott a mind nagyobb

¹⁶ Idézi: KOSÁRY 360.

¹⁷ Idézi: KÓKAY György – BUZINKAY Géza – MURÁNYI Gábor, *A magyar sajtó története* (Budapest é.n.) 140.

¹⁸ ROMSICS 96.

¹⁹ KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 137. A példányszám csak a postán szállított hírlapokra vonatkozik, a fővárosban eladottakra nem.

példányszám elérése érdekében. Mindennél fontosabb lett az érdekesség és az aktualitás. Míg korábban a megjelenő hírlapokat, még a napilapokat is továbbadták az emberek egymásnak olvasásra, s friss hírek számított, ami abban a hónapban vagy azon a héten történt, addig a századfordulón a hírek gyorsan elvesztették aktualitásukat, és inkább csak egy-egy családnak kínáltak olvasnivalót. A lapokat már nem volt érdemes továbbadni távolabbi rokonoknak, barátoknak, ismerősöknek, mivel a híreket már másnap, sőt gyakran még aznap újabbak váltották fel. Legfeljebb egy-egy cikket tettek el, adtak tovább. Az újságolvasók nem csupán naponta, hanem naponta többször (kétszer, háromszor) is friss hírekhez juthattak. 1883-ban, a tiszaezlári per idején, melyet Nyíregyházán tárgyaltak, a fővárosi lapok a délelőtti tárgyalások anyagát már aznap délután közölték. A lapok főként üzleti megfontolásokból szerződtették újságíróikat vagy a népszerű, sok olvasót ígérő írókat, költőket.²⁰ A fővárosi kávéházak már megnyílásukkor hirdették, hogy hozzájuk valamennyi hazai lap és folyóirat jár.²¹ Kávéházból pedig Budapesten 1900 táján mintegy ötszáz volt. A legelőkelőbbnek számító, 1894-ben megnyílt New York kávéházban a polcokon lexikonok sorakoztak, s az összes Magyarországon megjelenő nagy napilap és külföldi magazin rendelkezésre állt.²² 1910-ben csak Budapesten huszonhét politikai napilap jelent meg, míg a nagyvárosokban további nyolcvan. A hírszolgálat központjában, a fővárosban már a XIX. század végén megépültek az első újságpaloták, Bródy Zsigmondé 1888-ban, Rákos Jenőé 1893-ban, a Légrády Testvéreké 1894-ben, a Pallasé 1895-ben, az Athenaeumé 1898-ban, a Globusé 1903-ban és a Világosság Nyomdáé 1909-ben, többnyire a körúton vagy annak közelében.²³

Az olvasás szenvedélye benne volt a társadalom légkörében. Az emberek napról napra újságot olvastak a reggelinél; regényt, ha unatkoztak, s szórakozni akartak; tudományos folyóiratokat, munkákat, ha az általános műveltséggel lépést akartak tartani. Reggel első dolguk volt az olvasás, és este ismét egy olvasmány altatta el őket. Ha ez a sok olvasmány reggeltől estig, napról napra a katolikus világnézettel, meggyőződéssel és hittel ellentétes – vélték a kortársak –, lehetetlen, hogy az olvasók is ne legyenek ilyenekké.²⁴ Ahhoz, hogy a katolikus napisajtó is jelentékeny hatást tudjon kifejteni a társadalomban, nagy olvasótáborra lett volna szükség. A katolikus napisajtó keresettségben azonban jóval

²⁰ Uo. 139.

²¹ „Ha a fővárosban egy kávéház megnyílik, okvetlenül ott találjuk a reklámtábláján, hogy az összes bel- és külföldi lapok kaphatók.” XX. század eleji megállapítás, idézi: KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 143.

²² ROMSICS 96.

²³ KÚTFALVI Oszkár, *Újságpaloták* (Budapest 1991) 8.

²⁴ MIHÁLYFI 7-8.

elmaradt a liberális lapok vagy a bulvársajtó mögött. Míg az *Esti Újság* 70-80 ezer, a *Budapesti Hírlap* 54 ezer, *A Nap* 60-80 ezer, a *Friss Újság* pedig 170-180 ezer példányban jelent meg 1906-ban, addig a katolikus *Alkotmány* mindössze 8 ezer, a *Magyar Állam* pedig 15 ezer példányban látott napvilágot. 1910-re az *Esti Újság* húszezerrel több lapot adott el, mint 1906-ban, miközben az *Alkotmány* példányszáma csupán ezerrel növekedett.²⁵ A katolikus politikai sajtó jelent meg a legkisebb példányszámban, 1890-ben és 1906-ban éppúgy, mint 1910-ben.²⁶

A magyar, különösen pedig a fővárosi sajtópiacot a liberális és a bulvársajtó uralta, emiatt a katolikusok egyre inkább lemaradtak a hírversenben is. „Katholikus napilapjaink képtelenek fölvenni a versenyt a liberális lapokkal; hogy lapjaink unalmasak, túlságosan komolyak. Az a vád is ért már minket, hogy a hírszolgáltatásban nem vagyunk elég fürgék, mert: amit a mi lapjaink közölnek, azt már másutt, ha mindjárt csak néhány órával is korábban olvasták. Eredeti értesüléseink vajmi gyatrák. Híjával vagyunk a modernségnek stb. Ezek a vádak sajnos egytől-egyig igazak.”²⁷ A katolikus hírlapok gyakorta „átváltak” egy-egy hírt más lapokból, vagy az 1881-ben megindult Magyar Távirati Iroda²⁸ tudósításait közölték átírás nélkül. Így még az is előfordult, hogy a katolikus lap a pécsi szabadtanítási kongresszusról egy szocialista újságíró beszámolóját közölte, aki természetesen meg sem említette Prohászka Ottokár és más keresztény felszólalók beszédeit.²⁹ 1908-ban a katolikus hírszolgálat céljaira létesült Katolikus Tudósító sem javított számottevően a „jó lapok” minőségén, mivel ezek szerkesztőségeiben csak feleannyian dolgoztak, mint más lapoknál.

2. VITA A KATOLIKUS KÖZÉLETI SAJTÓRÓL

– „MARAD SAJTÓNK *IN STATU QUO ANTE*”³⁰

1907-ben két jelentősebb sajtóval kapcsolatos vita indult, illetve zajlott le részben a lapok szerkesztőségeiben és hasábjain, részben hivatalos fórumokon. Az első országos vita a „zugújságírók”, a „revolverező újságírók” ellen indult, míg a másik a katolikus sajtókérdésről szólt.

²⁵ KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 171.

²⁶ Lásd: I. melléklet.

²⁷ M. E., *A magyar katolikus napisajtó jelene és jövője*, in *Katholikus Szemle* (1907) 9/949 (továbbiakban: *A magyar katolikus napisajtó*).

²⁸ A magyar hírszolgálat a legfontosabb magyar nagyvárosokban is tartott fenn irodákat. A nagyobb lapok egy-egy jelentősebb rendezvényre vagy eseményhez saját tudósítót küldtek ki.

²⁹ *A magyar katolikus napisajtó* 950.

³⁰ Uo. 948.

Az I. világháború előtt többször szóba került a sajtószabályozás szigorításának igénye, és ebben a kérdésben nem csupán a politikusok, hanem a lapszerkesztők és az újságírók, illetve foglalkozási közösségeik is egyetértettek. A szigorítást és a sajtószabályozás általános megújítását tulajdonképpen a tömegsajtó elterjedése indokolta, ugyanis ez olyan kérdéseket vetett fel, melyekre az érvényes jog nem tudott megfelelő választ adni.³¹ Egy látszólag független lapnak gyakran sokféle elvárásnak kellett megfelelnie. A gazdasági rovat szorgalmasan közölte a bankokkal, vállalatokkal kapcsolatos híreket, ugyanakkor éppen ezek a bankok, illetve vállalatok voltak az adott lap legnagyobb hirdetői. A szerkesztő, ha valamelyik bankról nem tetsző híreket közölt, könnyen elveszthette egyik fontos hirdetőjét. A bankok – már az 1890-es években – a tulajdonukban álló lap felelős szerkesztőjével úgy kötötték meg a szerződést, hogy a közgazdasági rovat vezetőjét közvetlenül a tulajdonos alkalmazza. (Talán nem véletlen, hogy a legnagyobb magyar sajtómágnás, Miklós Andor közgazdasági szerkesztőként kezdte.) A felelős szerkesztőnek – akinek egyébként bármilyen közgazdaságot érintő kérdésben kötelező volt egyeztetni a tulajdonossal – maradt a lap „szellemi része”, a többi újságírók szerződtetése. A közgazdasági szerkesztők rendszeres juttatásokban részesültek a bankok és vállalatok részéről szolgáltatásaikért, „etikai vétségnek” csupán az számított, ha ebből a jövedelemből nem adott át bizonyos százalékot a lapjának. Rendszeres támogatást kaptak a közgazdasági szerkesztőkön kívül a lapszerkesztők, maguk a lapok is, és természetesen nem csak tulajdonosuktól.³² A „zugújságírás”, a „revolverező újságíró” a sajtó kis részét jellemző, ám a korszakban gyakran kárhoztatott fogalmak. Az újságíró, a szerkesztő a tudomására jutott adatokkal élhetett, és visszaélhetett. Egy cikk megjelenése vagy meg nem jelenése egyaránt jelenthetett pénzforrást azoknak, akik nem riadtak vissza egy kis zsarolástól. Beszélhetünk-e egyáltalán a lapok és az újságírók függetlenségéről? Fogas kérdés, mint ahogy az is, elbocsátható-e az újságíró, ha nem hajlandó meggyőződésével ellentétes irányú cikket írni? Mert ez utóbbira bizony nem egyszer volt példa. Azok a lapok, melyek a deáki „hazudni nem szabad” szellemben írnak, nyilvánvalóan hátrányba kerülnek a gyakorta álhíreket terjesztő, botrányokat teremtő liberális és bulvárlapokkal szemben – hirdették a

³¹ SIPOS Balázs, *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében* (Budapest 2004) 62.

³² KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 148. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1916-ban 195 napi- és hetilapnak juttatott kisebb-nagyobb összegeket. Bővebben: uo. 148.

³³ *Tíz jó tanács a sajtópártolás módjáról*, in *Mária-Kongregáció* (1911) 7/236–237.

³⁴ GERGELY József, *A katolikus sajtópártolás országos szervezése. Tanulmány a katolikus sajtótermékek tervszerű terjesztéséről. Főbb részleteit a pécsi VII. Katolikus nagygyűlésen előadta*, in *Egyházi Közlöny* (1907) 35. sz.

katolikus lapok szerkesztői és szerzői. A katolikus szerkesztők a revolverezést a hazugság szinonimájaként is használták. A revolverezés számukra egyenlő volt a hazugsággal; e fogalommal a hazudó szennylap jelzőjeként találkozhatunk.³³ Azt megírni, ami történt, úgy, ahogy történt és lehetőleg katolikus szempontból értékelni – foglalhatnánk össze a katolikus lapok álláspontját. Az, hogy bizonyos népszerű lapok nem írnak mindig igazat, és érzékelhetően keresztényellenesek, 1907-ben régóta nem volt újdonság. Szükségesnek tűnt hát az „igazmondó”, „katolikus szellemű” sajtó megerősítése, létrehozása.

1907-ben Gergely József tartott előadást a katolikus sajtópártolás országos szervezéséről és javaslatot tett egy katolikus sajtópártoló egyesület létrehozására.³⁴ „És ez egyszer nem a pusztába kiáltó szava hangzott el a nagygyűlésen, mert az ott elmondott beszéd visszhangra talált széles e hazában.”³⁵ Már az előadás helyszínén hétezer korona gyűlt össze a „katholikus sajtópártoló egyesület”³⁶ céljaira, és az előadás hamarosan megjelent az *Egyházi Közlöny* hasábjain. „Napról-napra olvasunk a sajtópártoló egyesület céljaira érkező adományokról, mindennap halljuk, hogy itt is, ott is várva-várják a sajtópártoló egyesület megszületését, amely, mire e sorok megjelennek, már meg is alakul, megkezdí működését.”³⁷ A Katolikus Sajtóegyesület fővédnöke Prohászka Ottokár lett, aki számos írásában tért ki a katolikus sajtó ügyére, felismerte annak jelentőségét és szerepét a modern társadalomban. A Prohászka vezette Katolikus Sajtóegyesület vált az együttgondolkodás és a viták legfőbb fórumává. Az egyesület létrehozásával és működésével kapcsolatban megújult a Központi Sajtóvállalat megindulásáig tartó vita a katolikus sajtó szükségességéről, feladatairól, működéséről és bírálhatóságáról.

Kell-e a katolikusoknak sajtó?

*„A sajtóra nézve, csak kétféle eshetőségünk van:
vagy szolgálatunkba állítjuk, vagy tűrjük, hogy széttaposson bennünket...”*

BANGHA BÉLA

Prohászka megfogalmazása szerint a sajtó a modern világ idegzete. Eszméket, gondolatokat ez az idegrendszer vezet a tömegbe, a közvéleménybe. A sajtó nagy hatalma irányzatokat tud életre hívni, pártokat tud felszínen tartani, mindent lerombolni és mindent fenntartani,³⁸ „külön szándék nélkül szugge-

³⁵ *A magyar katolikus napisajtó* 948.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ PROHÁSZKA Ottokár, *A Katolikus Sajtóegyesület érdemei*, in *Alkotmány* (1909) május 19. = *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22 (Budapest 1929) 70.

rál az újság a maga létezésével”.³⁹ A magyar keresztény társadalmat – írta a *Mária-Kongregáció* – „három sajtóorgánum tartja hatalmában: a Pesti Hírlap, az Újság és a Pesti Napló. ... Úriemberek nem restelik a Napot, az Estet, a Friss Újságot villanyoson vagy utcán olvasni. Ezzel szemben terjeszteniünk kell azt a ... felfogást, hogy ezeket a lapokat úriember nem veheti kézbe,”⁴⁰ mivel az újságolvasó „kritika és ellenállás nélkül vesz magába mindent, amit az újság, hogy higgye, elébe ad, nem kutatva az író végzettségét, szándékát, jellemét”.⁴¹ A kortársak számára tehát világossá vált: katolikus közéleti sajtóra igenis szükség van, ám arról már megoszlottak a vélemények, hogy a katolikus napilapoknak érdemes-e felvenni a versenyt a liberális lapokkal. „A szerkesztők felelete, ... hogy adjatok pénzt, toborozatok előfizetőket és mi majd szerkesztünk nektek olyan lapot, mely kívánságaitokat és igényeiteket ki fogja elégíteni.”⁴² A megoldást tehát sokan előfizetők toborzásában, a katolikus lapok terjesztésében látták, ám felmerült az is, hogy üzleti szellemre van szükség: „Reklámozzuk mi is lapjainkat, de főleg szerkesszük élénken lapjainkat és mindent megnyertünk.”⁴³

Jó lapok – rossz lapok

*„A modern világnak nem a szíve pogány, hanem a nyelve. ... ma a tömegeket az újságírók agya és keze idomítja és irányítja, a tömegeket, nemcsak a Hatelemis Jánosokat és Bugris Pétereket, hanem az akadémikus képzettségű, a nagyságos és méltóságos tömegeket is...”*⁴⁴

BANGHA BÉLA

Jó lapoknak a katolikus szóhasználatban már 1848-tól fogva következetesen a katolikus lapokat nevezték. Ilyen lapok voltak először is a hitéleti, másodsorban pedig a katolikus közéleti újságok. Hogy mitől jó egy lap? A kérdéssel foglalkozó katolikus szerzők, szerkesztők elsősorban az egyház ügyéhez való ragaszkodást, az igazmondást („el kell árasztani az országot oly hírlapokkal, melyek

³⁹ NOTTER Antal, *Az újságolvasó lélektana*, in *Mária-Kongregáció* (1911) 215.

⁴⁰ KÓRÓDI KATONA János, *Széljegyzetek. A katolikus sajtó előmozdításának módjai*, in *Mária-Kongregáció* (1911) 228.

⁴¹ NOTTER 216.

⁴² *A magyar katolikus napisajtó* 950.

⁴³ Uo. 949.

⁴⁴ BANGHA Béla, *A közszellem vallástalansága és a sajtó*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 222.

igazat írnak”⁴⁵) és a keresztény szellemet emelték ki, mint a jó lap jellemzőit. Ilyen hírlapnak számított az *Alkotmány*, az *Új Lap*, az *Élet*, a *Mária-Kongregáció* vagy a *Kis Pajtás*. 1907-ben jelent meg először valódi követelményként a hírszolgáltatás gyorsasága, minősége, az „élénk szerkesztettség”, valamint az alaposabb munka, ami alatt „azt (kell) érteni, hogy az illető élvezhetőbb formába öntheti a legszárazabb anyagot; *átírhatja, földolgozhatja* a saját munkakörébe vágó eseményeket s nem kénytelen beérni azzal, hogy a forrásul szolgáló nyomatos gyalázatos és száraz nyelvezettel megírt közleményeit a maga eredeti formájában nyújtsa olvasóinak (azaz újságírói tolvajnyelven : egyszerűen ’leadja’”.⁴⁶ Bangha Béla 1911-ben pedig már megemlítette, hogy „jó lenne egy erős anyagi alap”.⁴⁷

A jó lapokkal ellentétpárban emlegették ugyanezek a szerzők a „rossz”, „ellenséges”,⁴⁸ „liberális”, „hazudó”, „keresztényellenes”⁴⁹ lapokat, mint *Az Est*, a *Friss Újság*, a *Figaro*, a *Pesti Hírlap*, a *Pesti Napló*, a *Tolnai Világlapja*, sőt a *Nyugat*.⁵⁰ Azt, hogy a „jó lapok” kevésbé fogynak, mint a rosszak, a katolikus szerkesztők sem tagadták. Ennek okát azonban elsősorban a társadalom vallástalanságában, illetve a katolikusok érdektelenségében látták. A szerkesztők úgy vélték, hogy támogatásra, előfizetőkre van szükségük, nem kritikára. Álláspontjukat jól tükrözi Kóródi Katona János alábbi véleménye. „A magyar katolikusok egyetlen nagyobb lapja az *Alkotmány*. Azt szokták ... mondani rá, hogy gyenge. Tessék előbb előfizetni, előfizeteket gyűjteni, sőt dolgozni bele, akkor van joguk a kritikára.”⁵¹ Ez a javaslat azonban, a katolikus lapokat érő mindenféle kritika merev elutasítása és a társadalom bírálata valószínűleg nem sokat lendített a sajtóügyön, ám Kóródi Katona János véleménye nem mondható egyedinek a korszakban. Bangha Béla 1911-ben még úgy vélte, hogy arra lenne szükség, hogy „ne járassunk, olvassunk rossz lapokat”, illetve, hogy „olvassuk, szeressük katolikus lapjainkat, legyünk elnézőek gyengességeikkel szemben is”.⁵²

⁴⁵ BANGHA Béla, *Közéleti érvényesülésünk és a sajtó*, in *Mária-Kongregáció* (1911) 7/222.

⁴⁶ *A magyar katolikus napisajtó* 950.

⁴⁷ BANGHA (1911) 222.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ *A Katolikus Sajtóhölgybizottmány Kis Közlönye* (1913) április 13., 4.

⁵⁰ *Tíz jó tanács a sajtópártolás módjáról* 236–237.

⁵¹ KÓRÓDI KATONA 228.

⁵² BANGHA (1911) 222.

A katolikus sajtó nehézségei

„A katolikusok nem tehetnek oly sokat sajtójukért,
 hogy még többet ne kellene tenniük!”⁵³

XIII. LEÓ PÁPA

A „rossz lapokkal” ellentétben a katolikus lapok alig fogytak. A keresztény értelmiség eleinte tehát nem magukban a lapokban, hanem a társadalom alacsony erkölcsi-vallási szintjében látta a hibát, és csak később kezdték komolyabban megvizsgálni a katolikus újságok fogyatékoságait. A katolikus napisajtó szerkesztőségeiben, nyolc-tíz ember dolgozott, inkább lelkesedésből, mint a hitvány honoráriumért, elvégezve azt a munkát, amit „liberális lapoknál kétszerte, háromszorta több fizetésért 20-40 ember végez”.⁵⁴ Így a katolikus lapoknál egy újságírónak három-négy rovatot kellett ellátnia, míg más, népszerűbb újságoknál „egy emberre egy rovat jut, csak nagyritkán kettő”.⁵⁵ Emellett hiányoztak a saját tudósítók is, emiatt „az a szegény katolikus zurnalizta, akinek egymagában kell több rovatot vezetnie ... kénytelen bizony nem egy dolgot más lapokból átvenni, műnyelven átvágni, anélkül, hogy azt a katolikus lap szellemében átírhatná”.⁵⁶

A katolikus lapoknak mindenekelőtt előfizetőkre lett volna szükségük, aminek azonban igencsak híján voltak. Egy 1907-es tanulmányban⁵⁷ – amely a *Katolikus Szemlé*ben jelent meg – a hatalmas előfizetői táborát jelöli meg a szerző mint az „élénk szerkesztés” legfőbb feltételét. „De olyan előfizetők közül akik tántoríthatatlanul ragaszkodnak egyik vagy másik katolikus lapunkhoz, azt föltétlenül járattják, még pedig a *rendes* előfizetési áron. Nem kívánnak kedvezményes árakat, nem tesznek kifogásokat sértett hiúságból; szóval egy olyan előfizető gárdára van szükség, melyre az illető lap föltétlenül számíthat.”⁵⁸ A tanulmány legalább hétezer előfizetőt tartott szükségesnek, fejenként 28 koronával, ami kerekítve 200 000 korona évi bevételt jelentett volna. Ha emellett a hirdetések közül – két oldallal számolva – naponta mintegy 100 korona nettó bevétel várható, ez újabb 30 000 koronát jelentett volna egy évben. Figyelembe véve a hirdetések bizonytalan voltát, mindez összesen évi 220 000 korona bevétel. Ebből – vélte

⁵³ Idézi: *A magyar katolikus napisajtó* 958.

⁵⁴ Uo. 950.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo. 951.

⁵⁷ Ua.

⁵⁸ Uo. 953.

a szerző – már fenntartható a kiadóhivatal, egy állandó hírszolgálat, jut papírra, nyomdára, és még mindig elegendő pénz (4000 korona) marad a szerkesztőségi tagok fizetésére (átlagosan havi kétszáz korona fejenként). Egy „12 oldalas lap előállításai ára (7000 példány) 350 korona; a 16 oldalas lapé 400 és végül a 20 oldalas lapé 450 korona...”⁵⁹

A hétezer „tántoríthatatlan” előfizető azonban hiányzott, mivel „a közönség nem hajlandó zsákban macskát venni és arra az álláspontra helyezkedik, hogy inkább fizet elő olyan lapra, mely várakozásainak már ma megfelel, mint olyanra, mely igéri, hogy *majd* ő is meg fog felelni”.⁶⁰

A katolikus sajtó előmozdításának módjai

„...a sajtótól függenek a választások, a sajtó állítja össze a parlamenteket, a sajtó alkot törvényeket, csinál irodalmat és színházat...”⁶¹

DR. EBERLE JÓZSEF, 1917

Az előfizetési kedv növelését a „katholikus sajtópártoló egyesület”, azaz a már említett Katolikus Sajtóegyesület igyekezett elérni. 1911 márciusában a *Mária-Kongregáció* sajtószámot adott ki, amely teret nyújtott a sajtókérdés megvitatására. Kemenes Károly indulatos bevezetőjét, dr. Notter Antal egyetemi tanár cikke követte az újságolvasó lélektanáról. A megfogalmazott javaslatok közül érdemes kiemelni Bangha Béla cikkét (*Közéleti érvényesülésünk és a sajtó*), illetve Kóródi Katona János „szélgjegyzeteit”, aki szerint a „katholikus sajtópártolást úgy az egyes kongregációkban, mint a katolikus családokban fokozatosan kell létrehozni”.⁶² „A katolikus sajtó előmozdításának” lehetséges módjairól a *Mária-Kongregáció* 1911. évi márciusi száma fogalmazott meg javaslatokat.⁶³

Ezeknek a tanácsoknak több gyenge pontja volt. Megvalósításuk esetén sem volt várható az előfizetők számának jelentős növekedése, ráadásul igen kínos helyzetekbe hozhatta azokat, akik pontról-pontra be akarták volna tartani e szabályokat. Kérdéses, mennyire volt hatékony a „rossz lapokat” olvasó ismerősök önérzetes megrovása, kioktatásnak is vélhető „figyelmeztetése”

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo. 949.

⁶¹ EBERLE József, *A sajtókérdés a világháború fényében*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 49–59 (dr. Eberle József előadása a Katolikus Sajtóegyesület fővárosi Hölgybizottságának január 7-iki műsoros ünnepén).

⁶² KÓRÓDI KATONA 228.

⁶³ Lásd: 2. melléklet.

arról, hogy mit olvashat és mit nem egy művelt ember és egy tisztességes nő, a jó lap tüntetőleg történő lapozgatása vagy a *Pesti Napló*ra hivatkozók megmosolygása „szánó felsőbbbséggel”. A hirdetések száma pedig nem a megdorgált kereskedők lélekszámával volt egyenesen arányos, hanem elsősorban a példányszámmal. Ezek a javaslatok ugyanis nem a lapokban keresték a fogyatékosokat, hanem a társadalomban. Mégis vitathatatlan, hogy elindult a párbeszéd, az együttgondolkodás a katolikus sajtó kérdéséről elsősorban a *Mária-Kongregáció*ban és a *Magyar Kultúrában*. Prohászka Ottokár a sajtószabadságról,⁶⁴ König Antal a sajtópropagandáról írt,⁶⁵ Burján Károly pedig a sajtó és a pénzvilág összefüggéséről („a profitéhes sajtónak több köze van a kamatlábhhoz, a kettős könyvvitelhez, mint a kultúrához”⁶⁶).

A sajtópártolás kongregációkban, családokban történő terjesztésének valóságossá Bangha Béla, aki 1911 decemberében a Katolikus Sajtóegyesület gyűlésén tartott beszédet a katolikus sajtópártolás kérdéséről. Beszédének hatására 1911. december 27-én létrejött a Katolikus Sajtóhölgybizottság, amely „különböző kath. napi-, szépirodalmi és hitbuzgalmi lapokra az első év folyamán 1147 előfizetőt gyűjtött”, és tevékenysége révén „224 keresztényellenes lappal kevesebb járt a különböző családokhoz”.⁶⁷ 1913-ig két röpiratot adott ki, továbbá két sajtónagygyűlést rendezett a fővárosban. A Sajtóhölgybizottság 1912. március 25-én tartotta első rendes közgyűlését. Ahogy saját lapjukból, a *Katholikus Sajtóhölgybizottság Kis Közlönyéből* kiderül, februárig az *Alkotmánynak* 118, az *Új Lapnak* 340, az *Életnek* 36, a *Mária-Kongregációnak* 180, a *Nagyasszonyunknak* 30, a *Kis Pajtásnak* 35, a *Zárdánk*nak pedig 30 új előfizetőt szerzett.⁶⁸

A Sajtóhölgybizottság több mint kettőszáz tagot toborzott a Katolikus Sajtóegyesületnek, 1913. május 17-én pedig Máriaremetén sajtózarándoklatot rendezett. Ugyanebben az évben november 27-én a *Mária-Kongregáció* nagygyűlésén sajtószakosztályi és hölgybizottsági értekezlet tartott, aminek hatására további hölgybizottmányok alakultak Sopronban, Veszprémben, Debrecenben, Miskolcon, Nagyperkátán, Pécsen, Mór-vi-

⁶⁴ PROHÁSZKA Ottokár, *A sajtószabadság*, in *Alkotmány* (1911) január 30. = *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22 (Budapest 1929) 95–99.

⁶⁵ KÖNIG Antal, *Sajtópropaganda*, in *Mária-Kongregáció* (1911) 7/22–23.

⁶⁶ BURJÁN Károly, *A sajtókérdéshez*, in *Magyar Kultúra* (1913) II. 226.

⁶⁷ *A Katolikus Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye* (1913) április 13., 4.

⁶⁸ Uo. 5.

⁶⁹ Uo. 16.

⁷⁰ *A Katolikus Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye* (1915) március 15., 16.

déken, Temesvárott, Székesfehérvárott, Baján, Egerben, Szombathelyen, Pozsonyban, Győrött, Esztergomban, Kalocsán, Kőszegen, Nagyváradon. Ezek tagjai „vasúti állomásokon, kávéház és vendéglőkben, tőzsdékben, az utcán következetesen” kérték az „Alkotmányt, Új Lapot vagy más keresztény újságot”.⁶⁹ A *Katolikus Sajtóhölgybizottság Kis Közlönyének* második száma már 1915. március 15-én, a világháború alatt jelent meg. Az ebben megjelent „Tízparancsolat sajtóhölgyek számára a háború idején” olyan tanácsokat fogalmazott meg, mint például „ne mulassz el jó alkalmat: amikor csak jó olvasmányt vihetsz a sebesülteknek, tedd meg”, vagy „ha háborúba indul csapatokról tudsz, menj oda, ossz ki köztük imafüzeteket, érmeket, stb., ha valami csomagot küldesz a harctérre, ahhoz is pakolj hozzá mindig imafüzeteket, szentképeket is”.⁷⁰

A Katolikus Sajtóegyesület, illetve a Katolikus Sajtóhölgybizottság működése már valamiféle előremozdulásnak tekinthető a katolikus sajtó ügyében, ám mindkét szervezetnek mégis az volt talán a legfontosabb érdeme, hogy ráirányította a figyelmet a sajtókérdésre.

A világháború alatt, ha kisebb intenzitással is, de folytatódott a sajtóvita, Prohászka Ottokár beszédeiben,⁷¹ illetve írásaiban⁷² időnként kitért a katolikus sajtókérdésre, és a Katolikus Sajtóhölgybizottság is folytatta működését. A különböző szerzők a háborús időkben még fontosabbnak érezték a sajtó küldetését, mivel az „elsősorban nem üzlet, hanem az egészségesen fejlődő nemzeti életnek nagy misszió betöltésére rendelt szerve, a nemzet vallási, erkölcsi és értelmi művelésének eszköze”.⁷³

A sajtókérdésről folytatott eszmecsere új lendületet azonban csak az utolsó két háborús évben vett, elsősorban a *Magyar Kultúra* hasábjain.

⁶⁹ Lásd: PROHÁSZKA Ottokár, *A Pázmány-egyesület közgyűlésén. A katolikus sajtó feladatai a háború után*, in *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 18 (Budapest 1929) 278–281 (beszéd); Uő, *A katolikus sajtó esélyei*, in *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22 (Budapest 1929) 104–107 (beszéd a Katolikus Sajtóegyesület közgyűlésén).

⁷² PROHÁSZKA Ottokár, *A mi sajtónkért*, in *Szent Család* (1916) november = *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22, 137–139; Uő, *A sajtó mint világhatalom*, in *Alkotmány* (1915) január 30. = *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22, 120–123; Uő, *A katolikus sajtó elhelyezkedése*, in *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* 22, 146–149.

⁷³ BURJÁN Károly, *Nemzetnevelés és sajtó*, in *Magyar Kultúra* (1916) 63.

3. A KÖZPONTI SAJTÓVÁLLALAT MEGALKAKULÁSA – A SAJTÓKÉRDÉS MEGOLDÁSA FELÉ

„Több százezer koronára rüg az az összeg, melyet mi katolikusok évről-évre a tengerentúli katolikus misszióknak jelentenek. Nem volna-e célszerű, ha egyszer saját hazánkat is missziós ország gyanánt kezelnék és az idegen területek javára szánt adományokat mindenekelőtt az itthoni pogányság visszaszorítására használnák fel?”⁷⁴

DR. EBERLE JÓZSEF, 1917

1917. január 7-én dr. Eberle József tartott előadást a Katolikus Sajtóegyesület fővárosi hölgybizottságának január 7-ei „műsoros ünnepén”. Szavai óriási visszhangot váltottak ki, előadását hamarosan a *Magyar Kultúra* is közölte.⁷⁵ Eberle kijelentette, hogy „elhibázott dolog volna a keresztény újságot” pusztán az előfizetésekből, illetve hirdetésekből eredő jövedelemre alapítani. Az előfizetők jelentős gyarapodása, „rákényszeríténé a kiadókat a romlott tömegizléshez való alkalmazkodásra”, és „nagyon is feszélyezné az elfogulatlan szerkesztést”.⁷⁶ Mindezek alapján Eberle szerint a „hódítóképes keresztény publicisztika csak úgy képzelhető el, ha az anyagilag tehetős keresztény körök részéről jelentékeny külön szubvencióra támaszkodhatunk”.⁷⁷

Az elképzelés lényege tehát az volt, hogy a liberális lapokhoz hasonlóan, melyek gyakran részesültek az iparvállalatok, bankok támogatásában (elég, ha a már említett közgazdasági szerkesztőkre gondolunk), a katolikus lapokat a tehetős katolikusoknak kell anyagilag segíteni. Eberle felvetette azt is, hogy célszerű lenne a külföldi keresztény missziókra fordított pénzt, az „itthoni pogányság visszaszorítására” felhasználni.⁷⁸ Ez tulajdonképpen már egy másik javaslat, amely nem a „tehetős keresztény körök”, hanem a szélesebb keresztény közvélemény támogatásának megszerzését jelentette volna. Eberle gondolatai nem maradtak visszhang nélkül, a sajtókérdés vitája végre elmozdulni látszott a holtpontról.

1917. március 5-én a következő olvasói kérdés jelent meg a *Magyar Kultúrában*: „Miért oly vallástalan a közélet...?” Bangha Béla szerkesztő válaszában kifejtette álláspontját: „A modern világnak nem a szive pogány, hanem a nyelve.

⁷⁴ EBERLE 58–59.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo. 57.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo. 58–59.

⁷⁹ BANGHA, *A közszellem vallástalansága és a sajtó* 222.

⁸⁰ BANGHA Béla, *A katolikus sajtó kérdése*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 241–289.

...Kétségtelenül azért, mert a kifelé való állásfoglalást s a közvéleményt ... nekünk az újságok gyártják.” A sajtó jelentősége Bangha szerint oly nagy, hogy „ma a tömegeket az újságírók agya és keze idomítja és irányítja. a tömegeket nemcsak a Hatelemis Jánosokat és Bugris Pétereket, hanem az akadémikus képzettségű, a nagyságos és méltóságos tömegeket is.”⁷⁹ Arra a fel nem tett kérdésre, hogyan lehetne ezen a „nagyon szomorú” helyzeten változtatni, a következő számban, *A magyar katolikus sajtó kérdése* című tanulmányában adott választ,⁸⁰ melyet a Katolikus Sajtóhölgybizottmány később különnyomatban is közzétett.⁸¹

A tanulmányban Bangha Béla megfogalmazta, hogy „a kath. sajtókérdés megoldása alatt mi nem értjük ... azt az alamizsnarendszert, mellyel a különböző oldalról eredt sajtókezdeményezéseket némi anyagi és erkölcsi támogatásban részesítjük”. Ezzel mintegy elvetette Eberle ötletét a „tehetős keresztény körök” szubvenciójáról, és leszögezte: „így sajtót teremteni nem lehet”.⁸² Kimondta, hogy a katolikus újságoknak minden téren fel kell vennie a versenyt a liberális lapokkal, ugyanis a sajtó a felnőttek iskolája. Ha a katolikus lapok nem olvasottak, a „továbboktatásnak ezt a munkáját” mások végzik el. Olyan keresztény lapra van szükség, mely „hírszolgáltatilag, irodalmilag, stílus, érdekesség, gyorsaság, szemfülesség, jólértésültség, magas látókör, elevenség s nem utolsó helyen független szókimondás dolgában a legmagasabb színvonalon áll”,⁸³ mivel a közönség „nem a jó, nem az elfogadható lapot keresi, hanem a legjobbat, a legjobban szerkesztettet”.⁸⁴

Tulajdonképpen ez a tanulmány indította el az a folyamatot, amely végül a Központi Sajtóvállalat megalapításához vezetett. A következő hetek, hónapok vitái ennek a tanulmánynak az állításaival foglalkoztak, megismételték, bizonygatták, vagy éppenséggel támadták azokat, elsősorban a *Magyar Kultúra* hasábjain. Az *Élet* szerkesztője, Andor József szerint e tanulmány „rég álmodott álmokat keltett életre”,⁸⁵ egy „egyszerű falusi pap” ezer koronát küldött a tanulmány röpiratban történő terjesztésére. Az *Alkotmány* szerkesztője, Túri Béla május 6-ai vezércikkében foglalkozott a tanulmánnyal, és felhívta a figyelmet arra, hogy „ábrándokban nem szabad élni”, mivel „minden ilyen terv a sziszifuszi munka kínjai között megszületett eszme”, nem is lehet hát többet, jobbat tenni, mint „a meglévőnek hóna alá nyúlni teljes erővel”.⁸⁶ Túri Béla valószínűleg tartott attól, hogy az *Alkotmány*nak szükségszerűen meg kellene

⁸¹ BANGHA Béla, *A magyar katolikus sajtó kérdése* (klny. *Magyar Kultúra*; Kat. Sajtó-hölgybizottmány, Budapest 1917).

⁸² BANGHA, *A katolikus sajtó kérdése* 243.

⁸³ Uo. 243–244.

⁸⁴ Uo. 243.

⁸⁵ Idézi: BANGHA Béla, *Pártsajtó vagy katolikus sajtó?*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 451.

⁸⁶ Idézi: uo. 451.

osztania az amúgy sem éppen népes előfizetői táborát egy új katolikus lappal. „A Magyar Kultúrának lelkesítő cikkei az erők még nagyobb megosztására fognak vezetni, ahelyett, hogy legalább egy katolikus lapot emelnénk versenyképes színvonalra.”⁸⁷ Minthogy Túri a katolikus sajtót, beleértve az *Alkotmányt* a néppárt sajtójával azonosította, felvetette, hogy egy katolikus lap talán még a néppártot is gyengítené.

Bangha Béla a *Magyar Kultúrában*, a *Pártsajtó vagy katolikus sajtó?*⁸⁸ című cikkében igyekezett eloszlatni ezeket az aggodalmakat, és ismét kiállt a sajtókérdés fontossága mellett, továbbá kijelentette, hogy a katolikus sajtónak meg kell szólítania a nem katolikusokat és nem néppártiakat is. Dr. Krüger Aladár *Hozzászólások a magyar katolikus sajtó kérdéséhez*⁸⁹ című cikkében Banghától függetlenül válaszolt, visszautasítva Túri Béla érveit. Maga Bangha Béla a katolicizmus legelső teendőjének⁹⁰ nevezte a sajtókérdés megoldását, a Központi Sajtóvállalat megalapítását. 1918 elején pedig bizakodásának adott hangot: „Az újszülött esztendőnek a béke, választói jog és autonómia mellett a legkimagaslóbb és legértékesebb adománya az erős keresztény sajtó megteremtése lesz.”⁹¹ Túri Béla az *Alkotmányban*⁹² ekkor ismét aggodalmait fejezte ki megismételve, hogy az esetleges anyagi erőket nem szétforgácsolni kell, hanem a már meglévő katolikus sajtó támogatására kell fordítani, ezenkívül kifogásolta a tervezett Központi Sajtóvállalat pártok felettségét is. Blaskovics Ferenc reflektált⁹³ az *Alkotmány* felvetéseire. Szerinte nem szükségszerű, hogy a katolikusoknak egyetlen napilapjuk legyen, sőt több különböző lapra van szükség (külön „Inteligens-Blattra”, és külön az egyszerűbb polgárság számára), hogy minden olvasót elérjenek. A néppárt meggyengülésétől vagy a sajtóvállalat életképtelenségétől sem tartott Blaskovics, hiszen az „nemcsak ártalmára nem lenne a néppártnak és az Alkotmánynak, hanem ellenkezőleg oly körökből, melyek ma tőlünk teljesen idegenek nevelne nekik közönséget”. „Mindezeknél fogva – fejezte be cikkét – a Központi Sajtóvállalat Részvénytársaságot teljes szívemből üdvözlöm, részvényeinek tömeges jegyzését a legmelegebben ajánlom.” Az *Alkotmány* ugyan megismételte ellenérveit,⁹⁴ ám egyre kevesebben osztották a lap aggodalmait és egyre többen biztosították támogatásukról a Központi Sajtóvállalatot.

⁸⁷ Idézi: BLASKOVICS Ferenc, *Hozzászólások a magyar katolikus sajtó kérdéséhez I*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 503–505.

⁸⁸ *Magyar Kultúra* (1917) I. 451–458.

⁸⁹ KRÜGER Aladár, *Hozzászólások a magyar katolikus sajtó kérdéséhez II*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 498–502.

⁹⁰ BANGHA Béla, *A magyar katolicizmus legelső teendője*, in *Magyar Kultúra* (1917) I. 556.

⁹¹ BANGHA Béla, *Mit várunk 1918-tól?*, in *Magyar Kultúra* (1918) 71.

⁹² *Alkotmány* (1918) január 13.

4. A GYŰJTÉSI AKCIÓ ÉS A KÖZPONTI SAJTÓVÁLLALAT RT. MEGALAKULÁSA

„Április 15-én mérlegre kerül a keresztény magyarság: megértette-e a legsürgetőbb teendőit, akar-e élni, akar-e erős, versenyképes, diadalmas keresztény sajtót?”⁹⁵

BANGHA BÉLA, 1918

1918. január 15-én „szétmentek a felhívások egy erőteljes keresztény sajtómozgalom érdekében létesítendő részvénytársaság”, a Központi Sajtóvállalat „megalapítása ügyében”.⁹⁶ A részvénytársaság alapítási tervezetét a *Magyar Kultúra* 1918. évi 2. száma közölte. Eszerint a Központi Sajtóvállalat célja „hírlapok, folyóiratok s egyéb sajtótermékek kiadása és terjesztése, tervezett tartama 60 év”.⁹⁷ A részvénytársaság alaptőkéjét hárommillió koronára tervezték, amelyet százhúszezer darab egyenként huszonöt korona névértékre szóló részvény kibocsátásával kívántak összegyűjteni. A részvényjegyzés zárónapja 1918. április 18-a volt. Ha kevesebb, mint kilenc részvényről volt szó, a teljes összeget azonnal, ha kilencnél több, de negyvennél kevesebb részvényről, a felét jegyzéskor, a felét pedig 1918 április 15-éig kellett befizetni. Negyvennél több részvény jegyzése esetén még 1918-ban, de négy részletben kellett teljesíteni a befizetést. Az első részletet (harminc százalék) jegyzéskor, a másodikat (hús százalék) április 15-éig, a harmadik részt (huszonöt százalék) július 15-éig, a fennmaradó részt pedig (huszonöt százalék) október 15-éig kellett befizetni. A huszonöt koronás névértéket hamarosan huszonhat koronára emelték az alapítással kapcsolatos költségek miatt. A részvényjegyzést népszerűsítő cikkek, felhívások, reklámok⁹⁸ igen hatékonyak bizonyultak.

Az alapítók között találjuk természetesen a *Magyar Kultúra* szerkesztőjét, Bangha Bélát, az *Élet* szerkesztőjét, Andor Józsefet, több egyetemi tanárt (dr. Angyal Pál, dr. Bernolák Nándor, dr. Bleger Jakab, dr. Kmety károly, dr. Bochkor Mihály), dr. báró Vécsey Aurél teológiai tanárt, dr. Baranyay Jusstint, a cisztercita rend főiskolájának igazgatóját, dr. Krüger Aladár ügyvédet, több főrendiházi tagot (báró Batthyány Strattmann László, gróf Széchenyi Emil), dr. Leopold Antalt, a hercegprímási iroda igazgatóját, Kriston Endre kanono-

⁹³ BLASKOVICS Ferenc, *Pártfeletti sajtó. Reflektálás az Alkotmány f.évi január.13-án a megalapítandó Központi Sajtóvállalat rt. ellen*, in *Magyar Kultúra* (1918) I. 122.

⁹⁴ Vö. *Erősítsük a néppártot!*, in *Alkotmány* (1918) január 24.

⁹⁵ BANGHA Béla, *A keresztény sajtómozgalom sorsdöntő napjai*, in *Magyar Kultúra* (1918) 282.

⁹⁶ BANGHA Béla, *Tizenkét millió a keresztény sajtórészvénytársaságnak*, in *Magyar Kultúra* (1918) 529.

⁹⁷ *A Központi Sajtóvállalat rt. alapítási tervezete*, in *Magyar Kultúra* (1918) 235.

⁹⁸ Lásd: 3. melléklet.

kot, az egri érseki iroda igazgatóját és Veszprém megye főispánját, valamint dr. Rainpreht Antalt.⁹⁹

A részvényjegyzés tehát elkezdődött, és a szervezők megállapíthatták, hogy „a keresztény magyarság nagyszerű megmozdulása lüktet ki a levelek százaiból, melyeket a Központi Sajtóvállalat Rt. szervező irodája nap-nap mellett kap”.¹⁰⁰ Azért még el kellett oszlatni néhány tévhitet. Bangha Béla kijelentette: „Nem áll, hogy a Központi Sajtóvállalat lapjait szerzetesek fogják szerkeszteni.”¹⁰¹ A háborús nehézségek ellenére meglepően gyorsan összegyűlt az alaptőke. „Most már az a kérdés: mennyi lesz a jegyzés, helyesebben túljegyzés, és mekkora alaptőkével indulhat meg tényleg a vállalat.”¹⁰² A szervezők úgy vélték, a nagyobb alaptőke biztosabb pénzügyi alapot jelenthet. Az alaptőke háromszorosan lett túljegyezve, emiatt az 1918. június 12-én tartott első közgyűlés kimondta az alaptőke felemelését hárommillióról, tizenkét millió koronára, ami komoly sikernek számított, hiszen a Katolikus Sajtóegyesület gyűjtése „10 évi fennállása óta sem lépte túl az 1 millió koronát”.¹⁰³

A részvényjegyzés tehát sikerrel, méghozzá minden várakozást fölülmúló sikerrel zárult, ráadásul „a keresztény sajtómozgalom zászlaja alatt eltűntek a pártkülönbségek: néppárti és munkapárti, alkotmánypárti és függetlenségi érzelmű emberek találkoznak itt, és eltűnnek bizonyos fokig a hitvallási különbségek is, a katolikusokkal együtt vannak azok a protestánsok is, akik elsősorban keresztények nem pedig antikatholikusok akarnak lenni”.¹⁰⁴ A részvénytársaság vezérigazgatója Baranyay Lajos lett, részvényeinek többségét pedig Zichy János gróf és a királpárti Károlyi József gróf birtokolta. Székháza Budapesten, a Honvéd utca 10-es szám alatt volt.

5. A KÖZPONTI SAJTÓVÁLLALAT ELSŐ LAPJAI

A katolikus sajtókérdés, ami ekkor már inkább keresztény sajtókérdéssé vált, a Központi Sajtóvállalat megalakulásával nem oldódott meg. A háborús nehézségek miatt a lapalapítás amúgy sem lett volna egyszerű, ám a vállalatot egyéb megrázkódtatások is érték: „a forradalmak pénzpocsékolása, az oláh megszállás, az ország feldarabolása s a nemzetre szakadt egyéb csapások”.¹⁰⁵ Ezek

⁹⁹ A felsorolás nem teljes.

¹⁰⁰ *Folyik a részvényjegyzés*, in *Magyar Kultúra* (1918) 235.

¹⁰¹ BANGHA Béla, *A keresztény sajtómozgalom sorsdöntő napjai*, in *Magyar Kultúra* (1918) 285.

¹⁰² *Folyik a részvényjegyzés* 235.

¹⁰³ BANGHA, *Tizenkét millió* 529.

miatt „az egybegyűlt hatalmas összeg értéke az eredetinek piciny hányadára csökkent”, ráadásul „a forradalmárok keze közül a ’határozottan ellenforradalmi jellegű’ tőkének csak körülbelül a felét sikerült biztos helyre”¹⁰⁶ menteni. A helyzetet tovább rontotta, hogy „a terrorlegények betörték irodáinkba, széthordták az összes fáradtságosan elkészült iratokat s szinte csak az eredeti részvényjegyzési ívek maradtak kezünk között, amelyeket vállalatunk néhány lelkes hölgyalkalmazottja szinte élete veszélyeztetésével elrejtett és pincékben elásott”.¹⁰⁷

A forradalmak összeomlása után, 1919 szeptemberében a Központi Sajtóvállalat megindította „a Nemzeti Újság-ot mint reggeli, az Új Nemzedék-et mint déli lapot, az Új Lap-ot (az Orsz. Kat. Szövetséggel, mint társtulajdonossal egyetemben) mint népújságot s a Neue Post-ot (később *Pester Zeitung*) mint a németnyelvű lakosságnak szóló orgánomot. Emellett folyóiratokat adott ki, könyvesosztályt alapított.”¹⁰⁸ Ezekon kívül a korszak egyik legnépszerűbb írója, Herczeg Ferenc szerkesztette az 1919-től a sajtóvállalat kiadásában induló *Képes Krónikát*. A Központi Sajtóvállalat (K.S.V.) 1920-ban még két lapot indított, a *Magyar Jogi Szemlét*, illetve az *Egyházi Lapok* című folyóiratot. (Az előbbi kéthetente, az utóbbi havonta egyszer jelent meg.)

Az, hogy a Központi Sajtóvállalat átvészelte a forradalmakat és újra tudott indulni, annak a töretlen lelkesedésnek volt köszönhető, ami a keresztény sajtó ügyét övezte. A sajtóvállalat tőkéjét el lehetett tüntetni, irodáit fel lehetett dúlni, iratait meg lehetett semmisíteni, ám az erős keresztény sajtó eszméje fennmaradt, és az 1944-ig működő Központi Sajtóvállalat hamarosan virágzásnak indult. A kiadásában megjelent *Új Idők* valószínűleg a magyar sajtótörténet legnépszerűbb közéleti keresztény lapja volt. Ebben a munkámban azonban csak a katolikus közéleti sajtó kérdésének megoldásáig kívántam eljutni, a Központi Sajtóvállalat és lapjainak története külön tanulmányt érdemelne.

¹⁰⁴ Uo. 531.

¹⁰⁵ BANGHA Béla, *A mi sajtónk*, in *Magyar Kultúra* (1921) 355.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Uo. 356.

¹⁰⁸ Uo. 355.

MELLÉKLETEK

1. MELLÉKLET. A legfontosabb lapok példányszámai 1890–1910 (ezer példány)¹⁰⁹

	1890	1900	1910
A Nap		50–80	80–90
A Nemzet	6,2		
Alkotmány		8	9
Az Újság		28	58
Budapest	25	45	45
Budapesti Hírlap	28,8	54	65
Budapesti Napló		22	15
Egyetértés	16		38
Esti Újság		70–80	80–100
Friss Újság		170–180	170–180
Keresztény Magyarország	3		
Kis Újság	15	170–180	150–180
Magyar Állam	6,8	15	
Magyarország		35	46
Neues Pester Journal	28,5	34	54
Népszava	20–22	35	
Pester Lloyd	15	18	15
Pester Lloyd Abendblatt		21	18
Pesti Hírlap	26,9	54	60
Pesti Napló	8,4	32	45
Új Lap	15–20	30–35	

2. MELLÉKLET. *Tíz jó tanács a sajtópártolás módjáról,* in *Mária-Kongregáció* (1911) 7/236–237

„*Tíz jó tanács a sajtópártolás módjáról*

1. Ha elolvastad a jó lapot, ne dobd el, hanem add tovább.
2. Ha egymagad nem bírsz előfizetni jó lapra, álljatok össze ketten-hárman, s úgy rendeljétek meg

¹⁰⁹ KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 171.

3. Ha valamely cikk vagy tudósítás megragadja figyelmedet a jó lapban, figyelmeztess rá másokat is: hátha ők is kíváncsiak lesznek a lapra.
4. Ha vásárolsz, főleg nagyobb dolgokban figyelmeztess a kereskedőt, hogy te csak olyanoknál szoktál venni, akik keresztyény lapban hirdetik magukat s kérj rá bizonyítékot, hogy ő is megteszi.
5. Vásárolj előszeretettel azoknál, akik hirdetéseikkel gazdagítják a jó lapokat s ilyenkor hivatkozzál e körülményre.
6. kávéházban, éttermekben, várószobákban kérd állandóan és következetesen a jó lapokat, még pedig nem kolduló, hanem önértetes hangon és kelj ki ellene felháborodással, ha rossz lapokat akarnak ráderőszakolni.
7. Ródd meg önértetesen, ha ismerőseid rossz lapokkal szennyezik be kezűket, s figyelmeztess őket, hogy művelt ember Estet és Világot, tisztességes nő Figarót, Tolnai Világlapját és Nyugatot nem olvashatja, a többi revolverező, hazudozó szennylapról nem is szólva.
8. A jó lapot olvasd nyilvánosan, sőt tüntetőleg, ha pedig valaki jelenlétében a Pesti Hirlappal vagy Pesti Naplóval kérkedik, mosolyogd meg együgyűségét szánó felsőbbbséggel.
9. Kérj a lap kiadóhivatalától mutatószámokat, s helyezd el azokat több nap egymás után jó házakban.
10. Állj be a Sajtóegyesületbe, kérd el annak felvilágosító füzeteit a sajtókérdésről, s azoknak tartalmát közöld minél több ismerősöddel.”

3. MELLÉKLET. *Jegyzett-e már keresztyény sajtórészvényt?*,
in *Magyar Kultúra* (1918) 5/borítóbelső, a Tartalomjegyzék alatt

„Jegyzett-e már keresztyény sajtórészvényt?

- Akarja-e a keresztyény magyarság gazdasági, kulturális és erkölcsi talpraállítást? Akarja-e a semitokrácia megszüntetését? Akarja-e, hogy ne idegenek és itthoni ellenségek javára folyt légyen annyi drága, piros vér a világháborúban?
- Ha igen, vegyen részt a Központi Sajtóvállalat r-t. megalakításában.
- Jegyezzen 26 koronás részvényeket és szervezze, terjessze az akciót ismerősei körében. Már csak néhány hét van hátra!
- Minden erre vonatkozó felvilágosítást megad a Központi Sajtóvállalat r-t. szervező irodája Bp. IV. Haris-bazár 1.”

◆◆◆ BIRÓ AURÉL

Megrepedt Farkasrét 300 éves lélekarangja

A farkasréti Keresztes Szent János-temetőkápolna három harangja a háborúban elpusztult.¹ 1952-ben a Farkasréti temető igazgatósága elhatározta a romos templom elbontását. Elvittek minden vasat, értékes, művészi vasajtókat és a három összetört harang darabjait, amit a lelkészség később újra akart öntetni.² 1945–1952 között csak a kis lélekarangot lehetett használni. A temetőn kívüli Szent Ágoston-kápolna³ a Budavári Nagyboldogasszony-templom Zsigmondkápolnájának kis harangját kapta meg⁴ (ez lett később a Mindenszentek-templom kisebbik harangja). A harangot Szlezák László aranykoszorús harangöntő mester javította ki, majd hozzá való haranglábat készített (a Hegyalja úti oldalon állt), amihez a faanyagot Rusznák Dezső adományozta. A Zsigmond harang súlya kb. 75 kg,⁵ átmérője 45 cm, és három ábra látható rajta: egy *IHS*, egy *MARIA* monogram, valamint Szent József a gyermek Jézussal. A dátum nélküli harang felirata: *GOSS MICH IOHANN NUSPICKHER IN OFEN*

¹ Az egyik harang Módos Ferenc ajándéka volt, Szlezák László harangöntő mester keze munkáját dicsérte, és 1938 karácsonyán szólalt meg először. Vö. Budapest–Farkasrét, Mindenszentek Plébánia Levéltára. *Historia Domus*. 1. doboz; Urbán Gusztáv, A Budapest-Farkasréti egyházi élet első 25 éve. 1931–1956 (kézirat, Budapest 1962) Mégis felépül a templom Farkasréten, 49–50. A másik két harangot valószínűleg a főváros adományozta. Vö. Budapest–Farkasrét, Mindenszentek Plébánia Levéltára. *Historia Domus*. 1. doboz; Urbán, i.m., A temetőtemplom s a temetőn kívüli új szükségkápolna harangjai, 123.

² PL 1664/1952.

³ Az egyházközség 1952-ben elhagyta a romos temetőkápolnát, és az egykori Kolling vendéglő épületét alakították át misézőhellyé. Budapest–Farkasrét, Mindenszentek Plébánia Levéltára. *Historia Domus*. 1. doboz; Urbán, i.m., 155.

⁴ Kátay Béla ker. esperes, apát, várplébános adománya. A harang 1952. augusztus 30-án szólalt meg először. Budapest–Farkasrét, Mindenszentek Plébánia Levéltára. *Historia Domus*. 1. doboz; Urbán, i.m., A temetőtemplom s a temetőn kívüli új szükségkápolna harangjai, 123–124.

⁵ Schudich Anna, az Öntödei Múzeum munkatársának a közlése.

1. kép. A BUDAVÁRI NAGYBOLDOGASSZONY-TEMPLOM ZSIGMOND-KÁPOLNÁJÁNAK EGYKORI HARANGJA A SZENT ÁGOSTON-SZÜKSÉGPÁPOLNA HARANGJAKÉNT 1952–1977 KÖZÖTT (Budapest–Farkasrét, Mindenszentek Plébánia Levéltára. Képanyag. 1. doboz)

(Öntött engem Johann Nuspickher Budán). A felirat alatt körben díszítés látható.⁶ Johann Nuspickher császári ágyú- és harangöntő mester 1680-ban még Salzburgban működött. 1686 vagy 1690 után érkezett Budára, s lett a török utáni város első harangöntője. 1713-ban halt meg Budán vagy Pesten.⁷ A halálozási éve kétséges, mert 1717-ben öntötte – utolsó harangjainak egyikét – a szentendrei református templomban (korábban a római katolikus Vártemplom tornyából szólt) található harangot.⁸ 1977-ben a szükségpápolna helyén elkészült a Mindenszentek-templom, ekkor lett a harang a templom lélekharangja,⁹ és ott is maradt 2010-ig. 2010-re azonban a lélekharang megrepedt, így egy nevét elhallgató hívő új harangot csináltatott. Ezt Gombos Miklós őrbottyáni harangöntő mester készítette, és 2010. június 20-án Tempfli József nyugalmazott nagyváradai püspök áldotta meg. A harang 56 kg, átmérője 445 mm, hangja „Á”, ábrája Biblia és egy gyertya, valamint a koronás magyar címer.

⁶ Biró Aurél felmérése. 2010. június 9.

⁷ Diós István (főszerk.), *Magyar Katolikus Lexikon* IX (Budapest 2004) 861. Lásd még: PATAY Pál, *Régi Harangok* (Corvina Kiadó, Budapest 1977) 19.

⁸ Vö. <http://harang.magyartemplomok.hu/szentendre.html> 2010. június 11.

2. kép. A MINDENSZENTEK-TEMPLOM MEGREPEDT LÉLEKHARANGJA
(A BUDAVÁRI NAGYBOLDOGASSZONY-TEMPLOM ZSIGMOND-KÁPOLNÁJÁNAK
EGYKORI HARANGJA) 2010-BEN (Fotó: Hegedűs Zsolt)

Felirata: *DF. ISTEN DICSŐÍTÉSÉRE, AZ ELHUNYT HÍVEK ÜDVÖSSÉGÉRE, SZÓLJON EZ A HARANG. BP-FARKASRÉT MINDENSZENTEK PLÉBÁNIA RÉSZÉRE, ÖNTÖTTE GOMBOS MIKLÓS HARANGÖNTŐ MESTER ŐRBOTTÁNBAN. 2010.*¹⁰ A régi megrepedt lélekharangot haranglábra tették, amely a plébánián került elhelyezésre.¹¹

⁹ Mindszentek templom terve. A bejárati (nyugati) homlokzat terve 1973-ban. Budapest–Farkasrét, Mindszentek Plébánia Levéltára. Templom, urnatemető, közösségi ház tervei.

¹⁰ Gombos Miklós közlése. 2010. június 6.

¹¹ Dr. Szederkényi Károly plébános közlése. 2010. június 16.

3–5. kép. A MINDENSZENTEK-TEMPLOM
MEGREPEDIT LÉLEKHARANGJA
2010-BEN, RÉSZLETEK
(Fotó: Hegedűs Zsolt)

♦♦♦ DOROGI FERENC

Ókatolikus¹ mariaviták² Sashalmon

A II. világháború után Sashalmon is megjelent olyan egyházi kezdeményezés, mely a Római Katolikus Egyház pozícióit kívánta átvenni.³

Előzmények

Sashalmon, illetve korábbi nevén Ehmanntelepen 1915 után felépítettek egy munkatábort hadifoglyok számára. Az I. világháború után a hadifogolytábort

¹ Kik az ókatolikusok? Az 1870-ben tartott I. Vatikáni Zsinat ellenzéke, akik nem fogadták el a zsinaton kimondott, a pápa primátusát tartalmazó dogmát. Magyarországon az első ókatolikusok a századfordulón jelentek meg, szervezett egyházközösségükről 1930 óta tudunk Budapesten. Ennek lelkésze dr. Deák Vidor ügyvéd volt. 1939-ben megjelent egy fiatal mariavita lelkész is, Csernohorszky Gyula személyében, akit 1945 novemberében Lengyelországban püspökké szenteltek. Itthon megkezdte egyházszerkezete kiépítését. Szervező körútjait azonban botrányok kísérték. 1947 végén egyházát feloszlatta, ő maga visszavonult. Vö. SASVÁRI, *Ókatolikusok*, in *História* (1992) 3. sz.

² Mariaviták: lengyel szekta, mely a Felicia Kozłowska (1862–1921) által alapított nővérközösségből (1888), ill. papi közösségből (1893) alakult. A közösség célja az Oltárizsentség és a Szűzanya tiszteletének megújítása és a szociális kérdések megoldása volt. 1904-ben megtagadták tőlük az egyházi jóváhagyást, de Kozłowska folytatta tevékenységét, ezért 1906-ban kiközösítették. 1907-ben Kozłowska új egyházat alapított. Egy ókatolikus érsek püspököt szentelt a mariavitáknak, akik az utrechti unió egyházaihoz csatlakoztak. 1924-ben tévántatásai miatt innen is kiközösítették őket. 1935-ben két ágra szakadtak, egy „ókatolikus” és egy „katolikus” ágra. *Mariaviták*, in *Magyar Katolikus Lexikon* VIII (Budapest 2003).

³ 1945 után a mariavita ókatolikusok szervezkedni kezdtek, többek között Sashalmon is. Több botrányos esetet követően a belügyminiszter 1947. december 31-i hatállyal betiltotta a mariaviták működését. A sashalmiak lelkésze, Csunderlik Pál – felvéve a Valerián püspök nevet – megpróbálta megmenteni a közösséget, és Független Keresztény Katolikus Egyház néven új egyházat alapított. Ebbe a szerveződésbe „botlott bele” Nemes Dezső, s mivel az MKP Politikai Bizottságától előző levelére választ nem kapott, ezúttal csak Révai Józsefhez címezte sorait: „Kedves Révai elvtárs! Március 18-án beadvánnyal fordultam a Politikai Bizottsághoz az egyházi reakció elleni harc kérdésében. Esetleges nemzeti demokratikus egyházi reformmozgalom kérdését, illetőleg ennek szükségességét vetettem fel. Közvetlen választ nem kaptam, ... azért fordulok ismét a politikai bizottsághoz e kérdésben, mert tudomásomra jutott egy folyamatban levő egyházi reformmozgalom, melyről jelentést teszek és konkrét utasítást kérek. ... A mozgalom célja Független Katolikus Egyház teremtése, s beadták kérelmüket alapszabályuk jóváhagyására. Van egy hét tagú egyházi tanácsuk (nem papokból), mely maga választja püspökéül a mozgalom kezdeményezőjét: Csunderlik Valériánt. Van négy lazán szervezett egyházközösségük, két templomuk, több vidéki kapcsolatuk. ... kezdeményeztek Sashalmon független, nem római katolikus, hanem keresztény katolikus mozgalmat.” Lásd: BALOGH Margit, *Elvételt fordulatok az egyházpolitikában: Kisérletek a nemzeti katolikus egyház megeremtésére*, in *Évkönyv. Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete* (fel. szerk. Bak János; Budapest 1992) 227–241.

További források: Váci Püspöki Levéltár I.1. Acta Parochiarum Sashalom, 1947-1948 közötti időszak dokumentumai és a Sashalmi Krisztus Király plébánia Historia Domusa.

átalakították állami lakóteleppé, ahova a Budapestről kilakoltatottakat költöztették. 1921-ben Nagy Imre Leó lett az ehmantelepi lelkész, akinek első útja a lakótelepre vezetett, ahol egy kis kápolnát hozott létre. (Nagy Imre Leót 1926-tól Küllös Ede váltotta, aki 1948-ig működött Sashalmon.)

1938-ban szegénygondozó nővérek (Szent Ferenc-rendi apácák) telepedtek le ezen a területen, akik 1939-ben szegényházat létesítettek. A kápolna a szegényház épületében működött. Később, 1946-ban a Szent Ferenc-rendi apácák eltávoztak, és helyükbe karmelita nővérek érkeztek. A váci püspök a karmelita nővérektől megvonta a korábban adott kedvezményeket, később a misézést is megszüntette a kápolnában minden más, a kápolnával kapcsolatos szertartással együtt. A rendi ruha viselését megtiltotta, nem ismerte el őket szerzetesrendnek. Az Állami Lakótelepi Szeretetház még aznap levélben kérte a püspököt: „Mint-hogy azonban említett kiváltságokat nemcsak nevezett nővéreknek és az előttük működő Franciskána apácáknak méltóztatott megadni, hanem tudomásunk szerint előzőleg is méltóztatott az itt telepített lakosságnak, ... alázattal kérjük, hogy a kápolna kiváltságait nekünk a jövőben is engedélyezni méltóztatassék...”⁴

A telepgondnok (aki egyben az MKP körzeti titkára is volt) kifogásolta a váci püspök döntését, és a kifogására adott püspöki választ: „a rend és nyugalom fenntartása, illetve helyreállítása érdekében én, mint a magyar népjóléti minisztérium felügyelete alá tartozó sashalmi állami lakótelep gondnoka, a sashalmi magyar kommunista párt körzeti titkára, lakosságom nevében a leghatározottabban követelem a telepi kápolnából elvitetett Szentség legsürgősebb vissza rendelését... 1400. főnyi lakosságom, mely túlnyomó részben kommunista, – de nem vallástalan, – felvan zudulva emiatt. A reakciók felhasználva a helyzetet bevetették a köztudatba, hogy a kommunisták vitették el a Szentséget. ... Tisztelettel kérem szíves sürgős intézkedését Püspök Úrnak, mert amennyiben ez nem következne be, én, hogy a következményekért a felelősséget elhárítsam magamról, kénytelen lennék a felettes hatóságomnak a népjóléti minisztériumnak jelentést tennem, s azt hiszem ez nem reám vetne árnyat, hanem az Egyházra, mert milyen színben tüntetné fel az Egyházat az a tény, hogy a kommunista párt tagjai kérik vissza hozatni a Szentséget és az egyház vezetői ellenzik ezt... telepgondnok, körzeti titkár.”⁵

⁴ Váci Egyházmegyei Levéltár (továbbiakban VPL) I.1. Acta Parochiarum Sashalom. 7240/1947 és 6506/1947.

⁵ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 4697/1947. 1947. július 9.

⁶ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 169/1947. 1947. augusztus 4.

⁷ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 5524/1947.

⁸ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 5524/1947. A rölpap szövege: „Megalakult a magyar nemzeti Máriavita ókath. egyház. 1. Katholikus, de független a pápától. 2. Nincsen egyházadó. 3. Nem kerül

A váci püspök 1947. augusztus 4-i utasítása ez volt: a plébános kísérje figyelemmel, „hogy a Szeretetházban tovább működő világi személyek ne hordjanak szerzetes öltözékre akármiben is emlékeztető egyenruhát, hanem kizárólag világi öltözetet és hogy szerzetesnői elnevezéseket vagy megszólításokat ne használhassanak. Mivel az állami lakótelepi kápolna elsősorban ... az állami lakótelepi hívek lelkipásztori ellátását segítette elő, megengedem, hogy a kápolna-helyiséget újra használatba vegyék és ott misézzenek, sőt azt is megengedem, hogy a kápolnában állandóan őrizzék a legméltóságosabb oltáriszentséget, de csak abban az esetben, ha ott biztosítani tudják hetenkint legalább egy szentmise tartását.”⁶

Küllös Ede plébános 1947. augusztus 19-én jelentette a váci püspöknek ezen utasítása végrehajtását.⁷

A mariaviták megjelenése

„Vasárnap értesített egy egyszerű telepi nénike arról, hogy 2 mariavita pap, egy volt alapáczával, ki szintén a Mariaviták közé lépett, látogatták a telepi híveket és jelezték, hogy átveszik a MADISZ vezetését s ott fognak letelepedni. Koczkás úr tegnap felkeresett s bemutatott egy röplapot, melyet a hospitáló Mariavita papok a telepen osztogattak ...”⁸ – írja Küllös Ede 1947. augusztus 19-én a váci püspöknek. „Koczkás úr hírül hozta azt is, hogy már mintegy 3000 aláírást is gyűjtöttek az új szakadár szekta számára s a községi előljáróságnál is eljártak letelepedési engedély érdekében. A községi előljáróság döntést a választás utáni időre halasztotta...”⁹ – írja a plébános.

A mariaviták megjelenését jelző plébánosi levélre a váci püspök a következőképpen reagált: „Nem gondolom, hogy megjelenésük a jó hívek körében nagyobb zavart tudna okozni, mégis Esperes- Plébános Úr minden alkalmas lelkipásztori eszközzel igyekezzék befolyásukat csökkenteni. Leghelyesebb, hogy ha azon a területen, ahol ők mozgolódnak, sűrű családlátogatásokat végez hitoktató káplánjával együtt és így a közvetlen lelkipásztori érintkezéssel őrzi meg híveinek hűségét a hithez. Kísérje a szektariánusok működését nagy

pénzbe a Szentmise. 4. A papok és püspökök szerzetesek. 5. Érvényes és valóságosan felszentelt apostoli jogfolytonossággal bíró püspök az Egyház vezetője. 6. Az Egyház feje: Jézus Krisztus. Minden vasárnap magyar Szentmise van a Szent Ágoston kolostorban délelőtt 10 órakor. Vegyes házasságban élsz? Jöjj a nemzeti Egyházba. Kitagadott egyházad? Jöjj a nemzeti Egyházba. Magyar Szentmisét akarsz? Jöjj a nemzeti Egyházba. Mindenben segít rajtad a magyar nemzeti Máriavita ókath. Egyház, Budapest, Benczur utca 37.”

⁹ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 5524/1947, 1947. augusztus 19.

figyelemmel és amennyiben a mariaviták terjeszkedése tényleg nagyobb arányokat öltene, várom újabb jelentését.”¹⁰

A plébános a mariavitákkal kapcsolatos újabb információját – miszerint „az állami lakótelepen mariaviták akarnak vasárnap reggel jönni. Kisegíteni nem tudok, Kápolnát be kell zárni.” – táviratban elküldte a püspöknek, amire a váci püspök döntése a következő volt: „Három misére engedélyt adok, kápolnát bezárni nem lehet.”¹¹

A mariaviták 1947. szeptember 20-án a sashalmi rk. plébánost megkeresték levelükkel, amiben hivatalosan közlik nemzeti katolikus plébánia alapítását: „CSERNOHORSZKY érsek Urunk kegyes parancsára értesítem, hogy a sashalmi barakklakók küldöttsége a mai napon megjelent hivatalomban és azzal a kéréssel fordultak, hogy nemzeti katolikus papot kérnek a maguk részére és kijelentették, hogy a barakk területén sem rk. papra, sem rk. szentmisére nem reflektálnak a mai naptól kezdve. ... Felkérem, hogy Érsek Urunk Őeminenciájának ezen döntéséről felettes Egyházi Hatóságát mielőbb értesíteni szíveskedjék.”¹²

A mariaviták letelepedése Sashalmon

A sashalmi rk. plébános tájékoztatta a váci püspököt: „...a mariavita papok f. hó 20-án délelőtt bevonultak az állami lakótelepre. ... figyelmeztettek egyes jó hívek, hogy Csernohorszky mariavita érsek másodmagával járja a közösséget, lesiettem a telepi kápolnába s felhoztam onnan a legm.oltáriszentséget a plébániatemplomba. ... alighogy a lakótelepről távoztam megjelentek ottan nevezett papok s be akartak menni a kápolnába. Mivel az ott működő ápolónők ellenállottak, sikerült közben még az ott levő ruhákat és szegényes felszereléseket is megmenteni. Midőn a telep gondnok hazaérkezett, hivatkozva arra, hogy az épület állami, s felette az állam disponál, megnyitotta az üresen maradt kápolna ajtaját ... Vasárnap már ünnepélyes istentiszteletet is tartottak... Fájdalommal látom, hogy terjeszkedési terveik még Rákosszentmihályra is átnyúlnak, hol noviciátust szándékoznak nyitni. Bent Sashalom községben nehezebben sikerül elérniök valamit, mert a hívek hithűek és jobb módúak az áll.telep lakóinál.”¹³

A váci püspök Rajk László miniszterhez írt október 1-jei levelében a következőket kérte: „A sashalmi lakótelep katolikus hívei ... ismételten fordultak hozzám, hogy biztosítsam továbbra is lelkipásztori ellátásukat, amiről azonban

¹⁰ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 5524/1947, 1947. augusztus 23.

¹¹ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 6506/1947.

¹² VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 6506/1947, 1947. szeptember 20.

nem tudok gondoskodni az állami lakótelep gondnokának erőszakos, önkényes és az egyház szabadságát biztosító törvényekkel nem törődő eljárása miatt. ... Nem hiszem, hogy ez az eljárás Miniszter Úr helyeslésével találkozni tudtával történt volna, mert ez szöges ellentétben áll nemcsak a törvényekkel, de a kormánynak és Miniszter Úr pártjának is sokszor hangsúlyozott álláspontjával. Éppen ezért kérem Miniszter Úr azonnali intézkedését, a hatalmával önkényeskedő telep gondnok megfékezésését és a kápolnának a katolikus egyház részére történő visszaadását...”¹⁴

A pártpolitika látszólag engedékenyebb lett a sashalmi mariavita ügyben

Illetékesként Olt Károly népjóléti miniszter válaszolt a váci püspöknek Rajk László belügyminiszterhez írt levelére 1947. október 25-én: „Megállapítottam a vizsgálat során, hogy az állami lakótelep gondnokának semmi tevékeny szerepe nem volt abban, hogy a Nemzeti Kat. Érsekség lelkipásztorai az állami lakótelepen lévő kápolnát birtokba vették. ... Ezzel szemben a vizsgálat során megállapítást nyert, hogy azáltal, hogy folyó évi május havában a karmelita apácák főnöknőjével kapcsolatos ügyek miatt Küllös Ede helybeli esperes-plébános az oltáriszentség eltávolítására és a misézés beszüntetésére kapott utasítást, valamint azáltal, hogy a telep lakosságának kérelme az oltáriszentség visszaszállításáról és a misézés biztosításáról nem nyert gyors elintézését. ... A panasz megvizsgálása után, figyelemmel egyrészt a katolikus hívők lelki szükségletének kielégítésére, másrészt a róm. kat. egyház működéséhez fűződő fontos érdekekre, egyidejűleg gondoskodtam arról, hogy a sashalmi állami lakótelepen lévő kápolna a róm. kat. egyház részére szertartási célokra visszaadassék és ott a róm. kat. egyház szerinti misézés biztosítottassék. Felkérem ennél fogva Püspök Urat, szíveskedjék azonnal gondoskodni az oltáriszentség visszaszállításáról és a misézés végzéséhez megfelelő lelkipásztor sürgős kijelöléséről.”¹⁵

Még egy kísérlet

1947. október 29-én a sashalmi r.k. plébánost felkereste egy küldöttség az állami lakótelepről, és közölték kívánságaikat, amit jegyzőkönyvbe is vettek: „...kijelentik, hogy nem óhajtanak telepükön sem rk. papot, sem rk. kápolnát

¹³ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 6506/1947, 1947. szeptember 21.

¹⁴ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 6506/47, 1947. október 1.

¹⁵ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 6506/47, 1947. október 25.

és rk. lelkigondozást, hanem megmaradnak az általuk választott Nemzeti Katolikus Egyház papjai mellett. ... Bejelentik, hogy valamennyien csatlakoztak a lakótelepen hivatalosan is megalakult Nemzeti Katolikus Szent Család Egyházközséghez ... a mai naptól kezdve az Egyházi Főhatóság ne kísérletezzon az állami lakótelepen, mert minden nyugtalanságért a felelősséget elhárítja a telep lakossága magától arra, aki azt előidézte, ill. előidézi. ... a mariavitákat a telep lakossága kérte a telepi lelkigondozásra, melyben semmiféle pártnak, társadalmi egyesületnek vagy hivatalos személynek köze nincsen. A küldöttség kívánságára ezen jegyzőkönyvet megküldöm a váci egyházmegyei Főhatóságnak, Magyar Népjóléti Miniszternek, egyet pedig hivatalomban helyezek letétbe.”¹⁶

A (mariavita) vég kezdete

Ugyancsak a rk. plébános jelentette, hogy „november 15.-én volt a sashalmi állami lakótelep újonnan készült kultúrházának felavatása. ... A meghívottak a műsor után meg lettek vendégelve s a szesz fejükbe szállván, veszekedés támadt a mariavita papok és a közönség között ... meglepetve hallottam, hogy kénytelenek lesznek nemsokára a telepet elhagyni, annyira elfordult tőlük a nép. ... közölte velem a káplán úr, hogy a mariavita plébános magához kérette őt s töredelmesen megvallván a történt botrányt, vissza akar térni a rk. egyházba. Sőt a mariavita püspök nem mer többé kijönni a telepre s ... elmenetelre gondolnak ... lesiettem a telepi gondnokhoz és felhívtam figyelmét arra, hogy a még ott lévő kegytárgyakra, az egyházközség igényt tart és azt semmiképpen sem hajlandó a mariavita püspök részére átengedni. ... Egyébként – mondta – neki nincs tudomása arról, hogy a mariaviták elhurcolkodnának. Midőn megmondtam neki, hogy az ott működő lelkész magához kérette a káplán urat, azonnal elhívatta őt az irodájába és felelősségre vonta. ... Kérdésemre, hogy mi történt a múltkori kultúrházavatásnál, beismerte, hogy nagyon csúnya eset adódott elő s az emberek beleuntak a mariavitizmusba, s jelenleg az állami lakótelep 3 pártra szakadt. Az egyik párt teljes materializmust hirdet s nem akar tudni semmiféle vallásról. A másik párt vissza akar térni a rk. egyházhoz, míg a harmadik párt a mariavita püspöktől független egyházközséget akar alkotni, mely hajlandó lenne a rk. egyházhoz visszatérni, ha meg lenne engedve továbbra is, hogy papjaik magyarul misézzenek, nősülhessenek, pártgyűlésekre járhatnak és szociális téren szabadon működhessenek, az egyház által való minden politikai irányzattól mentesen.”¹⁷

¹⁶ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 6506/1947, 1947. október 29.

¹⁷ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 8353/1947, 1947. november 25.

A váci püspök azonnal válaszolt: „Felterjesztését tudomásul veszem és annak alapján felszólítom Esperes Urat, hogy ha a mariaviták az állami lakótelepről elköltöznek, azonnal kezdje meg ott a misézést.”¹⁸

Az események a rk. egyházon belül (így Sashalom) sem múltak el nyomtalanul

December 5-én a rk. plébános jelentést írt a „sashalmi pastoráció nehézségeiről”. A váci püspök elhelyezte káplánját, és helyébe mást küldött. Panaszkolja, hogy amikor az új hitoktatót Sashalomra helyezte a püspök, „teljes szabadságot” kért a plébános részéről a hitoktató számára. Úgy érzi, ennek következményeként az alá-fölrendeltség felborult. A plébános ugyanebben a levelében a mariavita ügy újabb fejleményéről is jelentett: „Egyébként ma jutott tudomásomra, hogy a népjóléti miniszter lezáratta a mariaviták kápolnáját a dacára az alapácák és a káplán úr nagy térítői munkájának, gyűjtik lent az aláírásokat, mellyel egy független demokratikus egyházat kívánnak létesíteni. Az ottani egyik apáca, – úgy hallok Nagyméltóságod újabb congregationnak ismerte el őket –, állítólag azt a kijelentést tette, hogy ezt az irányzatot szívesebben nézi el Nagyméltóságod, mint a mariavitizmust ... A mariavita papot a káplán úr már 4 ízben kereste fel s mindenféle állással kecsgettette, ha az egyházba visszatér, mondja az ottani mariavita plébánia vezetője. ... Egyébként kész engedelmességgel fogadom Nagyméltóságod azon intézkedését is ha a káplán urat bízza meg teljesen a mariaviták elleni munkával.”¹⁹

Küllös Ede egyházán belüli helyzete meggyengült

A váci püspök gyors és határozott reakciójában közli: „Helyesen teszi Esperes Úr, hogy derék káplánjának a lelkipásztorkodásban teljes szabadságot ad. Helyeslem, hogy a káplán kijár a telepre és az ottani veszélyeztetett hívekkel foglalkozik. ... Semmiféle ottani apácakezdeményezést nem ismertem el kongregációnak...” Nehezményezi, hogy az esperes esetenként nem tartja be az utasításait. Stóladíjat is többet kért, mint az ő utasítása szerint kellett volna. „Figyelmeztetem, hogyha még egyszer egy fillérrel is többet kér a hívektől ... mint amennyit engedélyeztem, sürgönyileg fogom felmenteni a plébánia vezetésétől. ... A kassai püspök úrral beszéltem. Ő biztosít esperes úrnak egy szerény lelkipásztori helyet, amint azt Esperes Úrnak meg is mondta. Jó volna,

¹⁸ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 132/1947.

¹⁹ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 8793/1947, 1947. december 5.

ha ezt az ajánlatot elfogadná, a kassai egyházmegyében talán jobban tudna a főpásztornak engedelmeskedni, mint itt.”²⁰

Olt Károly népjóléti miniszter december 21-én újabb levelében először kifogásolja, hogy ő hiába intézkedett a váci püspök október 25-én kelt levelében foglaltak kapcsán, a püspök az ő kéréseinek nem tett eleget, a kápolna azóta is zárva van. Hivatkozik a közelgő karácsonyi ünnepekre, majd közli, hogy egyidejűleg „átszámaztatja a kápolna kulcsait”. A levél következményeként már Horváth János adminisztrátor jelent a püspöknek: december 25-én szentmisét mutatott be a kápolnában, és a népjóléti miniszter által küldött kulcsokkal a kápolnát kinyitni nem lehetett. Más kulcsokat küldtek fel a Népjóléti Minisztériumba, és a kápolnát a formális lezárás, 1947. október 25. után is használták egyrészt a mariaviták, másrészt, azok távozása után, a tőlük leszakadt független egyház.²¹

Utóvédharcok

A sashalmi plébániára 1948. április 25-én kelt levél érkezett a „Független Keresztény-Katolikus Egyház Országos Tanácsától” (Budapest-Sashalom): „Értesülésünk alapján a római katolikus egyház magatartásában bizonyos demokratikusabb tónus mutatkozik. ...sőt utánozza a Független Katolikus Egyház gyakorlatát: már ingyen eskettet, temet, keresztel stb. ... Sashalmi viszonylatban a r. kat. papság teljesen megváltoztatta magatartását a Füg. Kat. Egyház működése óta (teljesen megváltozott a néppel szemben). Ingyen szolgálja ki a szentségeket, nem követeli a stólat. ... Másik barátságos gesztus a r. kat. Egyház magatartásában a Füg. Kat. Egyházzal az volt, hogy rom. kat. egyház papjai felfigyeltek, hogy a Füg. Egyház modern beállítottságban és szociális szellemben, összhangban a demokráciával nagy krisztusi missziót végez ... csak egyetlen céljuk van: rábírní józanabb, demokratikusabb politikai magatartásra a róm. kat. papságot és pedig az evangélium szellemében. Ha ezt elértük, elértük a célt. ... a váci püspök megbízottja Horváth József öt ízben különböző ígéretekkel hívta P. Csunderlik Valért a független kat. egyház püspökét vissza a rom. kat. Egyházba. Horváth azt a feleletet kapta: nem térítésre van itt szükség, hanem a r. kat. papság okos és józan helyzet felmérésére és magatartásuk megváltoztatására. ... Ennyi volt tehát a feladat, pl. Sashalmon. Mivelhogy a rom. kat. papság a telepet elhagyta [*valójában nem hagyta el, hanem a Petőfi Sándor Iskola tantermébe helyezte át a kápolnát – szerző*] és

²⁰ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 8793/1947, 1947.december 13.

²¹ VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom, 1948. április 15.

így teljesen békés vallási élet keletkezett Sashalmon, nincs szükség itt tovább fenntartani a püspökségünket. A püspökséget tehát mi is három hónapon belül Sashalmon megszüntetjük és Budapestre helyezzük át ... A továbbfejlődés és a rom. kat. egyház őszinte demokratizálódása még közelebb hozhat egymáshoz bennünket, sőt, ha a népi demokráciával a rom. kat. egyház teljesen közös platformot talál és őszintén a nép barátjává válik, nincs közöttünk tovább semmi különbség és a közös út így biztosítható. ... jegyző”²²

A sashalmi ókatolikus mariavita megtelepedési kísérlet ezzel a végére ért.

••• GAÁL ENDRE

Cséfalvay Pál emlékére*

Cséfalvay Pál protonotárius kanonokot, esztergom-vízivárosi plébánost búcsúztatjuk. A Zsidókhöz írt levélben a szent szerző így inti a hívő közösséget: „Emlékezzetek meg előljáróitokról, akik Isten szavát hirdették nektek. Gondoljatok életútjuk végére, és kövessétek őket a hitben” (Zsid 13,7). Cséfalvay Pál, amikor a papi hivatást választotta, előljáróként Isten igéjének és népének szolgálatát vállalta. És tette ezt azzal a meggyőződéssel, amire a szent szerző utal: „Az Úr oltalmaz engem, nem félek. Ember mit árthat énnekem?” (Zsid 13,6; vö. Zsolt 118,6) Egész papi életét és működését átjárta a hit és remény: Az Úr oltalmaz engem – ember mit árthat énnekem?

Dunakilitin született 1934-ben kilencgyermekes család tagjaként. Hogy sok testvére volt, egyértelműen megnyilvánult egész életében. A közösség, annak gondozása, ápolása életeleme volt. Tudott mindig nagylelkű, befogadó lenni, bárkivel hozta is össze az élet. Papi hivatása az egyházi iskolák sorozatában tudott kibontakozni – nem saját kedvteléséből, hanem az akkori történelmi helyzet tiltó, megszüntető határozatai miatt. Végül is Budapesten, a Központi Szemináriumban és a Hittudományi Akadémián készült fel a papságra.

1958. június 15-én szentelték pappá Esztergomban. Tanulmányai folytatása a szentelés után még a Hittudományi Akadémiára szólította, de az 1959-es nevezetes állami fölsozlatás nemcsak a tanulmányok befejezésétől, de a papi működéstől is eltiltotta. Így kántorként kereste kenyerét, jóindulatú plébáno-

²² VPL I.1. Acta Parochiarum Sashalom 3246/1948, 1948. május 22.

* A 2010. december 13-án elhangzott búcsúztató beszéd szerkesztett változata.

sok bátorságának, segítőkészségének köszönhetően. Megélte ifjúkorában: Az Úr oltalmaz engem, ki árthat énnekem?

A helyzet enyhülésével megszűnt az állami tilalom, így különböző Esztergom környéki plébániákon kápláni szolgálatot teljesíthetett. Később, amikor Csillaghegyre került káplánnak, egyéni levelezőként jóakarók közbenjárására elvégezhetette az ELTE művészettörténet szakát, s 1972-ben művészettörténet diplomát szerzett. 1973-ban kinevezést nyert a Keresztény Múzeum ügyvezetői posztjára. Ettől kezdve akadálytalanabb lett életútja. 1974–76 között Lékai bíboros úr Párizsba küldte, ahol főleg kiegészítő művészettörténeti tanulmányokat folytatott. Itt szövődött barátság közte és Philippe Barbarin között, aki ma bíboros, lyoni érsek. Hazatérve Párizsból, immár mint a Keresztény Múzeum igazgatója és a Bazilikai Kincstár művészettörténésze, minden erejével az egyházmegyei gyűjtemények felvirágoztatásán kezdett dolgozni.

A múzeum és a közönség kapcsolatát elmélyítendő 130 kiállítást rendezett a keresztény művészet szolgálatában. Csúcsteljesítményeként értékelhető a Vatikánban 2001–2002-ben rendezett kiállítás a magyar kereszténység ezer évéről, melyet Budapesten is megismételtek. Igen sok tudományos és népszerűsítő tanulmánnyal hívta fel a figyelmet a keresztény hit művészi értékeire, joggal követelve figyelmet az egyre inkább hitelenné váló világban, mert a szépség Istenhez tud vezetni! Számára a művészet nem csupán az emberi kifejeződésének nemes, értékes eszköze volt. A művészetben a hit és Isten-ismeret jogos jelenlétét hirdette, ezért nem riadt vissza a küzdelmektől. Mert hitt abban, hogy az Úr oltalmazza őt, ember nem árthat neki.

Emberi mércével mérve küzdelme sok elismerést aratott. 1980-ban a Minisztertanács kiváló munkáért érdeméremmel tüntette ki. 1989-ben Glatz Ferenc művelődésügyi miniszter a Móra Ferenc emlékéremmel ismerte el fáradozásait. 2004-ben a köztársasági elnök, Mádl Ferenc a Magyar Köztársasági érdemrend tiszti fokozatával tisztelte meg. Esztergom város sem volt érzéketlen munkássága iránt, 2002-ben a Keresztény Múzeum együttesét Pro Urbe díjjal jutalmazta, 2005-ben Babits Mihály díjat kapott az önkormányzattól. Halála előtt nem sokkal, 2010 szeptemberében pedig szülőhelye, Dunakiliti díszpolgárává avatta.

Ennyi emberi elismerés fényében azt gondolhatnánk, hogy mindez betöltötte az életét, megelégedéssel töltötte el. De nem! Ő mindig hű maradt papi küldetéséhez, amit Szent Pál úgy fogalmaz a 2. Korintusi levélben, hogy „a belső ember napról napra megújul bennünk ... csak ne a láthatókra, hanem a láthatatlanra fordítsuk figyelmünket” (2Kor 4,16.18). Tudományos, szervező működése mellett, mindig nagy figyelmet szentelt papi szolgálatára, a közösség építésére. Bár sok tudományos társaság tagja volt (Országos és Főegyházmegyei Művészeti Bizottság, Régészeti Társulat, Balassa-társaság, Pilinszky-társaság),

személyes odahajlással fordult a rábízott közösség, a vízivárosi plébánia hívei felé, amikor 1982-ben, a paphiány okán, plébánosnak nevezték ki. Lehetőséget biztosított a fiatalok hívő önkifejezésének, a gitáros vallási zenének. Hitbéli erősítéssel is rendelkezésükre állt. Megfiatalította, érdemes, odafigyelő fiatalokkal az egyházközségi tanácsot is. Tudott – rengeteg feladata mellett – az igényes lelkeknek imaközösséget szervezni. Igyekezett a nagyobb egyházi ünnepeken szeretetlakomát szervezve egybegyűjteni a híveket, mert tudta, hogy az egybegyűjtés Krisztus messiási küldetésének lényeges jegye. És ebben különösen érvényesült a sokgyermekes családból származó, megértő, befogadó szerete- te, nyitottsága. A közösségerősítés mellett rá hárult a vízivárosi templom és a Szent István-kápolna renoválásának nem kis terhe, amit a szépség sugárzását szem előtt tartva oldott meg. Valóban nem a láthatóra, hanem a láthatatlanra tekintés mozgatta. Ez vezette akkor is, amikor a felnövekvő papi nemzedéke- ket a szakrális művészetre oktatta.

Amikor éppen a nyugalomba vonulás gondolata foglalkoztatta, akkor tört rá a végzetes betegség, először a remény ígérétevel, majd a gyógyíthatatlanság nehéz terhével. Akkoriban egy beszélgetésünkkor azt mondta: sok mindent át- gondol az ember, sok mindent most másképp él meg. És ez azt jelentette, hogy még inkább belekapaszkodott a láthatatlanba, az örökbe! Szinte utolsó lehe- letéig ragaszkodott a szentmise mondásához – a közösség vigaszára – tudva, hogy onnan jön az üdvösség, az örök élet reménye.

A földi életért való emberi küzdelemben, az erőtlenség óráiban a Szatmári Irgalmas Nővérek gondozó befogadása segítette. Isten áldja meg érte őket! Hiszem, hogy küldetésüknek ez a szelete Isten dicsőségére és közösségük erő- södésére válik az üdvösség rendjében.

A halállal való vívódások napjaira gondolva köszönünk el Cséfalvay atyától azzal a reménnyel, ami az övé is volt, s amit Szent Pál így fogalmaz meg: „ha földi sátrunk leomlik, Istentől kapunk lakást, örök mennyei hajlékot” (2Kor 5,1).

♦ ♦ ♦ SZEMLE

- ♦ ♦ ♦ HALKO, Jozef – KOMORNÝ, Štefan, Dóm. *Katedrála sv. Martina v Bratislave* [A Dóm. A pozsonyi Szent Márton-székesegyház] (Lúč, Bratislava 2010) 603 pp.

Hatalmas, 35×25 cm méretű, 600 oldalas, több mint 4 kg súlyú, gyönyörű képeskönyv, egyben történelmi-művészettörténeti monográfia született Jozef Hal'ko atya és Štefan Komorný fotóművész munkája nyomán. A pozsonyi Dóm, a koronázótemplom 2008. február 14-től XVI. Benedek pápa *Slovachiae sacrum* és *Cum concathedralis* kezdetű dekrétumával az újonnan létrehozott Pozsonyi Főegyházmegye székesegyháza, a Szlovák Köztársaság főtemploma, a főváros meghatározó szimbóluma. Tornyán megújult fényel ragyog *Regnum Hungariae* Szent Koronája. Joggal, hiszen a királyságnak ez az egyetlen ma is Istent szolgáló temploma, amelyben a legtöbb uralkodót koronázták.

A kötet egyértelműen az igazságot szolgálja, és mint ilyen, a keresztény egység tanúságtétele a közismerten ellentmondásokkal terhelt szlovák-magyar összefüggésrendszerben is.

A könyv szövegének szerzője és a kiadvány összeállítója 1997-től a pozsonyi magyarok papja, a Komenský-egyetem hittudományi karának docense, 2008-tól a főegyházmegye sajtószolgálatának vezetője, az érsek szóvivője. 2009-2010-ben kezdeményezte, vezette, koordinálta a Dóm szentélye alatti kutatásokat, Pázmány Péter sírjának feltárását. A pozsonyi Lourdes-barlangról és a Kék templomról szlovákul és magyarul kiadott képeskönyv-monográfiái voltak az első előkészületek a mostani nagymonográfiához. A csehszlovák szakadár katolikus egyház létrehozásának kísérletéről az 1950-es években szintén két nyelven hozzáférhető kötete is rendelkezésre áll a politika rontásainak felismeréséhez.

A kötet előszava Stanislav Zvolenský érsek-metropolita köszöntője, november 15., Hétfájdalmú Szűzanya, Szlovákia pátrónája ünnepére keltezve. A főpásztor, a főegyházmegye segítségével a könyv nem jelenhetett volna meg. Zárszónak is tekinthetjük a Lúč kiadó megjegyzését: „A kiadó tiszteletben tartotta a szerző eljárását, aki a szlovák történelem magyarországi (*uhorský*) korszakából származó személynevek átírásakor megőrizte a magyar

helyesírást.” Jozef Hal’ko eredeti dokumentumokra, levéltári forrásokra, egykorú sajtóhírekre, igen nagy mértékben magyar szakirodalomra támaszkodik. A monográfia szövegében mindenütt, ahol ezt a tudományos pontosság megkívánja, Pozsony történelmi szlovák elnevezését, a *Prešporokot* használja. Eltér a szlovák kiadványok rézümé-gyakorlatától is. A szlovák nyelvű összefoglalót itt a német, a magyar, az angol és a francia követi. És nem csupán a sorrend beszédes, hanem a magyar beiktatása is. A tanúságtétel, a példaadás folytatódik.

A szerzőpár együttműködésének eredménye a fotók által feltárt részletek, a rejtett kincsek: „A szöveg és a kép ebben a könyvben valamiféle harmadik, oszthatatlan minőségre ötvöződött, hogy kölcsönös hatással kiegészítsék egymást: a kép ugyanis nemegyszer szóbeli magyarázatot kíván, és hasonlóképpen a szó titkát gyakran éppen az alkalmas illusztráció tárja fel.” A szerzők kérdései kivétel nélkül lényegre törnek: „Miről vall a húsz méter magas boltívek szimbólumainak szimfóniája, és kire utalnak a címerek?” Anton Hykisch, kortárs szlovák írónkat idéztem a *Magyar Sion* előző számában: „...Ott van Csehország címere... Ott meg a morva... Hunyadi Mátyás ezeket az országokat is meg akarta szerezni. És amott fenn, egészen fölöttünk a kettős kereszt a hármashalmon. Magyarhon címere – suttozta Mišo. A fenét. Hiányoznak az árpádsávok. Ez *Hungariae superioris* címere. Felsőmagyarhoné? Nyilván. Szlovákiáé. Nem félelmetes ez, fiúk? Fogjátok be a szátokat! Nem látok semmit, szinte egészen fekete. Csodálkozol? Ezeréves por. Ki tisztítaná meg a történelmi szlovák címet? Hagyjátok abba, sziszezi Laco. Gottwald elvtárs néhány nappal Sztálin temetése után halt meg. Isten malmai... Mikor ragyognak fel Közép-Európa országainak történelmi címerei a Szent Márton-dóm boltívein? Mikor szólal meg az összes harang a koronázóváros fölött? Mikor lépnek elő a megfeketült képekből a kétezer éves egyház fényes ornátusai? A templom jobb sarkában Donner lovát Szent Mártonnal félénk áprilisi nap árnyékolja...” Súlyos az örökség, de van remény a kibontakozásra.

És a hasonló mélységű kérdések sorjáznak tovább: „Mi a küldetése a Lippertoltárnak, és mire való a stallumokon például a dudáló majom plasztikája? És kit temettek a szentély alá és a többi dómi kriptába? Milyen indokkal került Donner Szent Márton-szobra fél évszázadra a templomon kívülre, és mivel indokolták az imádkozó Ferenc József domborművének eltávolítását? Milyen ismert személyiségeket kereszteltek itt, kiket adtak össze, és kik lépték át a küszöböt? Mikor és miért hallgatott itt Bethlen Gábor evangélikus prédikációkat? Mikor kötöttek házasságot szovjet géppisztolyok árnyékában? Milyen sorsuk volt az orgonistáknak és muzsikuskoknak és magának a Dóm orgonájának? És miért éppen Alamizsnás Szent János kápolnája előtt imádkoznak oly összeszedetten az emberek? Mit rejtett a 85 méter magas dómtoronyból restaurálásra levett korona? Mit mondott itt 1995 nyarán a boldog emlékezetű II. János Pál?”

A szakirodalomban ismeretes, hogy a Dóm regotizált főoltára a Szent Jobb ereklyetartójának hatására készült, a kanonoki stallumok zenélő állatfiguráinak dudáló majma a paráznságra és az ördögre figyelmeztet. A Koronázótemplom című fejezet a Szent Koronáé, a torony csúcsán. 1846. november 25-én került a helyére a 164 cm magas másolat, 120 cm széles párnán. 1905-ben lebocsátották, újraaranyozták, majd a 167 kg súlyú terhet ismét visszahelyezték a torony tetejére öt platina villámhárítóval, amiket Rómer Flóris készített. Kevésbé ismert a korona további sorsa. A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben újraaranyozták, de állványzatról, nem eresztették le a földre. Erre 2010-ben került sor, és hivatásos hegymászók végezték, akik történelmi eseménynek élték meg a 45 percig tartó munkát. Az üreges fém párnán lövésnyomok látszottak, amik származhattak még a „cseh legionáriusok által használt osztrák-magyar ismétlőpuskáktól. A cseh légiósok előszeretettel likvidálták a letűnt monarchia jelképeit” – írja a szerző kiváló fotók kíséretében. „Lehettek azonban 1945 áprilisában orosz vagy német találatok is, a harmadik gyanú pedig az 1968. évi szovjet megszállók, akik vagy mesterlövészt, vagy titkos rádióadót akartak eltávolítani a Dóm tornyáról.” A koronát azután megtisztították, kijavították és 2010. szeptember 27-én nagy tömeg jelenlétében visszahelyezték a toronyra, a hagyományosan megdöntött kereszttel.

A Pázmány-síremlék című fejezetet Knauz Nándor képe nyitja, a tudós dómi plébános, prépost, könyvtáros és levéltáros, aki a bíboros sírját is feltalálta a székesegyházban. Komlóssy Ferenc prépost képe a Pázmány-síremlék okán díszíti a kötetet, hiszen neki köszönhető elsősorban Rigele Alajos domborműve: Knauz és Komlóssy érdemei még inkább kiemelik Pázmány jelentőségét Pozsony városa számára, amit a mai utódok is hűen tolmácsolnak. Rigele műalkotásának középpontja a Kalauz 1613. évi kiadása a bíboros bal kezében. Szerzőnk méltán emeli ki a Pázmány-féle Esztergomi rituálét is, amelyben az első szlovákul nyomtatott szöveg található, s e nyelv erősségét tanúsítja, hogy ezen készült a Kalauz első fordítása. Rigele alkotását Csernoch János bíboros leplezte le 1907. június 7-én, Dudek János pap-professzor pedig büszkén jelentette ki, hogy Pázmány éppen pozsonyi dolgozószobájából intézte az ország dolgait. Jozef Hal'ko nagy dolgot művelt ebben a fejezetben is. Finoman érzékeltette Pázmány jelentőségét a *szlovák* művelődésben, ugyanakkor nem szakította ki a *magyarországiság* kötelékéből. E helyütt kerít sort a Pázmány-sír feltárásának ünnepélyes bejelentésére, amit 2010. január 23-án, Alamizsnás Szent János ünnepén Stanislav Zvolenský pozsonyi érsek végzett. A Hal'ko-kötet tanúsítja, hogy a történelmi örökség ezúttal jó kezekbe került. Az új főegyházmegye jól sáfárkodik a történelem adta értékekkel.

A gazdag magyar szakirodalomból hiányzó személyiségek és események is arányos szerkesztésben kaptak helyet. Ilyen a Dóm kriptarendszerében el-

temetett Krman Dániel evangélikus szuperintendens, akit pozsonyi börtönévei végén a jezsuiták állítólag katolikus hitre térítettek. Ő volt II. Rákóczi Ferenc hűséges, szláv tudatú támogatója. Ilyen Jozef Ignác Bajza, az első szlovák regény alkotója, aki szembekerült a szlovák nemzeti mozgalom meghatározó személyiségeivel. Rudnay Sándor esztergomi érsek, aki maga is támogatta a szlovák ügyet, kanonokká nevezte ki a nehéz természetű Bajzát, aki ezért nyugszik a Dóm alatt. Róla is olvashatunk a *Magyar Sion* 2009. évi 1. számában, miként Donner György Rafael Szent Márton-szobráról ugyanott. A XX. század első fele meghatározó egyéniségének, Andrej Hlinka csernovai plébánosnak is van nyoma a Dóm alatt: „2003 nyaráig állt a kanonokok kriptájában – közvetlenül Jozef Ignác Bajza sírja előtt ... Hlinka ... koporsója. A koporsóba beelöltek, bélését átszurkálták 1968 augusztusában a szovjet megszállók, akik egyébként többszörös razziaik során 810000 akkori koronás kárt okoztak az egész Dómban.” (311. p.) Hasonlóan erőszakkal tették tönkre az I. világháború alatt készült hadi oltárt 1920-ban, amikor kalapáccsal szétverték az imádkozó Ferenc József szobrát.

Külön fejezetben mutatja be a szerző a Dóm tornyába vezető utat, a kanonokok tanácstermével, a sekrestyével, a mai kincstárral, gyönyörű képek és a helyiségekhez, tárgyakhoz kapcsolódó tudományos adatközlések kíséretében. Egykorú felvételek illusztrálják a Dóm zenei életét, főként Albrecht Sándor tevékenységét, majd az új orgona megáldását 2010. július 4-én. A szerzőpárosnak gondja volt olyan eredeti részletek megörökítésére is, mint a torony óraszerkezetét gyártó cég táblája, a harangok ábrái és feliratai, és természetesen a 2000. év november 11-én megáldott új harangok képes és írott dokumentációja.

A templom külsejét leíró fejezetbe helyezték a szerzők II. János Pál pápa látogatásának és Stanislav Zvolenský érsek beiktatásának dokumentációját, a felújított északi kapun belépő jeles személyiségek felsorolását. Különleges szerepe van ebben a részben a délkeleti támpilléren található szarvasagancsnak, amit a paleontológia őskori lenyomatnak feltételez. A plébániai levéltárból származó régi fotó mellé Jozef Hal'ko megalálta Nagyfalussy István Szarvasagancs a pozsonyi dómon című versét. Az érsekújvári költő műve 1937-ben jelent meg a *Szlovenszkói magyar írók antológiájában*. A szlovák műfordítás címe: *Jelení parah na prešporskom dóme*.

A tudományos pontosság, a fotóművészet eszközeivel is felcsillantott titkok minduntalan jelenlévővé teszik a transzcendenciát. A kötet összeállítójának nemes pasztorációs módszerét még a kötetzáró száraz kronológia is sugározza: mit, miből és hogyan sorol be az 1204-től napjainkig tartó esemény sorba.

Folyóiratunk olvasói – mint azt említettem – már ismerhetnek részleteket a kötetből. Jozef Hal'ko munkájából katolikus közösségünk sugárzik. A Dóm közös kincsünk. Magyar fordításának közzététele elsőrendű fontosságú szol-

gálat békességet teremtő igyekezetünkben. A pozsonyi érsek szövivőjének műve akkor lenne teljes, ha ugyanaz a szellemiség és képanyag magyarul is olvasható lenne.

A magyar nemzet történetében is felbecsülhetetlen érték a pozsonyi Dóm. Az esztergomi bazilika hasonló érték a szlovák nemzet történetében is. A történelem tanulságai szerint mindkét istenháza közös nemzeti zarándokhely lehetne. Már e tény önmagáért beszél: mindkét nemzet Anyaszentegyházunk kebelében nevelkedett. Hal'ko gyönyörű könyve ezt a felismerést sugalmazza és szolgálja Štefan Komorný mély humanizmussal, szeretettel áthatott művészi fotóival együtt.

Käfer István

HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

♦♦♦ *Kultúrne dejiny* 1 (2010)

A *Kultúrne dejiny* (Művelődéstörténet) évente kétszer megjelenő recenzált tudományos folyóirat. Kiadó: a Rózsashegyi Katolikus Egyetem Verbum nevű kiadója. Témaköre a szélesebb értelemben vett történelem, szociológiai, filozófiai, teológiai, művészettörténeti, nyelvészeti kapcsolódásokkal valamennyi történelmi korszakban. Vizsgálódási területe hangsúlyosan a közép-európai régió. Az új periodikum a 2007–2009 között megjelent Ruzomberky historicky zborník (Rózsashegyi Történeti Gyűjtemény) folyóirattá alakítása. Szlovákul, csehül, lengyelül, angolul közöl írásokat, egyéb nyelvekből fordításban. A hátsó borítón magyar nyelvű tájékoztató is helyet kapott.

Az új periodikumnak gazdag hungaroszlovakológiai anyaga van. A tanulmányok között szerepel Szavatije érsek tevékenysége az első Csehszlovák Köztársasághoz csatolt, majd 1939-től Magyarországhoz visszakerült Kárpátalján, a középkori szepességi történeti antropológia historiográfiája, gazdag, újabb magyar hivatkozásokkal. Michal Slivka kisonográfia terjedelmű és igényű dolgozatának példaértékű alapállása: „Számos idősebb szepességi történész pragmatikus hozzáállása a forrásalapokhoz.” Ez a követendő út.

Örömteli interjú olvasható a folyóiratban Ivan Chalupeckývel, a Szepességi tudós kutatójával és népszerűsítőjével. Így foglalja össze Szepes különlegességét: „... Kevés régió akad Európában is, amely olyan sűrű városi agglomerációs hálózattal rendelkezik... s a városi polgár már bizonyos mértékig saját kultúrára és identitásra törekszik... Szepesben már a XIX. században, de azt megelőzően is jó néhány középiskola volt... a híres késmárki Evangélikus Lí-

ceum, a két lőcsei, az evangélikus és a katolikus, a podolini piarista és az iglói gimnázium. Melyik vármegyének volt három tanítóképzője? 1900 körül jött létre faipari iskola Iglón és fémfeldolgozó Gölnicbányán, vagyis a szepesiek kulturális fejlettségének valóban megvoltak a gyökerei a művelődésben. Jónéhány folyóirat is megjelent itt már a XIX. századtól. Lőcse adta ki a *Zipser Botet*, Igló a *Szepesi Lapokat*, Késmárk a *Karpathen Postot*...” Számos településnek van saját monográfiája, és olyan falvak is, „...amelyekben azelőtt németek éltek túlnyomó többségben, és ma teljesen új a lakosság, érdeklődnek múltjuk iránt”. Folytatja működését a még Magyarhonban alapított Szepesi Történelmi Társulat is.

Gazdag hungaroszlavakológiai ismeretek sorjáznak a folyóirat recenziós és annotációs részében: Jolsva és a jolsvai uradalom a középkorban, a *Piae foundationis* és jelentőségük a kora újkori magyarországi társadalomban, Andrej Hlinka személyisége, a *Studia Historica Tyrnaviense VIII.* kötete stb. Az új folyóirat tudományos igényességét és szellemiségét jelzi a *Matica slovenská Historický zborník* (Történelmi Szemle) 2009/2. számának ismertetése.

A periodikum harmadik részében közlik Bystrík Bugan *Mojžiš Uhorský a jeho bratia v kontexte slovenských dejín* (Magyarhoni Mózes és testvérei a szlovák történelem kontextusában) című írását. A *Magyar Sion* 2007/2. számában Nagy Márta tanulmánya összegezte a nálunk Magyar Mózesként számon tartott ortodox szentet, ezért különösen érdekes a *Matica*-periodikumban megjelent írás kritikája testvér-folyóiratunkban. Idézzük szó szerint: „...a szerző közli, hogy nemzetünk egyik első kanonizált szentje volt, 'Kelet-Szlovákiából' származott, és 983–1043 között élt. A szerző forrásmagyarázata különös, mivel kérdéses, tekinthetjük-e ezt a szentet az első 'szlovák' szentek egyikének.”

A *Kultúrne dejiny* keresztény szemléletétől idegen a Ján Bobák szerkesztésében megjelenő folyóirat szellemisége. A szemlélő Mariana Gordiaková meg is jegyzi, hogy a *Matica* periodikuma pozitívumai ellenére az egyes írások színvonala ugyancsak függ „a források interpretációjától”.

Érdeklődésünkre tart számot a folyóirat „annotációs” rovata az új könyvekről: „A tatár betörés történelmi elbeszélés a szörnyű eseményekről, amelyek sok szenvedést hoztak Magyarhon királyság lakosainak és az egész országot a romlás szélére juttatták.” Az antológia Richard Marsina és Miloš Marek összeállításában, a Szlovák Tudományos Akadémia kiadásában (Bratislava, 2008) látott napvilágot. A középkorral kezdődik Tomáš Janura: *Vidéki nemesi székhelyek Liptó megyében*, és igencsak közös témánk lehetne az a „kollektív monográfia” is, amit *Frank Vítazoslav Sasinek, a XIX. század legjelentősebb szlovák történésze* címmel adott ki 2007-ben a *Matica slovenská*. Annál is inkább, mivel Sasinek katolikus papként feldolgozta a mai Magyarhon kezdetének történetét is. Jelentős hungaroszlavakológiai vonatkozások vannak

Zuzana Lopatková *Martin Kollár (1853–1919)* és Michal Stehlík *Csehek és szlovákok 1882–1914* című kötetében.

Tanulságos információkat ad a folyóirat „Hírek, beszámolók” című záró része is. 2010 februárjában nemzetközi néprajzi konferenciát rendeztek Soňa Kovačevićová tiszteletére. Magyarországot Bartha Elek előadása képviselte „A helyi identitások és a revitalisztikus kultúra” címmel, 2010 áprilisában pedig Ostraván rendeztek dokumentum-konferenciát „Egyház és etnikum a történelemben” címmel, ugyancsak magyar részvétellel a Szegedi Tudományegyetemről (P. Kiss Attila, Ábrahám Ádám).

A magyar-szlovák szellemi összefüggésrendszer eddigi legjelentősebb, konkrét együttműködési lehetőséget nyújtó két folyóirata a *Magyar Sion* és a *Kultúrne dejiny* küldetést teljesít a 2006. június 29-i engesztelő szentmise megbocsátó szeretetében. A tudományos felfedezések értelmezése, interpretálása azonos indítékú mindkét szép kiállítású folyóiratban. Ivan Chalupecký, Szepes tudós professzora mindkét periodikum állandó munkatársa.

- ♦♦♦ *Dejiny Trnavskej univerzity 1635–1777, 1992–2010* [A Nagyszombati Egyetem története 1635–1777, 1992–2010] (szerk. Jozef Šimončič, Alžbeta Hološová; Typis Universitatis Tyrnaviensis, vydavateľstvo Trnavskej univerzity v Trnave, Trnava 2010) 370 pp.

Pázmány Péter egyetemeinek mai örökösei közül a Nagyszombati Egyetem Nagyszombatban – Trnavská univerzita v Trnave – hivatalos címet viseli. Az alapítás jeles évfordulóját, a 375. esztendőt a Tirna-parti városban is megünnepezték, tudományos konferenciával, nagy létszámú magyarországi vendég-előadóval és egy reprezentatív ünnepi kiadvánnyal. A két évszám-pár azonnal jelzi az 1777. évi Budára helyezést, majd az 1992. évi folytatást. Ebből ered a furcsa név is, a „nagyszombati Nagyszombatban” hiszen a budapesti ELTE és a SOTE, valamint a PPKE is tulajdonképpen „nagyszombati”. Csak a magyarországiak egyszerűen az 1635. évtől számítják magukat.

Az „ősegyetem” és mai utódai között értő együttműködés alakult ki – Pázmány szellemiségének megfelelően. A mai nagyszombati utódnak tetézetek a gondjai. Meg kell küzdenie az 1777–1784 közötti ún. Királyi Akadémia után 1992-ig tartó ürrel, sőt a jelen politikai erőviszonyok nem mindig kedvező alakulásával. Annak ugyanis sokan nem örülnek, hogy a mai nagyszombati egyetem Pozsony és a Rózsahegyi Katolikus Egyetem között különös helyet igényel magának a szlovákiai felsőoktatásban. Ráadásul teszi ezt erőteljes magyar közreműködéssel, hiszen az alapító Pázmány Pétertől napjainkig nem kerülhető meg az egykori országhözösség. A jubileumra igen szép kiadásban

jelentették meg Bitskey István Pázmány-monográfiáját szlovák fordításban. Nem csoda, hogy az ünnepi konferencia nyelve a szlovák és a német volt, s az univerzitás felújított ősi lobogójának Patrona Hungariae köriratát Patrona Universitatis Tyrnaviensisre változtatták. Jozef Šimončič professzor hősiec harcot folytat az egyházat és a hungarus hagyományokat ferde szemmel nézőkkel szemben. A szlovák nemzeti elem túlhangsúlyozása ezt a célt szolgálja. Ebben is rokonok vagyunk, hiszen a szlovákok számára „Uhorsko” mellett kínos és emészthetetlen Patrona Hungariae nekünk csak „magyar”-ra, „Magyarország”-ra fordítható.

A kötet bevezetőjében Jozef Šimončič „a szlovák nemzeti történelem ékeségének, a művelődéstörténet nem eléggé megbecsült igazgyöngyének” nevezi a 375 éves egyetemet. Ennek helyrehozására hozták létre az Ústav dejín Tnavskej univerzity, A Nagyszombati Egyetem Történetének Intézetét. Az intézet évkönyveket és az ünnepi évforduló jeles kiadványait publikálta. „Saját” egyetemtörténete még nem készült el, ezért a jubileumi kötetbe átvették Vendelín Jankovič 1995-ben megjelent összefoglaló tanulmányát. Ebben a rendszerváltás közelségéről árulkodik az a sajtóságos osztályszempont, miszerint Pázmány „...csak közép-nemesi származású volt, az uralkodó rendi nemzet tagjának tartották, és hajlott arra a gondolatra, hogy az uhorsky [„hungarus”] nemzetet a magyar nemzettel azonosítsa...” (12.p.). Néhány bekezdéssel később: „Pázmány a kor uralkodó rendi ideológiája szellemében a magyarországi rendi nemzet tagjának érezte magát, amelybe minden kiváltságos egyén beletartozott, tekintet nélkül arra, milyen nyelven beszélt. Mindazonáltal lényéből eredően kedvezett a magyar etnikumhoz tartozóknak... ami nyilván nemesi származásának következménye...” (14–15.p.). Egyébként a magyar szakirodalomra, új levéltári kutatásokra is hivatkozó munka, jó összefoglalás.

A Šimončič professzor által a Budára helyezés szépségtapaszanak nevezett Királyi Akadémiát (1777–1784) ebben a kötetben tekintik először nagyszombati ügynek, hiszen hamarosan Pozsonyba helyezték át, és ebből keletkezett az Erzsébet-egyetem. Az egyes karok történetét Richard Marsina, Juraj Dolinský, Miriam Laclavíková, Adriana Švecová és Štefan Kopecký írta. Külön tanulmányok foglalkoznak a diákokkal és professzorokkal, az egyetem intézményeivel (nyomda, könyvtár, levéltár, obszervatórium, gyógyszerár, botanikus kert) és az épületekkel. Az 1992. évi újraalapítás néhány bekezdésnyi anyaggal a Jogi Kar történetét követi és az Orvosi kar históriájában található a legkevesebb magyar forrás, mivel a szerzőnek itt már gazdagabb szlovák szakirodalom állt rendelkezésére.

A kötet zárótanulmánya az 1992-ben létrejött mai egyetem bizony viharos története. Számunkra itt elsősorban a „katolikus egyetem ügy” pontos ismerete szükséges, ami teljes mértékben feltárul Marián Manák tanulmányában.

Természetesen politikai kérdésről volt szó. A Mečiar-kormányzat más egyetemet akart Nagyszombatban, s ennek ellensúlyozására katolikus egyetemmé akarták alakítani a 17. századi, Pázmány-hagyományt vállaló intézményt. Ez a küzdelem is politikai csoportok között zajlott, s a leginkább érdekelt katolikus egyháznak szinte statisztika szerep jutott. Az akkori kormányzat célja ugyanis az volt, hogy a katolikussá válással lejárassa a „szlovák Rómát”. Részt vállalt ebből az oktatási miniszter is, aki a jezsuiták kezébe adással vélte az egyetem kompromittálását. A kereszténydemokrata mozgalom egyik szárnyának vezetője szorgalmazta, hogy Szlovákia Püspökkari Konferenciája vállalja az egyetem katolikussá alakítását. A püspöki kar nem akart a politika eszközévé válni, ezért a rektor csak az egyetem keresztény orientációját, nem pedig „reprofilációját”, még kevésbé „transzformációját” fogadta el. Ezzel ugyanis 1995-ben megszüntették volna az 1992-ben alapított egyetemet. Annak ellenére, hogy az egyetem keresztény elkötelezettsége nyilvánvaló volt, a kormányzat megalapította a városban a második egyetemet is Cirill-Metód Egyetem néven, hogy ezt alakítsák katolikus egyetemmé. Ezt a kísérletet a szlovák püspöki kar visszautasította. Az 1998-as kormányváltás után ismét a Nagyszombati Egyetem kapta volna a katolikus egyetemmé alakulás lehetőségét, de az intézmény szenátusa, a biztonságos működést féltve, egyértelmű biztosítékokat kért az egyháztól. Csak a teológiai kar volt feltétel nélkül az átalakítás mellett. Még 1999-ben a Katolikus Egyetemek Nemzetközi Szövetsége társult tagságot ajánlott a Nagyszombati Egyetemnek annak ellenére, hogy elnevezésében nem szerepel a „katolikus”, de statútumával, hagyományaival és működésével teljesítette a katolikus egyetem kritériumának követelményeit. A megegyezés további próbálkozások után sem jött létre az egyetem és a püspöki konferencia között, az egyetem ugyanis féltette időközben szerzett 31 akkreditált szakját és 3000 hallgatóját a katolikus egyetemmé alakulás bürokratikus folyamataitól, mivel a felsőoktatási törvényben ilyenfajta átalakulási lehetőség nem volt. A püspöki kar 1999 májusában végleg eldöntötte, hogy a szlovák katolikus egyetem és székhelye Rózsahegyén lesz, mégpedig a Zsolnai Egyetem Kateketika-Pedagógiai Karának transzformációjával.

Az igen szép kiállítású, nagy formátumú kötetben számos eredeti dokumentum fotója, sok színes illusztráció található, és ezúttal magyar nyelvű összefoglalás is. Ennek egy mondata így hangzik: „Az egyetem megalakulását követő első nehéz időszakot, amikor az egyetemet megsemmisítés fenyegette egyes politikai körök részéről, az egyetem átvészelte, megtartotta keresztény profilációját, megnövelte az akkreditált szakok számát, bővültek egyrészt a külföldi egyetemekkel való kapcsolatai, másrészt saját tudományos intézeteket létesített.”

Az egyetem mindenütt Pázmányra emlékezik. A főbejáratnál az első rektor, Anton Hajduk emlékművének részeként az egyetemi épületek makettjét karjá-

ba ölelő érsek domborműve, majd az előtérben könyveken nyugvó mellszobra fogadja a belépőt.

- ♦♦♦ MIKSZÁTH Kálmán, *Slovenski rodáci* [Tót atyafiak] (Horniaci a Horniaky III) (vál. Kiss Gy. Csaba, Karol Wlachovský, ford. Karol Wlachovský; Vydavateľstvo Marenčin PT Občianske Združenie tradície a hodnoty, Bratislava 2010) 268 pp.

A szlovakológia, a szlovákságtudomány hungarus és magyar elemeit tárgyaló hungaroszlovakológia tükörtudománya a hungarológia, a magyarságtudomány hungarus és szlovák elemeit elemző szlovakohungarológia. Vizsgálódási területe a két etnikum egymás mellé kerülésétől napjainkig tart – mondjuk Balassi Bálinttól Madách Imrén, Jókai Móron, Gárdonyi Gézáig át egészen Duba Gyuláig, Dobos Lászlóig, Závada Pálig: a reneszánsz világ többnyelvűsége, Balassi írásos megnyilatkozásai szlovák jobbágyairól és környezetéről, Madách *Civilizátora*, Jókai *Gazdag szegények*, a *Pál utcai fiúk* Janói, Gárdonyi *Egy szál drótjának drótosa*, a szlovákiai magyar írók, legutóbb Grendel Lajos szlovák világa és Závada *Jadвига párnája*.

A fordító Karol Wlachovský életműve a Mikszáth-sorozat, Kiss Gy. Csaba értő válogatásával. Mikszáth egészen különleges helyet foglal el a szlovakohungarológiában, hiszen a szlovák irodalomban is alig akad olyan mély néplátású író, mint a Nagy Palóc. Mikszáth szlovák népismerete, népábrázolása az évezredek magyar-szlovák szimbiózis nosztalgikusan realista felidézése. Különösen is vonatkozik ez a Beszterce ostromára, a múlt bűvkörében élő gróf meghitt viszonyára a szlováksággal. Ez pedig a magyarosodó és magyarosító Magyar Királyságban Mikszáth írásművészetének látszólag könnyed anekdotázásában, szellemes, de sosem bántó gúnyolódásában megnyilvánuló országsiratása. S ebből a látószögből Mikszáth nem „magyarikum” a szlovák művelődésben, hanem a hungarus/uhorský könnyes hattyúdala, ami egyformán sajátja a magyar és a szlovák nemzethagyománynak. Wlachovský és Kiss Gy. Csaba szolgálatára elévülhetetlen értékű a magyar-szlovák szellemi összefüggésrendszer tudományos, művészeti, de mindenekelőtt az igazságkeresés szeretetre indító bemutatásában.

Käfer István

- ♦♦♦ SZÉKELY János, *A Könyvek Könyve* (Szent István Társulat, Budapest 2010) 190 pp.

Nagyszerű, ugyanakkor igen nehéz feladatot vállalt az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye és a Szent István Társulat: egy közös, tizenkét kötetes hittankönyvcsalád megjelentetését. A sorozat szervesen illeszkedik a magyar oktatási rendszerhez, és jól alkalmazható valamennyi hazai és határon túli iskolatípusban.

A hiánypótló tankönyvcsalád ötödik osztályosoknak készült kötete *A Könyvek Könyve – Bevezetés a Biblia világába* címmel Székely János munkája. A diákok negyven lecke alatt ismerkedhetnek meg a Szentírással. Az ószövetségi fejezetekben rövidített, egyszerűsített idézetek segítik a 10-11 éveseket, az újszövetségi részben azonban már eredetiek a szövegrészletek. A szerző az idézetek elemzése helyett inkább érdekes történetek segítségével aktualizálja a Biblia mondanivalóját. Példáit a mindennapi életből és a gyerekek által ismert személyek életéből veszi. Megelevenedik II. János Pál, Apor Vilmos vagy éppen a saját életét a gyermekeért feláldozó édesanya is. Nem kerüli ki a kényesebb eseményeket sem. A diákok megismerhetik Dávid király Betsabéhoz fűződő kapcsolatát, férje meggyilkolásának részletes körülményeivel együtt.

A fejezetek végén található feladatok elsősorban közös beszélgetésekre épülnek a szülőkkkel, tanárokkal. Ily módon a hittan nem a sok házi feladatot igénylő tantárgyak egyike lesz, hanem családi beszélgetés témája. Ez pedig igazi célja.

A Könyvek Könyve lebilincselő olvasmány azoknak is, akik – életkortól függetlenül – rendelkeznek Szentírási ismeretekkel. Illusztrálja ezt néhány irodalmi példa: Kosztolányi Dezső Hajnali részegség című verse (5.p.), Babits Mihály, Pilinszky János, Mahatma Gandhi tanúsága, Gárdonyi Géza Írás a Bibliába című verse (9.p.). Olvasható Tóth Árpád Esti sugárkoszorúja (24.p.), Rabindranath Tagore (30.p.), Babits Mihály Zsoltár gyermekhangra (84.p.), Reményik Sándor Ne ítélj (127.p.) és Gulyás Pál Az evangélium elé c. verse (186.p.). Nem kevésbé gyönyörű Sík Sándor Naphimnusz-fordítása (18.p.). De találunk tudósokat is – Albert Einstein, Max Plank, Friedrich von Weisäcker.

Szerzőnk felnőttpasztorációját is sejtetik áldozat-történetei a vak édesapáról (38.p.), az első boldoggá avatott cigányról vagy a paralimpiára készülő féllábú fiú képe.

A tankönyvcsalád taníthatóságát és használati értékét nagyban növeli önálló honlapja, melyen mindenki megtalálhatja a számára fontos információkat. A tanárok munkáját segítik a tanmenetek, az órai segédanyagok, amit bárki fel is tölthet, így a hitoktatók egymás óráit is színesíthetik. Szerveznek egész tanéven átívelő internetes vetélkedőt is. A szülőket pedig segítik abban, hogy otthon gyarapíthassák gyermekeik ismereteit, sőt gyakorlófeladatokat is adhassanak.

Sebő Balázs

- ♦♦♦ FÜLÖPNÉ ERDŐ Mária,
Beszélgetés Istennel (Szent István Társulat, Budapest 2010) 107 pp.
 + 8 melléklet
Isten szava (Szent István Társulat, Budapest 2010) 183 pp.
A Mennyei Atya gyermekei (Szent István Társulat, Budapest 2010) 199 pp.
Élet a hitben (Szent István Társulat, Budapest 2010) 183 pp.

A Szent István Társulat új hittankönyvsorozata olyan sikerült kiadvány, amely nem csupán szándéka szerint, hanem megvalósult formájában is a gyermekeket szólítja meg. A négy kisiskolásoknak szóló, egymásra épülő kötet sorrendben a következő témákat tárgyalja: első osztályban Isten, az imádság, a templom és a szentmise mibenlétét, másodikban a Szentírás legfontosabb fejezeteit, harmadikban az Egyházzal kapcsolatos alapfokú ismereteket, míg végül negyedik osztályban a hit- és erkölctan kérdéseit.

Számos előnye közül talán a legfontosabb, hogy valóban a gyermekek nyelvén, számukra érthető és jól értelmezhető formában közli a hit legalapvetőbb, leglényegesebb tudnivalóit, ismerteti a gyakorlati hitélet elemeit, „eszköztárát”. Mindezt egyrészt áttekinthetően és világosan, másrészt bájos és lényeglátó rajzok segítségével teszi. Sajnos a 4. kötetben a többi évfolyamra olyannyira jellemző egyszerű és gyermekközpontú fogalmazást esetenként hiányolnunk kell. Helyenként szükséges lehet oldani, a gyermekek számára árnyalni a megfogalmazásokat, ill. érdemes végiggondolni, hogy feltétlenül szükséges-e éppen a hittanórán bizonyos kifejezések bevezetése.

Külön lelemény a valamennyi kötetben a fejezetek végén található rajzos összefoglaló, amely megismétli a leckék illusztrációit. Sajnos egy sajtóhiba folytán a második könyv első fejezetének rajzai felcserélődtek, erre egyrészt tanításkor külön figyelmet kell majd fordítani, másrészt a reménybeli 2. kiadásnál lehetőség lesz a javítására. Mind a négy könyv egyben munkafüzetként is működik. A leckék felépítése hasonló: a témát ábrázoló kép alatt tömören megtalálható az új ismeret, amelyet a túloldalon már rögtön vagy gyakorlati kérdések, vagy az anyag részletes kifejtése követ, de minden esetben olyan feladatok is, amelyek szinte azonnal elmélyítik az újonnan tanultakat. A könyvsorozat legnagyobb erénye talán éppen az, hogy már a legkisebb gyermekek esetében is mindig arra törekszik, hogy az elméleti tudnivalókat minél hamarabb beépítse a tanulók gyakorlati hitéletébe, sőt, végső soron, életvitelbe. Mindezt anélkül, hogy fölösleges részletezéssel terhelné őket.

A példásan következetes felépítés mellett a rendszeres visszacsatolás, ismétlés is elmélyíti a tanultakat, egyrészt egy-egy kötetben belül, másrészt a kötetek között is, és nem csupán utalás szintjén, hanem akár teljes szövegrészek új szempontú megismétlésével és felidézésével is.

A Fülöpné Erdő Mária által fogalmazott, színes, kedvesen illusztrált kötetek a négy alsós évfolyamban kívánatos ismereteket tartalmazzák, de bátran ajánlhatjuk őket az iskolai osztályoktól függetlenül is olyan gyermekeknek, akik most találkoznak először a katolikus hittel.

Hegedűsné Gáspári Katalin

- ♦♦♦ *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye történelméről* (szerk. Marton József és Bodó Márta; Szent István Társulat, Budapest – Verbum, Kolozsvár 2009) 319 pp.

A tanulmánykötet a Gyulafehérvári Főegyházmegye ezeréves fennállása alkalmából jelent meg. A kötet tanulmányai az ezeréves Erdélyi Egyházmegye eseményeivel, az ahhoz kapcsolódó kérdésekkel foglalkoznak.

Jakubinyi György, a főegyházmegye érseke tanulmányában a Biblia szám-szimbolikájával foglalkozik, arra keresi a választ, hogy mit jelent a millennium a Bibliában.

Marton József nagyprépost, az egyháztörténet egyetemi tanára a Gyulafehérvári Főegyházmegye (1932-ig „erdélyi püspökség”) történetét ismerteti. Foglalkozik az alapítással, az egyházmegye szervezeti kiépülésével, a szerzetesrendek megjelenésével, majd az egyházmegyét érintő problémákkal: a török betöréseivel, a reformáció megjelenésével, a Habsburg érdekkörök tevékenységével, az erdélyi rendeknek a katolikus püspökség szétzúzására irányuló intézkedéseivel, a „vallásszabadsággal”, a restauráció és a dualizmus kérdéseivel. A 20. század jeles püspökei: Mailáth Gusztáv Károly, Márton Áron és Jakab Antal a legnehezebb időkben is – amikor a katolikus egyház nem szerepelt Romániában a jóváhagyott tizennégy vallásfelekezet között – elérték, hogy a hitélet erősebb volt, mint a demokrácia éveiben.

Vizkelety András azt mutatja be, hogy milyen hatások érhatték abban a kulturális környezetben Szent Erzsébetet, ami a thüringiai udvarban 1200 körül fogadta.

A jezsuiták kora újkori erdélyi tevékenységéről szól Gábor Csilla tanulmánya. A jezsuiták Báthori István fejedelem meghívására érkeztek Lengyelországból. Többször kiutasították őket, majd visszatérhettek. A szerző 17-18. századi részleteket vizsgál, esettanulmányokat ismertet.

Tánczos Vilmos erdélyi és moldvai példák alapján az archaikus népi imádságokban és az egyházművészetben megjelenő szenvedő Krisztus alakjával foglalkozik.

Ferenczi Sándor levéltári iratok alapján bemutatja az 1716–1753 között közigazgatásilag újjászerveződő egyházmegyét és az erdélyi egyházmegye papságát.

V. Ecsedy Judit ismerteti Batthyány Ignác 1785 és 1798 között Gyulafehérváron működő nyomdáját. A nyomdára szükség volt, mert alapításakor csak két katolikus nyomda, a kolozsvári és a csíksomlyói ferences nyomda működött.

Holló László az erdélyi egyházmegyékben vizsgálja az egyházközségek papválasztó jogát, amely már a reformáció előtt is ismeretes volt.

Az 1848-as forradalom idején az Erdélyi Egyházmegye és a forradalom sorsa egybefonódott. Tamási Zsolt az 1848–49-es forradalom és szabadságharc két évének történetében vizsgálja az egyházmegye helyzetét e korban.

Gál László az erdélyi iskolázás helyzetét mutatja be a felvilágosult abszolutizmus korában. A török függőség után Erdély a Habsburg Birodalomba integrálódott. A bécsi udvar az 1777-ben megjelent *Ratio Educationistól* számítva függetlenítette egyre inkább az oktatást az egyházi hatástól. II. József az egész közoktatást állami intézménnyé tette. Kiegészítette a *Ratio Educationist*, minden részletkérdést szabályozott. Kénytelen volt azonban Erdély számára egy enyhébb szabályozást, a *Norma Regiát* alkalmazni.

Kájoni János ferences szerzetes a Székelyföld 17. századi sokoldalú tudosa. Nyomdaalapító, nyomdász, történetíró és botanikus. Zeneszerzőként, orgonistaként és orgonakészítőként nagyon sokat tett a zene területén is. Diósi Dávid tanulmánya Kájoni Jánost mint dallamgyűjtőt mutatja be.

Dr. Eröss Alfréd munkásságával Farkas Zoltán tanulmánya foglalkozik. Dr. Eröss Alfréd püspök sokoldalú tehetséggel megáldott teológus volt: teológiai tanár, költő, író, szerkesztő. Kiválóan rajzolt, szavalt, kitűnő nyelvérzékkel rendelkezett: megtanult németül, franciául, latinul, olaszul, angolul. Rengeteget olvasott, sokat jegyzetelt.

Bodó Mária tanulmányában a két világháború közti erdélyi katolikus és iskolai színjátszást mutatja be. Elsősorban azt vizsgálja, hogyan jelent ez meg a *Napkelet* című lapban, a *Hírnök* tükrében és a *Jóbarát* hasábjain.

1927-ben a Vatikán és a román állam konkordátumot kötött. E konkordátum születésével, megkötésével, sorsával foglalkozik Nóda Mózes. A konkordátumnak egy történelmileg új korban kellett törvényes keretet biztosítania a katolikus egyház és intézményei számára.

Lukács Imre Róbert a két világháború között Erdélyben lefolyt római és görög katolikus rítusvitával foglalkozik. Az 1917-es *Codex Iuris Canonici* szerint csak a Szentszék engedélyével lehet egyik rítusból a másikba áttérni. Az 1923-ban megjelent alkotmány a görög katolikus híveket román nemzetiségűnek kívánta tekintetni, a magyar anyanyelvű híveket is. Ezért ezek Mailáth püspök felhatalmazásával felvették a latin rítust. A görög katolikus püspökök

kétségbe vonták ezt a rítusváltoztatást. A Keleti Kongregáció a vitát úgy zárta le, hogy a rítusváltoztatás engedélyezését az ország nunciására bízta.

A 20. század folyamán az erdélyi katolikus-protestáns viszony kényes pontja a vegyes házasságok szabályozása. Néhány levéltári dokumentumot vizsgálva taglalja ezt a kérdést Zamfir Korinna. Kitér tanulmányában a vegyes házasság egyházi szabályozásával összefüggő felekezeti és személyes konfliktusokra.

Bereczki Silvia az erdélyi római katolikus egyház helyzetének alakulásával foglalkozik a kommunizmus idején. Bemutatja a vallási elnyomás szakaszait és jellemzőit. 1948-ban a kormány felmondta a Szentszékkel kötött konkordátumot, az egyházak vagyonát, az egész tanügyet Romániában is államosították, sőt megjelent a vallási felekezetek általános helyzetére vonatkozó törvény, amely az egyházak minden szervezeti, működési, gazdasági tevékenységét állami ellenőrzéshez és jóváhagyáshoz köthette. Létrejött a békepapság, Márton Áron püspök és sok pap börtönbe került. Márton Áron szabadulása, majd házi fogsága idején is mindent megtett egyházáért. A helyzet súlyosbodott a nyolcvanas években. Az 1989-es politikai rendszerváltás új korszakot nyitott az erdélyi katolikusok számára is.

Oláh Zoltán az erdélyi katolikusok által végzett szentíráskutatásokkal foglalkozik. Időrendben és tevékenységi területük szerint ismerteti a kutatókat.

A Nagyváradi Egyházmegye Biblia-szakértőit Kovács F. Zsolt mutatja be.

Nagy József tanulmányában a Katolikus Magyar Bibliatársulat létrejöttének körülményeit és tevékenységét ismerteti. Az 1994-ben megalakult, nonprofit egyesületként bejegyzett társulat módszertani szemináriumokat, bibliai alapkursusokat, 1996-tól pedig bibliai táborokat szervez felnőttek, fiatalok és gyerekek számára. 2000-ben a társulat bibliaközpontot nyitott Marosvásárhelyen. Az utóbbi években csak papok számára is szerveznek bibliás találkozót.

Czékli Béla

••• *Egyházi gyűjtemények szolgálatában. A gyulafehérvári millenniumi konferencia tanulmánykötete* (szerk. és ford. Bernád Rita; Verbum, Kolozsvár 2010) 318 pp.

Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése (EKE), a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete (MELTE) és az Egyházi Muzeológusok Egyesülete (EME) évente tartott közgyűléseit konferenciákkal köti egybe. 2009-ben, a Gyulafehérvári Főegyházmegye alapításának ezredik évében a három szakmai egyesület kivételesen egy időben és egy helyen rendezte meg ezt a találkozót.

A kötet a konferencián elhangzott tizenöt előadást adja közre magyar és román nyelven. A bevezető előadás röviden ismertette a jubiláló egyházmegye történelmét, majd az előadók bemutatták az erdélyi római katolikus, református, evangélikus és unitárius egyházak gyűjteményeit.

Ileana Dârja, a Batthyaneum igazgatónöje beszélt a Batthyányi Ignác által alapított könyvtár történelméről és kincseiről. A gyűjtemény a gyulafehérvári Batthyány Könyvtár és csillagvizsgáló utóda. A könyvtár alapítása után – bár vásárlások nem történtek – tovább gyarapodott az erdélyi püspököknek, papoknak, az egyházmegyei iskolák tanárainak valamint mecénásoknak köszönhetően. A gyűjtemény jelentősen gazdagodott, amikor 1912-ben Gróf Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök kezdeményezésére értékes tárgyak kerültek a Batthyaneumba. Ekkor az egyházmegye plébániáiról hoztak ide műkincseket. A könyvtár legértékesebb munkáit (kéziratok, ősnymtatványok és értékes okmányok) egy biztonságos és fertőtlenített térben helyezte el a püspök. Ezt a helyiséget attól fogva Kincstárnak nevezték. A püspök a korábbi és az ekkor összegyűlt kincsek bemutatására kiállítást rendezett, és ehhez kapcsolódóan megszervezték a Gyulafehérvári Tudományos Napokat. Erről az eseményről Doina Hendre Bíró számolt be a konferencián.

Szőgi László és Bernád Rita a Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmegye levéltáiról, a levéltári anyag összegyűjtéséről és rendezéséről szóltak. Az Érseki és Főkáptalani Levéltár anyaga értékes forrásokkal szolgál Erdély története szempontjából. A levéltár rendezésében Magyarországról érkezett szakemberek is részt vettek. Sor került a Kolozsváron található Erdélyi Katolikus Státus levéltárának és Gyulafehérváron a szemináriumi levéltár anyagának a rendezésére is. A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár több gyűjtőközpontot hozott létre Gyulafehérváron, Szamosújváron, Sepsiszentgyörgyön, Marosvásárhelyen, Gyergyószentmiklóson, Székelyudvarhelyen, Csíkszeredán és Kolozsváron, ahová begyűjtötték az egyházmegye értékes levéltári anyagát. A gyűjtőlevéltárakra azért volt szükség, mert a gyulafehérvári levéltár nem tudta volna befogadni az összegyűlt egy kilométernyi okmányhalmazt. Molnár B. Lehel beszámolója szerint az Erdélyi Unitárius Egyház eddig 20 gyülekezetből gyűjtötte be a levéltári anyagot. Thomas Şindilariu beszámolt a Honterus gyülekezet levéltárának történetéről, munkájáról, Sipos Gábor pedig a református levéltárügyet tekintette át, valamint foglalkozott az erdélyi könyvtáros- és levéltárosképzéssel is.

Több előadás is foglalkozott az egyházmegye műkincseinek felmérésével, a templomokban található értékes darabok számbavételével; a magyar ötvösség 15.–20. századból való remekeivel, bútorokkal, oltárokkal, szobrokkal. H. Kolba Judit és T. Németh Annamária a gyulafehérvári műtárgyak leltározását ismertette, Tamás Iringó és Kovács Mária-Márta Az Erdélyi Református Egyházkerület klenódiáinak és textíliáinak leltározásáról szolt.

A váradi és szatmári katolikus püspökségek területe a trianoni döntés után alaposan megcsönkült. 1944 és főleg 1948 után minden tekintetben sorvadásra ítélték őket. Könyvtáraik, régi könyvállományaik, mind a püspöki, a káptalani, a szemináriumi gyűjtemények, mind a szerzetesrendi, az iskolai és a plébániai könyvanyagok részben megsemmisültek, részben államosították őket. Csak kis részben maradtak meg eldugott vagyontárgyakként. Emödi András végezte el e két püspökség könyvanyagának az összegyűjtését és rendezését, és ő számolt be a konferencián erről a munkáról. A Váradi Egyházmegye összegyűjtött könyvállománya a székesegyház sekrestyéje és egyik kápolnája felletti kilenc teremben került elhelyezésre, ebből három teremben a Nagyváradi Egyházmegyei Műemlékkönyvtár. A szatmári püspökség úgy döntött, hogy begyűjti és egyesíti a területén lévő plébániák és szerzetesrendek még megmaradt könyvanyagát a felújított püspöki palotában létesítendő Egyházmegyei Műemlékkönyvtárba. A két műemlékkönyvtár magyarországi támogatással és szakmai segítséggel jött létre.

Czékli Béla

- ♦♦♦ SÁRKÖZY Péter, *Róma mindnyájunk közös hazája. Magyar emlékek Rómában – Magyarok emlékei Rómáról* (Romanika kiadó, Budapest 2010) 264 pp., 250 kép

Sárközy Péter, a római La Sapienza ősi, nagy hírű egyetemének immár három évtizede professzora, hosszú évek óta ontja a pompás tanulmányokat, köteteket Itália és Magyarország 1000 éves közvetlen kapcsolatáról, magyar és olasz nyelven egyaránt. A jelen kötet főcíme idézet Lászlai János gyulafehérvári kanonok, jeles humanista, a római Szent Péter-bazilika magyar gyóntatójának Rómában, a Santo Stefano-templomban lévő 1523. évi síremlékéről: *ROMA EST PATRIA OMNIUM FUITQUE*.

A kötet fedőlapján a lateráni bazilikában látható, nagyméretű fehér márvány emlékmű részlete látható, amely II. Szilveszter pápát ábrázolja, amint 1000-ben királyi koronát és apostoli kettős keresztet ad István magyar fejedelem küldötteinek. Ez az esemény jelentette a Magyar Királyság nemzetközi elismerését. Az emlékművet 1909-ben Fraknoi Vilmos címzetes püspök, történész, a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke, a Római Magyar Történeti Intézet 1895. évi alapítója állíttatta II. Szilveszter pápa kenotáfja fölé. Maga az a tény, hogy a magyar államalapítás 1000. évfordulójának emlékműve Róma főtemplomában, a *CAPUT ET MATER OMNIS ECCLESIAE* hajójában helyet kaphatott, a magyarság 1000 éves európai és római jelenlétének és tekintélyének nagy elismerése. Az emlékművet tíz soros latin donációs felirat zárja.

A kötet 11 fejezetéből az első öt a magyarok ezeréves római jelenlétének Róma magyar intézményeinek még ma is látható vagy ábrázolásokban, feljegyzésekben megragadható építészeti, képzőművészeti emlékeit mutatja be keletkezésük időrendjében, egészen napjainkig. Így megismerjük a Szent István király által a Szent Péter-bazilika mellett alapított magyar zarándokház alaprajzát és metszetét, amelyet 1026-ban már említ a pápai oklevél. Hamarosan átadta a pápa a közeli Szent István protomártír tiszteletére szentelt templomot is a magyaroknak. Itt, a „*platea hungarorum*” területén magyar plébánia létesült, ami arra utal, hogy nemcsak zarándokokként jelentek meg a magyarok, hanem állandó lakosok is voltak Rómában. A templom és a zarándokház 1776-ig, közel 800 éven át fennállt. Ekkor a Szent Péter-bazilika mai sekrestyéjének építése miatt bontották el a magyarok vendégházát. Előtte azonban többször végeztek rajta felújításokat, amelyek közül az 1497. évi emelkedik ki, amikor II. Ulászló király megbízottja, Bodroghi Fülöp reneszánsz stílusban alakíttatta át.

1404-től a magyar alapítású pálos szerzetesrend is megtelepült Rómában. Előbb a Tiberis-parti San Salvatore in Onda templom volt az övék, a mai Via Giulia elején, majd a San Lorenzo in Damaso templom Róma szívében (1448–54 között). 1454-ben kapták meg az ősi, V. századi Santo Stefano Rotondo templomot a Celius dombon, amelyet az előző évben restauráltak V. Miklós pápa. 1448-tól a magyar pálosok végezték a magyarok lelki gondozását Rómában. A templom melletti kolostorban alapította 1579-ben Szántó István jezsuita gyóntató a Magyar Kollégiumot, amelyet a következő évben egyesítettek a németek kollégiumával. Ettől kezdve mindmáig a Santo Stefano-templom a két nemzet papnövendékeit befogadó kollégium kezelésében van. Csupán a latin elnevezés adta abc-sorrend miatt hívják az intézményt Collegium Germanicum-Hungaricumnak. Magyarul az abc-sorrend szerint magyar-német kollégiumnak kellene nevezni. 1580-ban helyezték el a templom közepén álló pillérré az emléktáblát, amely hirdeti, hogy az oltárt Isten dicsőségére az Istenszülő, az apostolok és más szentek mellett, Szent István, Imre és László magyar királyok tiszteletére szentelték fel. 1582-ben az oltár körül alacsony falat emeltek, amelyen Pomaricio Szent István első vértanú életét festette meg. Az utolsó képen a szent megjelenik Saroltának, és hírül adja fia születését és névadását. Az oltárkerítés külső falát Szent Imre, Szt. László és Margit álló alakos domborműve ékesíti. A XVI. században a Kollégium vezetősége számára tehát egyértelmű volt, hogy a templom az első magyar szentek védelme alatt áll.

1517-ben Lászlai János gyulafehérvári kanonok, jeles humanista költő lett a Szent Péter-bazilika magyar gyóntatója. Ő, aki néhány évvel korábban 1512–13-ban Gyulafehérvárott a székesegyházhoz pompás reneszánsz kápolnát építtetett, Rómában is pártolta a művészeteket. Síremlékét is maga tervezte. 1523-ban Rómában a pestis ragadta el. A síremléket, amelyet minden bizony-

nyal magyar szobrász készített, Brodarics István, II. Lajos király római követe és Gyöngyösi Gergely a pálos rend perjele helyezte a templom közép-részére, az oltár mögé. A templom jelenlegi, évtizedek óta folyó régészeti kutatása és műemléki helyreállítása során ezt a síremléket eredeti, központi helyéről elmozdították, és távolabb helyezték a padlózatba. Sárközy professzor évek óta küzd írásban és szóban Lászlai kanonok síremlékének az eredeti helyre való visszahe-lyezéséért. Hisszük, hogy siker fogja koronázni tudományos érvelését.

A magyar királyok római látogatásairól – főképpen a XIV–XV. században – az itáliai történétírók nagy tisztelettel és csodálattal tudósítanak. Ezek közül Nagy Lajos király 1350. évi szentévi zarándoklatát és Zsigmond király 1433. évi császári koronázását ma is jeles művészi alkotás őrzi. Nagy Lajos király közel 1000 fős kíséretével látogatta végig a hét „nagy” római bazilikát. Szál-láshelye a lateráni palotában volt. A Szent Péter-bazilika altemplomában, a Szt. Veronika kápolnában ma is láthatjuk az 1627-ben Giov. Batt. Ricci által festett freskót, amelyen Nagy Lajos térden állva hódol a bazilika ereklyéje, a Veronika-kendő előtt. Zsigmond király római koronázását a bazilika bronz főkapuján ábrázolta a kor jeles szobrásza, Filarete. Ezt a pompás bronzkaput áthelyezték az 1506-tól épülő jelenlegi Szent Péter-bazilikába is, ahol ugyan-csak ez a főkapu. A három dombormű a király és nagyszámú lovas kíséretének megérkezését, magát a koronázást, majd a pápa és a megkoronázott Zsigmond kivonulását ábrázolja az Angyalvárból. Mátyás király római látogatásáról nincs adatunk, de tudjuk, hogy a Campo dei Fiori és a Via Pellegrino sarkán a fia-tal király lovas képe volt látható, amelyet – minden valószínűség szerint – a jeles kortárs, Andrea Mantegna, Janus Pannonius barátja festett. A Mátyást megkoronázó esztergomi érsek, Széchy Dénes prímás római palotája a Corso elején, a mai Doria-Pamphili palota helyén állt. Bakócz Tamás prímás, amikor mint pápajelölt 1513-ban fényes kísérettel Rómába jött, a Piazza Colonnán, a Palazzo Chigiben, a mai miniszterelnökségi palota elődjében lakott. Az ő bíbo-rosi temploma a San Martino al Monte bazilika volt, a Santa Maria Maggiore közelében. Ezt az ókeresztény bazilikát 1500–1521 között Bakócz Tamás prí-más pompás reneszánsz stílusban megújította, amelyet a barokk átépítés sem-misített meg. Sárközy professzor e kötetben ismételtelen felhívja a figyelmet, hogy a magyar történelemnek e neves épületeit emléktáblával kellene jelölni.

Mátyás király követeként 1465-ben jelent meg Rómában Janus Pannonius 300 pompás lovas kíséretében, hogy átadja az újonnan megválasztott pápának királya köszöntését, és elnyerje II. Pál pápa engedélyét az új, teljes jogú ma-gyarországi egyetem felállításához. Pár évvel később, 1475-ben Újlaki Miklós, Bosznia és Oláhország királya zarándokolt Rómába. IV. Sixtus pápa előtti hó-dolatát ábrázolja a freskókép a zarándokok számára alapított egykori vatikáni Szt. Lélek kórházban (1484, Benedetto Bonfigli). Mátyás király vatikáni hír-

neve a XVII. században is eleven volt, erre utal a Salone Sisto előtti folyosón Mátyás király könyvtárát ábrázoló freskókép a világ leghíresebb könyvtárait bemutató freskók között.

A kötet következő öt fejezet a magyar írók, művészek, tudósok és szentek római emlékeit idézi fel. Itt hallunk az 1288-ban Szent Erzsébet tiszteletére épült Tiberis közeli templomról (ma: Sta Margherita ad Scala), a magyar humanisták Róma-élményéről, Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek 1632. évi fényes római bevonulásáról és emlékeiről a címtemplomában, a San Girolamo degli Schiavoniban, s jeles XVIII. századi költőnkéről, a jezsuita Faludi Ferencről, akit Sárkózy professzor 2005-ben önálló kötetben méltatott. A képzőművészek közül Ferenczy István és Szoldatics Ferenc, a zeneszerzők közül Liszt Ferenc római éveit kapnak a kötetben nagyobb szerepet.

A kötetet irodalmi antológia zárja, amely Jókai Mórtól napjainkig tárja az olvasó elé nagyjaink – Ady, Kosztolányi, Babits, Szerb Antal, Fenyő Miksa, Cs. Szabó László, Sík Sándor, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Vas István, Takács Zsuzsanna és mások – Róma-élményét.

Prokopp Mária

- PINCKAERS, Servais Th., *Katolikus erkölcsstan* (Erkölcsteológiai Könyvtár 9) (sorozatszerk. Tarjányi Zoltán, ford. Odrobina László; JEL, Budapest 2010) 142 pp.

Servais Th. Pinckaers (1925-2008) nemzetközileg elismert, jelentős erkölcssteológus *La morale catholique* címmel 1991-ben megjelent műve most magyar nyelven is elérhető. A kötet a bevezetést követően nyolc fejezetben lényegre törően szól a katolikus erkölcsstanról: a bibliai gyökerek bemutatása után a különböző történelmi korok szerinti problémavilágot, majd szisztematikusan a szabadság és boldogság, a Szentlélek és az új törvény, valamint a természettörvény és a szabadság témakörét tárgyalva, könyvvégi szómagyarázattal ellátva.

Az evangéliumi források című I. fejezetben a kezdeti erkölcsstani katekézisiről, a hegyi beszédről, a Rómaiaknak írt levél „paraklézisééről”, a többi erkölcsi tanítást tartalmazó szövegről (1Kor, Gal, Ef, Fil, Kol, 1Tessz, Jak, 1Pt, 1Jn) és Szent Pál erkölcsi tanításának két pillérééről olvashatunk.

A II–V. fejezetek által az egyházatyák (különösen Szent Ágoston) erkölcsstana, a nyugati teológia klasszikus korszaka (Szent Tamás: a jóság és az erények erkölcsstana), a modern kor erkölcssteológiai kézikönyvei (pl. Liguori Szent Alfonz: *Theologia moralis*) és a II. Vatikáni Zsinat utáni keresztény morális ismertetésére kerül sor, érintve a természettudományok és az etika viszo-

nyát, illetőleg az önmagukban rossz cselekedetek és az egyetemes törvények kérdését is.

Pinckaers a katolikus erkölcstant a gyökerekhez hűen és a megújulás követelményeinek megfelelően adja elő: szoros kapcsolatban a Szentírással, a Szent Hagyománnyal, az értelem által megismert természettörvényre is figyelemmel. Az igazi lelkiismeretről írja: „mindig igényes, miként az evangélium ösvénye keskeny és meredek – szemben a könnyű és széles úttal. Az igazi lelkiismeret ugyanakkor azoknak, akik engedelmessé válnak, olyan békét és örömet biztosít, melyet kívülről semmi nem zavarhat meg...”

A Szabadság és boldogság című VI. fejezetben a szerző kifejti: „A minőségi választás szabadságából egy olyan erkölcstani megközelítés következik, amely közvetlenül a tökéletes jó és a boldogság vizsgálatával foglalkozik, mint ami döntő kérdés az egész emberi élet irányultsága és különösen az erkölcsi minőségek kialakítása ügyében. Felépítésében azokra az alapvető erényekre támaszkodik, melyek megerősítik a szabadságot, tökéletesítik a cselekedetet, mindeközben pedig nem hanyagolják el az ezekkel szembenálló hibák, vétkek és bűnök vizsgálatát sem. Kiegészül továbbá a törvény nevelő szerepének tanulmányozásával, s olyan művé áll össze, melyben szilárdan egyesül a bölcsesség, a szeretet, olykor a kényszer is, melyet a rossz elleni harc tesz szükségessé. Eme szabadságfelfogás teljes összhangban van a keresztény kinyilatkoztatással. Az igazságra és a jóra való természetes hajlam magának Istennek a műve, aki saját bölcsessége és jósága hasonlatosságára formálja az embert, s belső mesterként meghívja, hogy növekedjék a teremtő szabadságban való részesedésben. Az Istennel való kapcsolat velünk született és belsőleges; személyiségünk lényegéhez tartozik, miként a boldogságra és a szeretetre való vágyakozás is. Ez a kapcsolat egyáltalán nem mérsékli az ember szabadságát, sokkal inkább megalapozza azt: az ember minél egyenesebb és őszintébb szívvel nyílik meg Isten művére, annál inkább megtapasztalja azt, hogy kiteljesedik benső szabadsága, miként Szent Pál tanítja. Ennek megfelelően könnyű Isten felszabadító tettéről számot adni, melyet a Szentírás elbeszélése szerint a hívők szívében Isten a Szentlélek által hajtott végre népe érdekében.” „Az erkölcsnek és a boldogságnak az öröm közvetítésével történő összeegyeztetése véleményünk szerint fontos feltétele a morális megújításnak. Ha meg akarjuk szilárdítani, szellemi természetünk újra felfedezése által felül kell vizsgálnunk szabadságról vallott felfogásunkat. Ezen az alapon kezdhetjük el újra felépíteni a keresztény erkölcstant. Két kiindulópontot javasolunk ehhez a munkához: az Evangélium szellemének megfelelően engedjük, hogy az erkölcstan területén is újra működhessen a Szentlélek; majd pedig természetes hajlamaink feltárása révén erősítsük meg a természettörvény tanítását.”

A Szentlélek és az új törvény című VII. fejezetben bemutatásra kerül, hogyan fejti ki hatását a Szentlélek a keresztény ember életében. Az evangéliumi

törvényről szólva: „Belső avagy belénk oltott törvényről van szó, mely nem más, mint a Szentlélek kegyelme, melyet a Krisztusban való hit révén kapunk meg, s amely a szeretet által fejti ki hatását. Ebben rejlik legfontosabb eleme, továbbá erejének, dinamizmusának a forrása.” „Az új törvény hasonlít a természettörvényhez, melynek szintén belül van a gyökere, s ez az új törvény válik majd a Lélek által belénk oltott szeretet szabályává.” A fejezet külön kitér a felebaráti szeretetre, a hegyi beszédre, a szentségekre és az egyházi intézményekre.

A természettörvény és a szabadság című VIII. fejezet keretében a jóra való természetes hajlam, a lét megőrzésére való természetes hajlam, a házasságra való hajlam, az igazság megismerésére való hajlam, a közösségben való életre irányuló természetes hajlam témaköre, és a természettörvénynek az erkölcsi nevelés szakaszai szerinti szerepe is elénk tárul.

Pinckaers könyvének konklúziója: a virrasztó erkölcs. „Csípőtök legyen felővezve és égjen a lámpásotok. Hasonlítsatok azokhoz az emberekhez, akik urukra várnak, hogy mihelyt megérkezik a menyegzőről és zörget, rögtön ajtót nyissanak neki” (Lk 12,35-36). „Virrasztó szolgálként a katolikus erkölcsstan is gondosan megőrizte lámpáját azóta, hogy az Úr rábízta az Evangélium lángját” – amihez e művével is jelentősen járult hozzá a neves szerző.

Hámori Antal

◆◆◆ SZÁMUNK SZERZŐI

Beke Margit történész, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye
Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Biró Aurél történész, Budapest Főváros Levéltárának munkatársa

Czékli Béla könyvtáros, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Dorogi Ferenc mérnök, helytörténész, egyháztörténész

Erdő Péter bíboros, prímás, teológus, kánonjogász, a Magyar Tudományos
Akadémia levelező tagja

Gaál Endre teológus, biblikus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Vitéz János Karának dékánja

Galambos István, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi
Doktori Iskolájának hallgatója

Hámori Antal OESSH jogász, kánonjogász, levéltáros,
a Budapesti Gazdasági Főiskola docense

Harmai Gábor teológus, biblikus,
az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektorhelyettese

Hegedűsné Gáspári Katalin magyar-angol-hittan szakos középiskolai tanár

Käfer István irodalomtörténész, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola
Hungaroszlavakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert
Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Korány Kornél, a Budapesti Corvinus Egyetem Élelmiszerkémiiai
és Táplakozástudományi Tanszékének nyugalmazott vezetője,
egyetemi magántanár

Kuminetz Géza teológus, kánonjogász,
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának dékánja

Zuzana Lopatková történész, a Nagyszombati Egyetem
(Trnavská univerzita v Trnave) Történelem Tanszékének adjunktusa

Miskei Antal történész, az Eszterházy Károly Főiskola docense

Prokopp Mária művészettörténész,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora

Sebő Balázs, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi
Karának történelem-kommunikáció szakos hallgatója

Sztakovics Erika, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola
Hungaroszlavakológiai Kutatócsoportjának tudományos munkatársa

Szuromi Szabolcs Anzelm O.Praem. teológus, kánonjogász, a Pázmány Péter
Katolikus Egyetem rektorhelyettese

♦♦♦ KRÓNKA

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK
A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

♦♦♦ 2010

- október 1–2.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
október 11. *Miskei Antal* történész előadása „Szent Istváni-i örökségünk” címmel a „Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet” előadás-sorozat keretében
- október 13.** Magyar Aranykulcs Szövetség konferenciája
október 14–15. A Központi Statisztikai Hivatal, a Magyar Statisztikai Társaság és az MTA Statisztikai Bizottsága ünnepi konferenciája „A világ statisztikája – a statisztika világa” címmel
- november 4–5.** A Katolikus Karitásztól ülése
november 12–14. Neokatekumenális közösségek találkozója
november 18–20. Országos katolikus ifjúságpasztorációs tanulmányi napok
- november 19–21.** Morus Szent Tamás Akadémia, az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség közéleti képzése
november 24–26. „A romák felzárkózása európai dimenzióban” nemzetközi konferencia a Polgári Magyarorszáért Alapítvány szervezésében.
- december 3–4.** Neurológiai konferencia a Semmelweis Orvostudományi Egyetem szervezésében
december 5. A Laskai Osvát Antikvárium könyvverése
december 16. Az Esztergomi Kistérségi Társulás ülése

♦♦♦ 2011

- január 21.** Boldog Özséb megemlékezés
január 28. TDM (Tourism Destination Management) szervezetek országos szövetségének alakuló ülése
-

- február 3–6.** Nőkonferencia a Regnum Christi mozgalom szervezésében
- február 9–12.** A Fokoláre mozgalom találkozója
- február 11–13.** Morus Szent Tamás Akadémia, az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség közéleti képzése
- február 11–12.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- február 18.** Ister-Granum Eurorégió konferenciája
- március 4.** I. Magyar Zarándokút Konferencia
- március 5.** *Paskai László* bíboros gyémántmiséje
- március 7.** Szent Adalbert esték. Kerekasztal-beszélgetés a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány szervezésében „A visegrádi együttműködés 20 éve” címmel. Résztvevők: *Helena Bambasová*, a Cseh Köztársaság nagykövete, *Roman Kowalski*, a Lengyel Köztársaság nagykövete, *Szesztay Ádám*, a Külügyminisztérium Stratégiai Tervezési Főosztályának vezetője, *Peter Weiss*, a Szlovák Köztársaság nagykövete.
- március 13–19.** Piarista tartományfőnökség nemzetközi konferenciája
- április 3.** A Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése
- április 7.** A Nemzeti Fejlesztési Minisztérium konferenciája
- április 8–9.** Országos kardiológiai konferencia
- április 14–16.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- április 15–17.** A Máltai Lovagrend lelkigyakorlata
- május 10–11.** Vallásturisztikai konferencia
- május 20–22.** A Hit és Fény közösség ünnepi találkozója magyarországi megalakulásuk 25. évfordulója alkalmából
- május 26-28.** Fiatal Higiénikusok VII. Fóruma. Konferencia a Magyar Higiénikusok Társasága Ifjúsági Tagozatának szervezésében.
Fővédnök: *Paller Judit* mb. országos tiszti főorvos.
Védnök: *Szentesi Zsuzsanna* mb. megyei tiszti főorvos.
- május 29-31.** A Fokoláre mozgalom lelkigyakorlata
- május 31.** A Communio Alapítvány konferenciája

A programokra jelentkezni a Szent Adalbert Központ titkárságán,
a 06 33 541 939-es telefonszámon lehet.

A központ honlapja: www.szentadalbert.hu

◆◆◆ TARTALOM

ERDŐ PÉTER	
Egy vélt paradigmaváltás illúziója	3
KUMINETZ GÉZA	
A papnevelés aktuális kérdései	15
HARMAI GÁBOR	
Ahogy én megkönyörültem rajtad... – A Mt 18,28b fordítása és a szívtelen szolgálóról szóló példabeszéd értelmezése	37
KORÁNY KORNÉL	
A természettudományok teljesítőképességéről	41
MISKEI ANTAL	
Gondolatok a keresztény Magyar Királyság intézményének létrejöttéhez	51
ZUZANA LOPATKOVÁ	
Vallási helyzet a 17. század első felében a mai Szlovákia területén	63
SZTAKOVICS ERIKA	
Tomek Vince szerepe a Magyarországi Szent Adalbert Társulat létrehozásában (A Társulat megalakulásának 70. évfordulójára)	75
BEKE MARGIT	
Madarász István kassai megyéspüspök (1884–1948)	87
SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM.	
A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között	97
GALAMBOS ISTVÁN	
Kell-e a katolikusoknak közéleti sajtó? – Egy százados sajtókérdés és megoldása	105
<i>Közlemények</i>	
BIRÓ AURÉL	
Megrepedt Farkasrét 300 éves lélekharangja	129
DOROGI FERENC	
Ókatolikus Mariaviták Sashalmon	133
GAÁL ENDRE	
Cséfalvay Pál emlékére.	141
SZEMLE	145
SZÁMUNK SZERZŐI	167
KRÓNIKA	169

◆◆◆ OBSAH

PÉTER ERDŐ	
Ilúzia domnievanej zmeny paradigmy	3
GÉZA KUMINETZ	
Aktuálne otázky výchovy kňazov	15
GÁBOR HARMAI	
Ako som sa ja zľutoval nad tebou... – Preklad a interpretácia podobenstva o nemilosrdnom sluhovi – Mt 18,28b	37
KORNÉL KORÁNY	
O možnosti produktivity prírodných vied	41
ANTAL MISKEI	
Myšlienky o vzniku zriadenia kresťanského Uhorského kráľovstva	51
ZUZANA LOPATKOVÁ	
Situácia náboženstva z prvej polovici 17. storočia na území dnešného Slovenska	63
ERIKA SZTAKOVICS	
Úloha Vincenta Tomeka v založení Spolku sv. Vojtecha v Uhorsku (K 70. výročiu vzniku Spolku)	75
MARGIT BEKE	
Košický diecézny biskup István Madarász (1884–1948)	87
SZABOLCS ANZELM SZUROMI O. PRAEM.	
Zmeny verejnej samosprávy Košickej diecézy v rokoch 1918–1982	97
ISTVÁN GALAMBOS	
Potrebujú katolíci verejnú tlač? – Storočná tlačová otázka a jej riešenie	105
<i>Správy</i>	
AURÉL BIRÓ	
Praskla 300-ročná dušička Farkasrétu	129
FERENC DOROGI	
Starokatolícki Mariaviti v Sashalom	133
ENDRE GAÁL	
Na pamiatku Pála Cséfalvay	141
POHLADY	145
AUTORI PRÍSPEVKOV	167
KRONIKA	169

◆◆◆ CONTENTS

PÉTER ERDŐ	
Illusion of a Supposed Paradigm Shift	3
GÉZA KUMINETZ	
Current Questions of Priestly Formation	15
GÁBOR HARMAI	
As I Had Pity on Thee... – Translation of Matt 18,28b and Interpretation of the Parable of the Unforgiving Servant	37
KORNÉL KORÁNY	
On the Performance of Exact Sciences	41
ANTAL MISKEI	
Thoughts on the Establishment of the Institution of the Christian Kingdom of Hungary	51
ZUZANA LOPATKOVÁ	
Religious Situation in the First Half of the 17 th Century on the Territory of Today's Slovak Republic	63
ERIKA SZTAKOVICS	
The Role of Vince Tomek in the Foundation of St. Adalbert Society (For the 70 th Anniversary of the Society's Foundation)	75
MARGIT BEKE	
István Madarász Bishop of Košice (1884–1948)	87
SZABOLCS ANZELM SZUROMI O.PRAEM.	
Changes in the Public Administration of the Diocese of Košice between 1918 and 1982	97
ISTVÁN GALAMBOS	
Do Catholics Need Public Press? – A Hundred-Year-Old Press Problem and Its Solution	105
<i>Communications</i>	
AURÉL BIRÓ	
The 300 Year Old Bell of Farkasrét	129
FERENC DOROGI	
Old Catholic Mariavites in Sashalom	133
ENDRE GAÁL	
In Memoriam Pál Cséfalvay	141
REVIEW	145
AUTHORS OF THE PRESENT ISSUE	167
CHRONICLE	169

